MOST

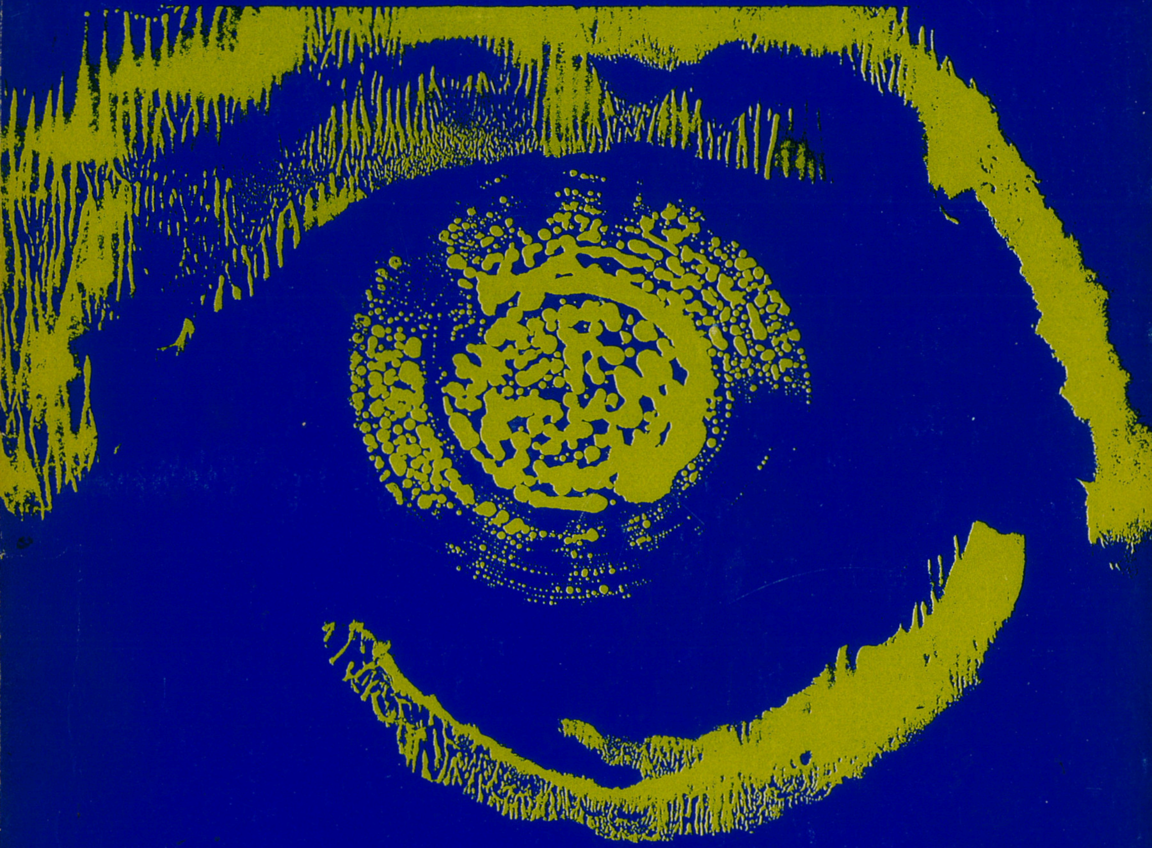

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 24 VOLUME ČÍSLO 3 — 4 NUMBER

MOST 1977 ROČNÍK-VOLUME 24 ČÍSLO-NUMBER 3·4

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU • A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA • Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svorada • President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc • Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA • Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka • Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Vincent Dančo, S.J., Černovská tragédia 98

Imrich Kružliak, Štvrťstoročie slovenskej kultúry 108

Rudolf Dilong, O.F.M., Sympózium 119

Maruša Jusková, Len ty a ja 122

Jozef Mikuš, Súmrak západu 123

Maruša Jusková, Z priečinku zabudnutých dní 131

Maruša Jusková, Januárová noc 131

Dr. Vševlad J. Gajdoš, O.F.M., Františkáni na Slovensku v stredoveku 133

Janko Mlynár, Úvaha 150

Maruša Jusková, Septembrový dážď 151

Janko Mlynár, Neverili by ste 151

Dante Alighieri, Očistec — Desiaty spev. (*Preložil Gorazd Zvonický.*) 152

Dr. Štefan Polakovič, Zmysel národa sa objasňuje cez zmysel kultúry 157

Paul Claudel, Kantáta pre tri hlasy. (*Preložil Karol Strmeň.*) 165

ZAZNAMENÁVAME

Vedecko-náučný seminár o Slovensku (*Z. M. Basel*) 173

Život a dielo Jozefa Viktorina (*Milan S. Ďurica*) 175

Ján Stanislav mŕtvy (*Imrich Kružliak*) 178

Požehnaný míľnik našich jezuitov 181

KNIHY

Mikuláš Šprinc, *Tiché vody* (ik) - 183 • Ľudo Bešeňovský, *V krvi ťa nosím* (.. Šprinc) - 187 • Jozef Mikuš, *Slovakia and the Slovaks* (A. Pír, O.S.B.) - 189 • Dr. Štefan Polakovič, *Tvárou k budúcnosti* (Dr. Jozef Staško) - 191

Obálka od majstra T. Kovalika

Úprava: Dobrá kniha

© Slovenský ústav Cleveland 1977

Printed in Canada
by
Friends of Good Books
Cambridge, Ontario, Canada

Černovská tragédia

Vincent Dančo, S.J.

Snaha žiť slobodne podľa svojho svedomia a národného povedomia bola v celých dejinách jednou z najsilnejších hybných síl a boje za jej uskutočnenie si vyžiadali mnohé obete všetkých druhov. I keď sa tieto boje neviedli vždy so zbraňou v ruke, vyžiadali si často aj obety života.

Slovenský národ vo svojich vyše tisícročných dejinách musel dlho bojovať — a tento boj nie je skončený ani dnes — nielen za svoju slobodu ale často aj za číru existenciu. Zvlášť doba národnej polarizácie a uvedomenia, začatá koncom prvej polovice 19., storočia, priviedla boj o samu existenciu nášho národa na ostrie. Pod mimoriadnym tlakom maďarského národa, ktorého predstavitelia pokladali často za dovolené všetky prostriedky útlaku, pomerne veľká časť národa sa odnárodnila úplne a ostatok musel bojovať s vypätím všetkých síl o svoje zachovanie. Našťastie aj v týchto najčernejších hodinách sa našli buditelia a bojovníci, ktorí vedeli burcovať národ a nebáli sa zaň nielen riskovať ale aj obetovať všetko.

Jeden z najvýznamnejších bojovníkov za slovenskú národnú existenciu a slobodu bol katolícky kňaz, černovský rodák, Andrej Hlinka.

Andrej Hlinka sa narodil 27. septembra 1864 v dedinke Černovej, ktorá vtedy nemala vari ani tisíc duší a cirkevne podliehala blízkemu mestu Ružomberku. Hoci sa v meste začínala už dosť silná maďarizácia, Černová si zachovala celkom slovenský charakter. Hlinkov otec, Andrej Sidor-Hlinka, bol maloroľník, ktorý si doplňoval chudobnú úrodu liptovských políčiek pltníctvom po Váhu, dal do vena svojmu synovi Andrejovi vernú lásku k slovenskému koreňu a vytrvalosť húžvy vediacej zniesť aj najvyššie vypätia a nárazy.

Hoci bol Hlinkov otec chudobným chápal význam štúdia a s najväčšími obetami poslal svojho syna do strednej školy. Hlinka navštevoval gymnázium v Ružomberku a v Levoči a potom vstúpil do kňazského seminára v Spišskej Kapitule. V seminári, kde sa už silno maďarčilo a z budúcich kňazov chceli vychovať propagátorov jedného maďarského národa, Hlinkov prirodzený odpor k násilnému tlaku ho privádzal k väčšiemu slovenskému

povedomiu, ktoré prejavoval aj verejne, dožadujúc sa pestovania slovenského jazyka a literatúry. Dôkazom tohto Hlinkovho ducha je napríklad poznámka rektora seminára, že Hlinka má «náklonnosť k slavizmu». Hlinku zachránilo pred vyhodením zo seminára iba to, že bol veľmi dobrým študentom. Jeho vodcovské vlohy sa ukazovali už vtedy. V seminári i cez prázdniny sa okolo Andreja Hlinku zhromažďovali slovensky uvedomelí klerici. Jeho spolužiak, Jozef Kačka, neskôr spomínal, ako návštevy u Hlinku v Černovej boli národnými stretnutiami, kde sa debatovalo o slovenských problémoch a spievali popri slovenských ľudových piesňach aj národné piesne «Hej, Slováci», «Nad Tatrou sa blýska» a «Kto si rodom Slovák».

Hlinkova národná činnosť sa dostala do plného prúdu hneď po jeho kňazskej vysviacke, ktorú obdržal 19. júna 1889. Počas prvého roku ho prehadzovali z miesta na miesto. Bol kaplánom v Zakamennom Kline na Orave, v Sv. Alžbete na Liptove a znova v oravskom Tvrdošíne. Tam začal pracovať zvlášť medzi mládežou. Usiloval sa čím skôr poskladať synodálne skúšky, aby sa mohol stať samostatným farárom. To sa mu podarilo a za necelé tri roky (1892) už bol vymenovaný za farára v Troch Sliačoch, východne od Ružomberka.

Ako farár začína s duchovnou obnovou farnosti, na čo si pozýva misionárov. Potom sa snaží vyničiť pliagu alkoholizmu zakladaním Spolku striezlivosti, v ktorom videl však nielen oslobodenie od slabosti osobnej ale aj ekonomickej, lebo krčmy boli v rukách Neslovákov — Židov. Pretože ekonomický základ pokladal za nevyhnutný predpoklad nezávislosti, organizoval potravné a úverné spolky, ktoré vlastnili sami dedinčania, a tak si vytvorili základ svojpomoci.

No, pole farnosti bolo pre Hlinku malé. Svoje idey podáva ďalej. Začína písať do slovenských novín, povzbudzuje svojich spolubratov kňazov, aby pomáhali ľudu nadobudnúť sebavedomie, národné povedomie a snahu osamostatniť sa. Jeho tribúnou sa najprv stávajú «Katolícke noviny», potom píše aj do iných slovenských novín a časopisov, ba na čas sa stáva redaktorom «Ľudových novín».

Slovenskí národní pracovníci si začali uvedomovať aj význam priameho politického boja. Zo začiatku mysleli, že nájdu porozumenie v Zichyho ľudovej strane, pretože chránila

náboženské záujmy a sľubovala aj národnostiam práva. Viacerí Slováci vystupovali ako kandidáti tejto strany, ba niektorí boli aj zvolení ako jej poslanci. Aj Andrej Hlinka kandidoval v r. 1898 na jej platforme. Nepochodil však a prehral, i keď len 150 hlasmi. Mnohí Slováci nemohli hlasovať, lebo uhorský volebný zákon vyžadoval určitý finančný základ, ktorý nemohli splniť. Iní sa zas dali kúpiť sľubami a pálenkou. Zichyho strana sa ukazovala čím ďalej tým viac maďarskou a preto sa Slováci od nej oddelili.

A. Hlinka sa najprv pokúšal spolupracovať v ružomberskom okrese s Národnou stranou. Ale aj tam sa sklamal. Preto sa pridal k snahám oravského poslanca Ferka Skyčáka, ktorý sa 5. decembra 1905 oddelil od Zichyho ľudovej strany a založil Slovenskú ľudovú stranu. Vo voľbách r. 1906 Slovenská ľudová strana už vystúpila so svojím vlastným programom a celým radom kandidátov.

Hlinkovo postavenie vzrástlo hodne aj tým, že sa napriek veľkým ťažkostiam stal ružomberským farárom. 22. marca 1905 bol zvolený väčšinou (25 zo 44) katolíckych členov ružomberskej mestskej rady za farára. Hoci bol medzi kandidátmi, ktorých predložil rade spišský biskup, iba na treťom mieste, predsa vyhral.

Do ružomberskej farnosti patrilo aj Hlinkovo rodisko, obec Černová, kde nebolo kostola. Černovci museli chodiť na bohoslužby, krsty, sobáše a iné obrady do Ružomberka, vzdialeného tri kilometre. Hlinka hneď v prvom roku farárovania na ružomberskej fare sa začal starať o stavbu kostola v Černovej. Na Vianoce r. 1905 vypísal naň súbeh a začal zbierku na stavbu. Stavbu zveril dvom slovenským staviteľom, Milanovi Harmincovi z Budapešti a Andrejovi Jančekovi z Ružomberka.

Stavba pokračovala dobre, ale politická situácia, zvlášť celoštátne voľby 30. apríla 1906, zasiahli celú vec černovského kostola tak, že priviedli k černovskej tragédii.

Hoci Slovenská ľudová strana prostredníctvom poslanca Ferka Skyčáka vyzvala A. Hlinku, aby kandidoval za poslanca, on ponuku neprijal. Miesto seba navrhol ružomberského lekára dr. Vavru Šrobára a za neho kortešoval po celom Liptove. Proti Šrobárovi sa spojili všetci, len aby prekazili voľbu slovenského poslanca. Hlinka cestoval, rečnil, písal, povzbudzoval. Musel za to znášať ohovárania, nadávky a iné príkoria. Hoci získal

mnohých pre dr. Šrobára, nevládal premôcť obrovskú mašinériu a za ňou stojace financie a jeho kandidát prehral, i keď len 94 hlasmi.

Po voľbách nastala pomsta proti Hlinkovi. Vládne úrady ho začali súdiť, lebo hlásal existenciu slovenského národa, kým uhorská ústava pripúšťala iba existenciu maďarského národa, povzbudzoval vraj k vzbure a podobne.

Spišský biskup, Alexander Párvy, už pred voľbami zakazoval Hlinkovi agitovať za dr. Šrobára a v dôsledku dovtedajšej jeho činnosti ho zbavil dozoru nad miestnym gymnáziom. Hlinka odpovedal biskupovi dôstojne, ale pevne, že sa nedá obmedzovať v konaní občianskej povinnosti. Prosil biskupa, aby nepočúval na udavačov. Biskup Párvy reagoval ostro. 4. mája 1906 zbavil A. Hlinku vedenia ružomberskej fary a vymenoval miesto neho za administrátora levočského kaplána, Jozefa Fischera. Hlinka zbavenie prijal, ale informoval biskupa, že sa odvoláva na Svätú stolicu v Ríme.

Miestny ľud, zvlášť z okolitých dedín a ulíc, patriacich do Ružomberka, odpovedal na tento biskupov zákrok okamžite. Vyše 4000 ľudí sa podpísalo na prosbu biskupovi, aby svoje rozhodnutie odvolal. Do mesta Ružomberka sa zhromaždili tisíce ľudí, ktoré chceli brániť svojho farára a keď sa dozvedeli, že A. Hlinka sa utiahol do neďalekej Liskovej, manifestačne pochodovali v nedeľu tam na sv. omšu. Po návrate do Ružomberka na námestí si odbavili pobožnosť, pri ktorej miesto «Kráľovna Uhorska» vzývali P. Máriu ako «Kráľovnu Slovákov».

Úrady zakročili. Zakázali akékoľvek zhromaždenia, no, budúca nedeľa bola podobná. Ženy vyzváňali po okolitých dedinách a tisíce znova putovali do Liskovej.

Hlinka pracoval na svojom ospravedlnení tiež. Osobne zašiel do Viedne k pápežskému nunciovi, ktorého informoval o biskupovom zákroku a o nálade ľudu. Nuncius ho uistil, že Sv. Stolica bude postupovať spravodlivo.

Ďalšiu veľkú manifestáciu zorganizovali rodičia a školské deti. V Ružomberku a na okolí veľká väčšina detí sa nedostavila na koncoročné skúšky.

Hlinkovi nepriatelia však boli rozhodnutí ho zničiť. Obvinili ho, že sa na ružomberskú faru vraj dostal za peniaze — simóniou.

Začalo vyšetrovanie pred komisiou zo Spišskej Kapituly. Ľud znova manifestoval pred budovou Katolíckeho kruhu v Ružomberku, kde komisia vypočúvala všetkých udavačov, ale Hlinku nepovolala, aby sa mohol brániť. Po takomto neúplnom vyšetrení, ktoré sa protivilo cirkevnému zákoníku, biskup Párvy 18. júna 1906 suspendoval A. Hlinku úplne — to jest, zbavil ho nielen farského úradu ale aj práva vykonávať akékoľvek kňazské funkcie.

Štátne úrady chceli toto dielo skazy dokončiť. 27.júna ho uväznili v ružomberskej väznici a držali ho tam až do procesu, ktorý sa začal proti nemu a iným činným Slovákom až 26. novembra 1906. Súd dostal veľkú publicitu tak v slovenských časopisoch doma ako aj v zahraničí, ale aj v inorečových novinách a časopisoch: českých, poľských, nemeckých, rakúskych, ba na procese bol prítomný aj korešpondent svetovej tlačovej agentúry Reuter, ktorý podával správy do celého sveta. Hlinka sa statočne držal a vo svojej obrannej reči na konci procesu medzi iným povedal: «Nechcem sa sám robiť martýrom pod nijakou podmienkou. Rád by som chodil po slobode ako iní občania. Ale keď ma pre idey, za ktoré som bojoval, postavia pred obžalobu, neutečiem pred väzením. Môžem povedať, že v tom som nenapraviteľný, ako som povedal pri pojednávaní a vovždy budem hlásať: Slovákom som bez pretrhnutia a budem až do smrti. Ale v tom niet prečinu.»

Súd však videl v Hlinkovej predvolebnej a vôbec celej činnosti poburovanie a 6. decembra 1906 ho odsúdil na dva roky väzenia, 1500 korún pokuty a 680 korún pravotných výdavkov. S Hlinkom boli odsúdení aj iní 10 Slováci, medzi ktorými bol dr. Vavro Šrobár, kandidát na poslanectvo, Andrej Janček a iní, čo pracovali za slovenského kandidáta. Súd až potom prepustil odsúdených na slobodu do potvrdenia rozsudku.

Hlinka sa nevzdal svojho boja ani po odsúdení. Využil čas medzi súdom a nastúpením do väzenia prácou za svoj milovaný rod. Bojoval v mestskom výbore Ružomberka, ktorý vo voľbách ovládali slovenskí ľudáci, kým ministerstvo nedosadilo miesto nich vládneho komisára. Na ekonomickú obranu založil s ružomberskými priemyselníkmi a remeselníkmi Ľudovú banku. Na obranu svojich kňazských práv sa vybral až do Ríma, aby informoval najvyššie cirkevné úrady o situácii a o svojom

prípade. Po návrate napísal do Ľudových novín: «Dojem, ktorý som si doniesol z Ríma, vypoviem jedným slovom: zvíťazíme! Naša bitá, žalárovaná, prenasledovaná pravda zvíťazí, zvíťaziť musí!... V sedmobrežnom kruhu Ríma, kde sa Petra chrám vypína, poznajú len jednu politiku, len jednu cestu, len jednu pravdu: Krista. Preto nezúfam, bo viem, že v Ríme dostanem zadosťučinenie a pravdu.»

Po návrate z Ríma A. Hlinka preniesol svoj boj za hranice Slovenska, na Moravu, do Čiech a do Rakúska. Jeho hrdinský postoj mu získal mnoho priateľov zvlášť na Morave, na čele ktorých bol dr. Alojz Kolísek, profesor v Hodoníne. Tento požiadal A. Hlinku, aby prijal protektorstvo výstavy moravských výtvarných umelcov v Hodoníne v júni 1907 a potom ho pozval na rečnícke turné o slovenskej situácii, ktoré sa začalo 17. októbra 1907.

Počas všetkých týchto udalostí v Černovej pokračovala stavba Hlinkom začatého kostola. Na jeseň 1907 kostol bol už hotový a Černovci sa chystali na jeho posviacku. Na ich prosbu A. Hlinka im zložil žiadosť na biskupa, v ktorej prosili posviacku nového kostola. Biskup súhlasil, ale súčasne žiadal zložiť fundáciu na udržovanie kostola. No, bol tam aj háčik. Černovci mali zložiť fundáciu, ale zrieknuť sa patronátu kostola v prospech spišského biskupa. Po porade s A. Hlinkom podpísali dokument, ale patronát si fakticky ponechali.

Černovskí veriaci však žiadali aj ďalšiu vec: Chceli, aby sa na posviacke mohol zúčastniť aj ich rodák A. Hlinka a to vo svojej kňazskej funkcii, a preto prosili biskupa, aby zrušil jeho suspenziu. Dôvodili, že bez A. Hlinku by sa stavba kostola nebola vôbec uskutočnila. Túto svoju žiadosť vyslovili pred dekanom Martinom Pazúrikom, ktorý ju osobne zaniesol biskupovi. Pri vyjednávaní s dekanom jeden z Černovcov povedal: «My bez Andreja Hlinku nechceme mať posviacku kostola.» Biskup bol však vo veci Hlinku neústupný. Odpísal, že na takúto podmienku nikdy nepristúpi a na posviacku vôbec nepríde. Černovci poslali ďalšiu prosbu, ale márne. Biskup ustanovil posviacku kostola na 20. októbra 1907 a poveril ňou spišského kanonika Antona Kurimského. Pre Černovcov to bolo veľké uponíženie a priama výzva do boja. — Sám dekan Pazúrik osobne žiadal odloženie posviacky aspoň o krátky čas, lebo nebolo času posviacku ohlásiť

na okolitých farách. Zároveň chcel odloženie posviacky aj preto, lebo chcel pozvať A. Hlinku, aby sa na posviacke zúčastnil, i keď tam nebude môcť vystupovať ako kňaz. Biskup súhlasil odložiť posviacku o týždeň. A. Hlinka odmietol účasť na posviacke za týchto podmienok a dekanovi Pazúrikovi odpovedal z Moravy: «I preto nechcem tam byť, aby som za všelijaké možné eventuality nebol zodpovedný.»

Po takomto odbavení biskupom v Černovej vrelo. Keď sa v nedeľu 20. októbra vyhlásilo v kostoloch, že na budúcu nedeľu 27. októbra bude posviacka ich kostola, hneď odpoludnia prišli k dekanovi 4 predstavitelia Černovej a prosili ho v mene celej obce, aby sa posviacka odložila, lebo nechcú mať kostol posvätený v Hlinkovej neprítomnosti. Ďalší ôsmi predstavitelia šli s takou istou žiadosťou za administrátorom ružomberskej fary, Fischerom. No, nepochodili. Začali teda posielať anonymné listy biskupovi, dekanovi, ružomberskému administrátorovi a kanonikovi Kurimskému poslali výhražný telegram.

Situácia sa vyostrovala do krajnosti. Deň pred posviackou ženy kostol úplne vyprázdnili. Pobrali z neho ozdoby, zástavy, sviece, svietniky, oltárne plachty a kostol zamkli. Na to hlavný ružomberský slúžny Andalházy hneď poslal do Černovej oddiel žandárov, aby pozbierali schované kostolné veci a uväznili organizátorky. Žandári prehliadali domy, pozbierali kostolné veci, ale organizátorky nenašli. Postavili sa však na vŕšku na stráž, strážili kostol a udržovali praktické stanné právo.

V nedeľu 27. októbra 1907 bol krásny deň. Už od včasného rána sa ľudia začali zhromažďovať na ulici, rozhodnutí prekaziť posviacku. Keď sa na ceste z Ružomberka objavili medovnikári a iní odpustoví obchodníci, poslali ich späť. Žandári telefonicky upovedomili hlavného slúžneho Andalházyho o situácii a žiadali dodatočnú pomoc. Slúžny sa hneď vybral na faru, kde bol už aj dekan Pazúrik a pýtal sa, či posviacka za danej situácie bude. Na fare dostal neistú odpoveď, lebo kanonik Kurimský, ktorý mal z biskupovho poverenia posvätiť kostol, tam ešte nebol. Andalházy sa medzitým vybral do honvédskej kasárne a žiadal vojenskú pomoc. Tú však nedostal. Vrátil sa teda znova na faru, aby dostal definitívnu odpoveď. Hoci kanonik Kurimský neprišiel, dekan Pazúrik urobil tragické rozhodnutie, že sa do Černovej ide. Andalházy dal slúžnemu Pereszlényimu ďalších 6 žandárov, aby

doprevádzali kňazov, ale nariadil mu, aby pri najmenšom odpore v Černovej stiahol žandárov a vrátil sa do Ružomberka.

Situácia sa však vyvinula inakšie. Keď sa približovala 10. hodina, na ktorú bola posviacka ohlásená, Černovci sa zhromaždili najprv na štátnej ceste, ale odtiaľ ich žandári zahnali na obecnú cestu. Zástup cestu celkom uzavrel. Niečo pred desiatou sa objavili na ceste z Ružomberka dva koče a zabočili na obecnú cestu. Žandári sa im usilovali otvoriť cestu, ale to nešlo. Na prvom koči bol slúžny Pereszlényi so slúžnovským sluhom a kočišom, na druhom dekan Pazúrik, administrátor Fischer, ďalší dvaja kňazi, organista a kostolník.

Keď sa koče priblížili, ľudia volali na kňazov: «Velební páni, vráťte sa, nerobte nám násilie.» No nič nepomáhalo. Koče sa približovali ďalej. Zástup sa vzoprel. Kone sa zháčili a nechceli ísť ďalej. Sluha ich bil bičom, trocha sa pohli dopredu, ale ostali zovreté masou ľudí. Žandári sa usilovali odtisnúť ľudí, ale nedarilo sa im to, Tí, ktorých odtisli, zaskočili koče zo zadu. Ľud vyzýval slúžneho i kňazov, aby sa vrátili, lebo oni si takúto posviacku neprajú. No, páni si nedali povedať. Sluha vytrhol bič kočišovi z rúk a začal šľahať nielen kone, ale aj ľudí. Vtedy zahvižďali ponad koče kamene, ktoré hádzali chlapci a mládenci spoza zástupu. Nik však nebol ranený. Veliteľ žandárov bez ďalšieho upozornenia vydal osudný rozkaz: «Löni» (Strieľať). Ľud ešte ani vtedy neveril ušiam, no žandári slepo poslúchali a z bezprostrednej blízkosti vystrelili do zástupu. Asi 50 guliek sa zahryzlo do ľudských tiel. Prvé obete padli. Zástup ustúpil asi 80-100 skokov. Do prachu obecnej cesty sa vpíjala slovenská krv mŕtvych a ranených.

Koče sa rýchle obrátili a ušli do Ružomberka.

Z mesta prišiel oddiel vojakov honvédov a niekoľko lekárov. Medzitým však nepustili k mŕtvym a raneným nikoho.

Až neskoro popoludní sa zistil počet mŕtvych a ranených. Černovská masakra si vyžiadala spolu 15 mŕtvych a desiatky ranených.

Mŕtvi boli nasledovní:

Pavol Janči, Antonia Lejková (14 ročná), Michal Polievka, Jozef Hlinka, Katarína Demková, Jozef Lejko,Ondrej Uhrina, Ružena Fagová, Jozef Demko, Ignác Janček, Karol Otiepka,

Tereza Demko-Badinová, Jozef Lajčiak, Jozef Fulla, Ondrej Šulík-Kučera.

A. Hlinka bol v ten osudný deň na Morave. Dopoludnia bol v Napajedlách a potom sa vrátil do Hodonína. Odpoludnia o 3. hodine prišiel do Hodonína na adresu dr. Kolíska telegram: «V Černovej postrieľali ľudí pri posviacke». Keď sa A. Hlinka dozvedel túto správu, bol rozhorčený a zdesený. Hneď sa chcel pobrať do Černovej. Dr. Kolísek a iní priatelia ho však presvedčili, aby ta nešiel.

Pohreb prvých obetí streľby sa konal 30. októbra. Vykonal ho dp. Andrej Oravec, ružomberský kaplán. Dedina bola obsadená vojskom a žandármi, ktorí mali rozkaz nepripustiť ani najbližších príbuzných na cintorín. Kaplánovi sa podarilo prehovoriť veliteľa a na jeho zodpovednosť dovolili ľuďom prísť k hrobom. Vojsko sa stiahlo ku kostolu, ale bolo pripravené na všetko. Černovci nemali však chuti sa búriť znova. Plač a nárek sa niesol ďaleko, takže aj prítomní vojaci, väčšinou Rumuni, boli pohnutí k slzám.

Mŕtvi boli pochovaní, mnohí živí ranení, iní zas vo väzení a dokončený kostol stál neposvätený. Opravdivá tragédia!

A taká tragédia sa už nedala skryť. Správa o Černovskej masakre sa rozletela do celého sveta. A. Hlinka, ktorý bol jej stredobodom sa stal tiež známy. Jeho prednášky, ktoré mal po moravských a českých mestách i vo Viedni, stali sa veľkými manifestáciami. Napríklad v Brne dvorana Besedného domu bola nabitá do posledného miesta a poslucháči naplnili aj vedľajšie miestnosti a schodisko. V Prahe veľká sála na Žofínskom ostrove vôbec nestačila pojať záujemcov. Po prednáške pražskí akademici vypriahli kone z koča, na ktorom sa viezol Hlinka a sami ho ťahali po pražských uliciach. Podobne to bolo aj v Prostějove, Olomouci, Přerove a iných mestách. Vo Viedni prišiel vyjadriť sústrasť sám predseda snemu a zástupcovia viacerých štátov. Na prednáške sa zúčastnili desiatky českých, slovinských a iných poslancov.

O tragédii sa hovorilo v parlamentoch: V Uhorskom, kde slovenský poslanec, dr. Milan Hodža, podal interpeláciu. V rakúskom, kde interpelovali českí a slovinskí poslanci. O slovenskej otázke hovorili zvlášť poslanci dr. T. G. Masaryk a dr. K. Kramář.

Ozvali sa aj Poliaci, zvlášť v časopise «Świat Slovianski». Ruský spisovateľ L. Tolstoj, nórsky spisovateľ Björnson. Černová otriasla aj škótskym profesorom Scotus Viatorom, ktorý sa z obdivovateľa Maďarov stal ich ostrým kritikom v knihe «Racial Problems of Hungary», kde na titulnú stranu dal Hlinkovu fotografiu.

Černovská tragédia boj o oslobodenie slovenského národa nerozhodla a nedosiahla. Ba, boj sa ešte zostril. Desiatky Černovcov poputovali do väzenia a Hlinka sám si odsedel skoro tri roky v Segedíne.

Rím mu dal za pravdu a biskup Párvy mu musel vrátiť kňazské práva a ružomberskú faru. Černovský kostol po dlhom čakaní bol posvätený Andrejom Hlinkom 29. júna 1910.

Obety neboli márne. Krv Černovcov zaväzovala a povzbudzovala do ďalšej práce a boja. Slovenské povedomie sa kryštalizovalo a odpor Slovákov tvrdol. Slovenská sloboda sa hýbala dopredu krok za krokom. A. Hlinka sa nedožil úplnej slobody. Umrel 16. augusta 1938. Jeho duch, jeho posolstvo a heslo, pod ktorým bojoval: «Za Boha a národ», ostáva s nami ako svetlo v práci a boji za úplné oslobodenie Slovenska.

Černovskí mučeníci, ktorí priniesli najvyššiu obetu, aj po sedemdesiatich rokoch sú nám vznešenými príkladmi. Pripomíname si ich mučeníctvo, aby sme sa obnovili vo svojom boji a zaručili, že ich obeta nebola márna.

Pomník Černovských mučeníkov a A. Hlinku v Cambridge, Ontario v Kanade.
Pomník pozostáva z viacerých častí: Z kamennej základnej štruktúry, vybudovanej z rôznofarebnej žuly, pozbieranej priamo na pozemkoch Slovenských jezuitov v Cambridge, Ont. Štruktúra sa skladá z troch pilierov a troj uholníka zavŕšeného slovenským dvojkrížom, ktorý pripomína kostolnú vežu.

Na strednom pilieri je umiestnené poprsie A. Hlinku z bronzu. Pôvodina zo sádry bola vytvorená za Slovenského štátu slovenským umelcom pre sekretariát Hlinkovej Ľudovej Strany. V r. 1945 horlivý národovec Michal Marinčák ju vzal so sebou do cudziny a ochraňoval ju vyše 30 rokov. Slovenskí jezuiti dali z nej vyhotoviť originálny bronzový odliatok, ktorý je na pomníku. Poprsie je umiestnené na bloku z ružovej žuly s jednoduchým nadpisom: Andrej Hlinka, 1864-1938.

Na strednom pilieri pod poprsím je umiestnená bronzová platňa s nadpisom: «Černová 1907-1977» a časťou nasledujúceho výroku A. Hlinku: «Už nás viac nevyhubíte. My sme tu a my chceme byť pod Tatrami nie ako hrubá masa, ale ako vzdelaný národ k oslave Stvoriteľa a dobru vlasti... Sloboda sa rodí v putách a lúče zlatej slobody padnú na najúrodnejšiu pôdu vo vašich kazematách a v nich spiacich a stonajúcich našich srdciach.»

Medzi bočnými piliermi a symbolickou vežou sú umiestnené dva bronzové panely vyhotovené podľa grafických obrazov slovenského umelca, Vincenta Hložníka. Jeden panel znázorňuje slovenský národ pred Sedembolestnou a druhý ukrižovanie.

Pomník navrhol: Rev. Ján Moravský, S.J.

Stavbu previedol: Gustav Kováč z Cambridge, Ont.

Stavbu pomníka financovala: Pani Anna E. Hletková z USA, na pamäť svojho manžela dr. Petra P. Hletku.

Štvrťstoročie slovenskej kultúry

1945 — 1970

Imrich Kružliak

Roky 1945-1970 predstavujú jedno z najotrasnejších období slovenských dejín. V slovenskej kultúre nebolo nikdy predtým toľko zložitých problémov, toľko dramatického napätia a toľko neúprosnej snahy vymaniť sa z ťarchy času ako v tomto štvrťstoročí. Striedali sa tu roky nádeje s rokmi sklamania, roky vzdoru s rokmi únavy, roky hľadania s rokmi bezvýhľadnosti a roky úsvitu s rokmi zúfalstva. Ale nebolo tu rezignácie. Ani v rokoch najťažšieho národného pokorenia a ľudského poníženia, kedy spoločnosť i jednotlivca zaťažoval neuveriteľný kultúrny vulgarizmus, slovenský človek neprestával zápasiť s násilnou a bezduchou pyramídou moci ako ju sovietsky komunizmus nastoľoval aj na Slovensku. Bol to zápas o dušu človeka, o jeho ľudskú tvár a o česť a právo národa.

V období ľudovej demokracie (1945-1948) odohrával sa tento zápas najmä na rovine politicko-mocenskej a kultúrno-ideologickej. Po nastolení komunistickej totality (1948) zasiahol už všetky úseky spoločenského života a všetky vrstvy obyvateľstva.

Možno povedať, že v období rokov 1945-1970 prežívalo Slovensko hotové politické, kultúrne a spoločenské zemetrasenie. Takzvaná socialistická epocha nielen že zruinovala tradičné duchovné hodnoty národa a človeka, menovite idey pravdy, ľudskosti a slobody, ale aj kultúre spôsobila obrovské, často už nikdy nenapraviteľné škody. Zanechala po sebe nejeden cintorín najmä na poli kultúrnych písomností a umeleckých i historických pamiatok. Nešlo tu len o ostrú konfrontáciu starého s novým alebo o pochopiteľnú výmenu ľudí na vedúcich miestach, akú si vynucujú všetky politické prevraty, ale o vedomú devalváciu hodnôt, ako aj o materiálne ničenie pokladov národnej kultúry. Boli to ďalekosiahle zámery stalinského komunizmu, ktoré od skončenia druhej svetovej vojny udierali najmä na kresťansko-západnú ideologickú orientáciu národa a na jeho tradičné kultúrne a mravné predstavy a vžité spoločenské formy.

Pod mocenským tlakom Sovietskeho zväzu importovala sa do Strednej Európy sovietska (marxistická) ideológia a sovietska (komunistická) politika. V prechodnej fáze (1945-1948) dovolila ešte kompromisnú formu demokratického systému, zvanú ľudová demokracia, ale v ďalšom období nastoľovala a upevňovala už komunistickú totalitnú moc, so všetkými znakmi bezduchej policajnej brutality a krvavej justície. Bolo to obdobie temna, takzvaná politika kultu a zvôle, kedy sa slušní ľudia a s nimi aj slobodná kultúra museli stiahnuť do prísneho súkromia, aby vôbec mohli prežiť, a aby pod oficiálnym povrchom vierou a nádejou udržali slobodné myšlienky pre nové časy.

Slovensko po zániku Slovenskej republiky (1945) vstupovalo do obnoveného česko-slovenského štátu s obavami o národný život a jeho kultúrnu budúcnosť. Prízrak komunizmu zatieňoval tu aj radosť zo skončenia vojny. Už prvé politické kroky nového ľudovodemokratického režimu ukazovali, že tu pôjde nielen o zmenu politickej moci, ale aj o zmenu duchovnej atmosféry. Spočiatku sa naoko všeličo zdalo ešte sľubným znamením, ale za fasádou politickej reality ukazovalo sa už nebezpečenstvo komunistickej sovietizácie. Ako rástla moc komunistov, vynucovaná aj politickým tlakom a strachom, tak klesala aj odvaha opozičného odporu. Život národa vo veľkej väčšine vzdoroval komunistickej politike, nepoddával sa jej, aj keď mu ju predkladali v pokrokových, slovenských a humanistických perspektívach. Ale komunistická propaganda, ktorá už manipulovala každým verejným prejavom, dávala novému vývoju svoj vlastný ideologický zmysel. A to v kultúre rovnako, ako v politike.

Komunisti sa už v prvých povojnových rokoch zmocnili vládnych kľúčových pozícií (školstvo a vnútro), z ktorých mohli kontrolovať celý kultúrny život (kultúrne organizácie, umelecké zväzy, vydavateľskú činnosť, tlač i osvetovú prácu). Pri politických previerkach zbavili sa nielen politických protivníkov, ale aj intelektuálnej konkurencie a duchovnej konfrontácie. Tí, ktorí kráčali s politickým prúdom, aj keď často vnútorne nesúhlasili s komunistickou orientáciou, dostávali sa čím ďalej tým viac do jej osídiel a nakoniec stali sa jej bezmocnou obeťou.

V tejto situácii si mnohí Slováci uvedomili ich osvedčenú historickú skúsenosť: bližšie k ľudu. Len s ním a v ňom bolo možné brániť duchovné hodnoty proti útlaku i úkladu, proti

výboju i násiliu. Opäť nastala doba, kedy kultúre pripadla úloha prebojovať cestu do svetlejšej budúcnosti národa. Kultúrne pole stalo sa arénou obrany i zbrojnicou nových myšlienok. Tu sa rodila nová viera, ako prirodzená sila človeka i ako náboženská útecha, ktorá vždy živí nové nádeje. A nádej stala sa chlebom zotročených.

I. Prechodné obdobie (1945-1948)

Ľudová demokracia sa hneď po vojne snažila politicky usmerňovať celý slovenský kultúrny život. Robila tak jednak politickým tlakom a na druhej strane účinkom novým zákonov. Šlo tu o novú koncepciu vedy a umenia a o ich ideovú orientáciu. Oficiálne sa hovorilo o koordinácii umeleckej a vedeckej tvorby, ale za tým sa od začiatku skrývalo komunistami aranžované politické riadenie kultúry. Ukázal to už prvý zjazd umeleckých a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici r. 1945. Zjazd postavil komunistami formulovanú ideu slovenského povstania z r. 1944 za politickú dogmu, ktorú muselo potom nekriticky prevziať umenie i história. Na tomto zjazde utvorila sa tiež Umelecká a vedecká rada, ako politicko-riadiaci orgán kultúry, ktorého sa od začiatku zmocnili komunisti. Literárny kritik charakterizoval toto obdobie po rokoch slovami: «Bolo možno nad ľudské sily začínať znovu tvoriť v atmosfére nedôvery a pochybnosti rozličného druhu».[1] Napriek tomu v týchto rokoch organizoval sa slovenský kultúrny život ešte na národnej základni, s vlastnými vedeckými a kultúrnymi organizáciami a s vlastnými umeleckými zväzmi. Centralizácia kultúry a umenia a tým odbúravanie ich národnej kompetencie a často aj národného charakteru prichádza postupne až od roku 1948.

Orientačné prúdy

Pôsobením silnej tradície národnej kultúry a tiež zásluhou nekomunistických politických strán uplatňovali sa v prvých povoj-

---

1 Miloš Tomčík: Matuškov pohľad na J. C. Hronského (Slovenská literatúra, 1971, č. 2. str. 193).

nových rokoch v kultúrnom živote ešte tri orientačné prúdy: katolícko-nacionálny, liberálno-demokratický a komunistický.

Katolícko-nacionálna skupina bola najpočetnejšia. Grupovala sa hlavne okolo časopisov Verbum a Nová práca. Jej príslušníci usilovali sa v nových pomeroch demonštrovať katolícku spolupatričnosť, kultúrnu a politickú vyspelosť a konfesionálnu toleranciu. Ich orientácia bola poznačená kresťanským svetonázorom a západnou predstavou demokracie.

Literálno-demokratická skupina koncentrovala sa prevážne okolo časopisov Tvorba a Elán. Jej príslušníci snažili sa od začiatku prispôsobiť sa novej politickej realite. Aj táto skupina bola prevážne západne orientovaná, ale vzhľadom na politickú situáciu zdôrazňovala aj potrebu orientácie na východ.

Komunistická skupina bola po vojne značne posilnená tým, že sa k nej otvorene prihlásili početní surrealisti, ktorí na Slovensku vo vojnových rokoch zaznamenali najväčší literárny rozmach. Táto skupina bola od začiatku najaktívnejšia. Postavila sa jednoznačne do služieb komunistickej strany a prijala marxistickú ideologickú orientáciu. Jej príslušníci obsadili postupne kultúrne organizácie (Matica slovenská, Slovenská akadémia vied a umenia, Umelecká a vedecká rada), redakcie kultúrnych časopisov (Slovenské pohľady, Kultúrny život) a umelecké zväzy.

Popri týchto hlavných skupinách, s vyhradenou ideologickou orientáciou, bola tu aj skupina akýchsi ideologických neutrálov, ktorí postupne alebo prešli ku komunistom (Ján Kostra) alebo boli odsúdení k dlhoročnému mlčaniu (Jozef Felix).

V tomto období vypadli z tvorivého procesu početní básnici, románopisci, vedeckí pracovníci a výtvarní umelci. Jední odišli na západ do exilu (J. C. Hronský, R. Dilong, M. Šprinc, K. Strmeň, J. Okáľ, J. Doranský, Fr. Hrušovský, St. Mečiar, H. Bartek, J. Cincík, F. Motoška, F. Hoffman, K. Čulen a iní), iní boli politicky proskribovaní doma (M. Urban, A. Žarnov, Ľ. Novák, J. Ambruš a početní ďalší). Okrem toho mnohí kultúrni pracovníci boli politicky nepreverení, pozbavení existencie a tvorivej možnosti. Známeho prekladateľa M. Gacka odvlieklo NKVD do Sovietskeho zväzu.

Na jednej strane vládla oslavná revolúcia s komunistickou ideológiou, na druhej strane neistota a strach. A komunisti

vedeli znamenite manipulovať s jedným i druhým. Situáciu náležite využili vo svoj prospech. Zlikvidovali nielen kultúrne inštitúcie (Slovenská liga, Spoločnosť pre zahraničných Slovákov, Katolícka akadémia), ale aj celý rad študentských, náboženských a telovýchovných spolkov, vydavateľstiev a časopisov. Tým od začiatku ukazovali, že za pomoci Sovietskeho zväzu stávajú sa rozhodujúcim činiteľom v celom živote. Symptómy tohto vývoja odrážali sa potom aj na poli umeleckej a vedeckej práce.

Literatúra

Literatúra bola prvoradým poľom, kde sa mal ukázať nástup novej epochy. Bolo však prekvapením, keď po skončení veľkej vojny zjavili sa na Slovensku len ojedinelé prejavy priečinkovej čiže ilegálnej literatúry. Čo tu priniesli Jesenský (Proti noci, Čierne dni, Na zlobu dňa), Fraňo Kráľ (Z noci do úsvitu) a Elo Šandor (Rozprávky z priečinku) bolo bez umeleckej hodnoty a bez ideje.[2] Výnimku tu tvorí iba pár básní Jána Smreka v zbierke Studňa (1945), ktoré však nemajú odbojný charakter, ale znamenajú viac všeľudský protest proti vojne.

Tématika vojny a najmä slovenského povstania poznačila prevážne literárnu tvorbu tohto obdobia. Je to naskrze tendenčná literatúra, vyznačujúca sa oslavnosťou a politickou servílnosťou. Týka sa to tak poézie (Fábry, Žáry, Horov, Brezina, Lenko, Reisel, Krno, Teren, Štítnický, Poničan, Plávka a iní), ako i prózy (Tatarka, Mináč, Jilemnický, Karvaš). Kritika vychválila Tatarkov román Farská republika (1948) i Jilemnického román Kronika (1947), ale bola to viac dobová tendencia, ktorú v oboch románoch vyzdvihovala, ako ich umelecká hodnota. Tatarkov román chcel byť karikatúrou pomerov za Slovenskej republiky a Jilemnický podával obraz povstania, ktoré nezažil. Romány nemajú presvedčujúcu silu a ich politická poplatnosť im uberá aj hodnotu dobového dokumentu. Mináčove romány Smrť chodí po horách (1948) a Včera a zajtra (1949) majú síce psychologicky otrasné scény, ale ich zobrazovanie partizánskych hrdinov je iba splátkou času. Karvašove prvotné novely vyznačujú

2 Július Noge: Literatúra (Slovenská kultúra 1945-1965, sborník, Bratislava 1965, str. 16).

sa aspoň snahou o modernistickú prózu. Ale aj tie sú poznačené tendenciou rozbúreného sveta.

S čistou poéziou v tomto období prišli Ján Haranta (V najkrajšej domovine, 1947), Vojtech Mihálik (Anjeli, 1947), Gorazd Zvonický (Mýtnik pred Madonou, 1948), František Hečko (Slovanské verše, 1946), E. B. Lukáč (Dies irae, 1946), Ján Kostra (Presila smútku, 1946), Ján Smrek (Studňa, 1945), Helena Križanová-Brindzová (Modlitby za šťastie, 1948), Janko Silan (Úbohá duša na zemi, 1948), Laco Novomeský s oneskorenými veršami ilegálnej symboliky (Pašovanou ceruzkou, 1948) a spočiatku aj P. G. Hlbina, ktorý r. 1947 opustil líniu katolíckej moderny a vítal úsvit socializmu (Mračná, Mŕtve more, Podobenstvá). Do r. 1948 uverejňovali svoje verše aj početní katolícki básnici (Beniak, Veigl, Motulko, Zborovjan, Turčány, Slavkovian, Zrubec, Frátrik, Gazdík, Riasnická, Preusová, Jančová a iní), ktorí boli potom nútení mlčať po dlhé roky. Najcennejšou poéziou tohto obdobia je Harantova zbierka v najkrajšej domovine. S veršami takejto hodnoty prichádza až r. 1956 Rúfus a po ňom r. 1959 Válek.

V tomto období stretáme sa ešte aj s beztendenčnou prózou, Matúš Kavec v románe Návrat na hole (1946) rozviedol problém rodolásky a zrady národa, Ján Hrušovský sa vrátil k starému žánru a prišiel s memoárovou prózou Starý Martin v živote a ľuďoch (1947), Ivan Horváth pokračoval v expresionistickej próze v knihách Návrat do Paríža (1947) a Život s Laurou (1948), František Hečko podal skvelý obraz slovenskej vinohradníckej dediny s jej bohatou spoločenskou panorámou v románe Červené víno (1948), Margita Figuli v rozsiahlom historickom románe Babylon (1946) aktualizovala spoločenské problémy a František Švantner v románe Nevesta hôľ (1946) svojráznym lyrickým štýlom zachytil živelnosť sveta a prírody na osude horskej krásavice Zuny. Nádejný autor Ivan Bodenek v prvom povojnovom románe (Kríž profesora Hunku, 1945), s obrazom stredoškolského profesora, nepodľahol ešte časovej oslavnej tendencii. Ale v druhom svojom románe (Z vlčích dní, 1947) spláca aj on už daň povstaniu. Jozef Branecký pokračuje v sérii svojich historických románov, podobne ako Matej Vojtaš. Vo svojich sľubných začiatkoch úspešne pokračujú v lyrizovanej próze aj mladí autori Pavol Hrtús — Jurina a Štefan Rysuľa.

Politická rozpornosť doby postupne poznačuje aj dramatickú tvorbu. Kým Ivan Stodola (Básnik a smrť, 1946 a Kde bolo tam bolo, 1946), Július Barč-Ivan (Dvaja, 1945, Vo veži, 1947), Leopold Lahola (Bezvetrie v Zuele, 1947, Štyri strany sveta, 1948, Atentát, 1948), Štefan Králik (Posledná prekážka, 1946, Hra bez lásky, 1946, Hra o slobode, 1948), Juraj Váh (Ticho, 1947, Poslední a prví, 1948) snažia sa aj časovým otázkam dať hlbší zmysel, filozofický podklad a stavajú sa proti novým dogmám, lebo lomcovať obecenstvom nechcú pomocou politických hesiel ale drámou života, prichádzajú už noví autori, ktorí stavajú svoje hry do služieb socialistických hesiel. Vzniká tak šablonovitá dráma, poznačená tendenciou politickej orientácie autora. Už v tomto období ju pestujú Ján Poničan (Štyria, 1946), Fraňo Kráľ (Keď sa časy menia, 1946), Peter Karvaš (Meteor, 1945, Návrat do života, 1946, Bašta, 1948), Viera Markovičová-Záturecká (Za frontom, 1946). Otvárajú cestu tým, ktorí sa v nasledujúcich rokoch budú priam pretekať v odpútavaní od skutočných problémov života.

Výtvarné umenie

Rozpor medzi tradičným smerom a novým ideologickým tlakom prejavil sa postupne aj vo výtvarnom umení. Na tradičných pozíciách zotrvali veľkí majstri palety (Gustav Mally, Janko Alexy, Martin Benka, Miloš Bazovský, Ľudovít Fulla a iní), ale popri nich hlásia sa hlučne o slovo zástanci angažovaného umenia (Kostka, Mudroch, Želibský, Bednár, Matejka, Hložník, Pribiš, Chmel, Hoffstädter, Klimo). Rozdielnosť názorov na funkciu umenia zasahuje aj do spoločenskej sféry umelcov a poznačuje ju tragickými znakmi. Umelecký kritik J. Kálmán nazval tieto roky «napätým ovzduším, v ktorom prebleskovali heslá pomsty, kliatby a krvi».[3] Revolúcia a ideológia sa vznášali aj nad výtvarným umením. Ale napriek ostrým rozporom bolo spoločnou snahou umelcov hľadať okná do sveta. Čiastočne sa im to podarilo na parížskej výstave (1946) nazvanej Art tchécoslovaque 1938-1946. Slovenskú tvorbu tu reprezentovalo dvanásť výtvarníkov. Príznačným symptómom doby bolo, že veľký grafik Koloman Sokol, emigrant z druhej svetovej vojny, po dvoch

3 Verbum, 1947, č. 3-4, s. 145-149.

rokoch pobytu vo vlasti (1946-1948), keď videl nástup stalinskej politiky, odišiel opäť za hranice, do USA.

Hudba

Do hudobnej tvorby začal revolučný tlak zasahovať až neskoršie. Staršej generácie tu vlastne už nebolo. Posledný z nej, Mikuláš Schneider Trnavský (1881-1958), bol na odchode. Z mladších tí najvýznamnejší — Alexander Moyzes a Eugen Suchoň — mali okolo 35 rokov. Ostatní boli ponajviac ešte mladší (Cikker, Kardoš, Očenáš, Jurovský, Holoubek, Ferenczy a iní). Aké hlboké boli obavy o slobodnú možnosť tvorby, to prejavil jasne dr. J. Kresánek pri zakladaní Klubu slovenských skladateľov: «ako vo vede kladieme vecnú presnosť nad novosť, tak i v umení je činiteľ estetický nad všetkými činiteľmi dominantný».[4] Režimistickí usmerňovatelia slovenskej kultúry mysleli však opačne. Postupom času aj hudobná tvorba začala holdovať politike. V prechodnom období (1945-1948) ubránila sa ešte politickým zásahom a niesla sa v duchu tradičného hudobného konceptu.

Charakterizujú ju najmä symfonické skladby: Andrej Očenáš (Vzkriesenie a Môjmu národu), Ján Cikker (O živote, Ráno), Alexander Moyzes (IV. symfónia), Dezider Kardoš (Východoslovenská predohra). Zásluhou Eugena Suchoňa venujú skladatelia zvláštny dôraz aj na výchovnú funkciu hudobnej tvorby.

Divadlo, film, rozhlas, osveta

Tieto prostriedky masového ovplyvnenia postavil nový režim hneď pod prísnu politickú kontrolu. Šéfom slovenského divadelníctva sa stal Andrej Bagár, ktorý s Jánom Martákom a Ivanom Thurzom už v lete 1945 vypracovali návrh na poštátnenie divadiel.[5] Tým boli divadlá zbavené vlastnej iniciatívy a politicky dirigované.

---

4 Dr. Jozef Kresánek: Na margo založenia Klubu slovenských skladateľov. (Slovenské pohľady, 1946, č. 11, str. 389-395).

5 Ladislav Lajcha - Stanislav Vrbka: Pokus o vyjasnenie sporných miest v dejinách povojnového slovenského divadelníctva. (Slovenské divadlo, 1965, č. 2, str. 145-180).

Korisťou poštátňovacej politiky nového režimu stal sa aj film.[6] Slovenský film bol vtedy iba na začiatku svojho rozvoja.[7] Poštátnenie dalo mu istejšiu finančnú bázu, ale pripravilo ho o možnosti vlastnej experimentácie i vlastnej osobitosti. Po roku 1948 bol potrebný politický súhlas aj na filmové témy. Kultúrnym a propagačným prostriedkom v rukách štátu stal sa film už od roku 1945.

Slovenský rozhlas, konštituovaný za Slovenskej republiky ako národný orgán, stal sa r. 1945 súčiastkou československého štátneho rozhlasu. Otázky rozhlasových programov vyvolávali stále spory medzi slovenským povereníctvom informácií, vedeným demokratom a pražským ministerstvom informácií, vedeným komunistom. Komunisti chceli od začiatku spraviť z rozhlasu propagačný nástroj svojej politiky. Neuspokojili sa ani s tým, že demokrati sa vzdali vysielania náboženských programov. Po roku 1948 stal sa rozhlas výlučne nástrojom politickej propagandy.

Osvetová činnosť mala na Slovensku bohatú tradíciu. Vykonávali ju kultúrne organizácie (Matica slovenská, Slovenská liga), telovýchovné organizácie (Orol, Sokol, Robotnícka telocvičná jednota) a rôzne lokálne spolky. Do roku 1948 podliehala rezortu školstva a kultúry. Po roku 1948 ju preniesli do kompetencie povereníctva informácií. Neskoršie ju nahradilo politické školenie, ktoré prevádzali organizácie komunistickej strany.

Škola

Revolučné orgány už za povstania v Banskej Bystrici r. 1944 poštátnili cirkevné školstvo, ktoré v slovenskom národnom vývoji zohralo významný zástoj. Jednotná štátna škola stala sa hneď predmetom mimoriadnej politickej pozornosti. Komunisti začali reformovať nielen organizačnú štruktúru školy, ale aj jej pedago-

---

6 Znárodnený dekrétom prezidenta Beneša z 28. augusta 1945.

7 Slovenská kinematografia vyrástla zo spoločnosti Nástup a z Ústavu pre školský a osvetový film, založených po vzniku Slovenskej republiky. Ich produkcia r. 1945 vykazovala vyše polstovky vlastných záberov. Vedela si «zachovať značnú politickú nezávislosť, najmä voči nemeckým pokusom preniesť do nej svoj vplyv» (Emil Lehuta: Slovenský film a 50. výročie republiky. (Pravda, 11. novembra 1968).

gický systém a tradičný humanistický charakter. Škola dostávala tak nové ideologické zameranie. Napodobňoval sa pritom dôsledne sovietsky systém. Bol to menovite Ondrej Pavlík,[8] ktorý sa s obdivuhodnou horlivosťou zúčastňoval na sovietizácii slovenského školstva. Ním zdôrazňované «základné princípy socialistickej školskej politiky» stali sa na dlhé roky oficiálnym príkazom. Nakoniec sa veľmi škodlivo odrazili na kvalite vzdelania i výchovy. Tento sovietizačný proces priviedol slovenskú školu k «Ľavičiarskym vulgárnym formám výrobného vyučovania», ale za to r. 1968 zvaľoval Pavlík vinu už na Novotného.[9]

Pozitívnym prínosom školskej reformy bolo najmä predĺženie povinnej školskej dochádzky, rozšírenie technických a odborných škôl, ako aj študentských štipendií. Veľmi nepriaznivo a zhubne pôsobilo na funkciu školy prísne politické preverovanie učiteľského zboru, vylúčenie kňazských a rehoľných učiteľských síl, deformácia učebných textov, odstránenie náboženskej výchovy a politicko-triedne hľadiská pri prijímaní žiakov.

Veda

Vedecký život v povojnovom období vyžadoval aj na Slovensku veľa systematickej sústredenosti. Preto sa jeho štrukturálna výstavba hýbala pomaly. S rastom škôl a vedeckých potrieb, menovite vo výskumníctve, ukazovali sa aj slovenské nedostatky. Slovenská veda urobila síce za Slovenskej republiky, najmä zriadením Vysokej technickej školy, činnosťou Slovenskej akadémie vied a umení ako aj vedeckých odborov Matice slovenskej veľký pokrok, ale pre stúpajúce potreby modernej spoločnosti to nestačilo. Značnou zábranou tu boli aj vojnové pomery. Napriek tomu tieto inštitúcie vytvorili základné predpoklady pre rozvoj národnej vedy v pravom slova zmysle.

Povojnová politika poštátňovania vytvárala aj nové sociálne základy pre vedecký život. Systém riadenia hospodárstva prinášal sebou vznik nových pomocných a technických orgánov, ktoré potrebovali celý rad odborníkov. Ich potreba a dôležitosť sa

8 Ondrej Pavlík: Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky na školu povinnú, Bratislava, 1945.

9 Ondrej Pavlík: Príspevok k analýze školskej politiky. (Nová mysl, 1970, č. 8, str. 1068-1079).

ukazovali tým viac, čím viac sa rozrastala industrializácia krajiny a rozmnožoval počet výskumných ústavov. Industrializácia prinášala aj hlboké spoločensko-štrukturálne zmeny. Rástol nielen priemyselný proletariát, dokonca aj v menších vidieckych lokalitách, ale aj technická inteligencia. Bohužiaľ, jej kvalitatívny rast nebol často úmerný jej kvantitatívnemu rastu. Komunistický prevrat r. 1948 zmenil aj početné ekonomické a vedecké slovenské perspektívne plány, čo porušilo na dlhé roky základnú koncepciu výstavby Slovenska a spomalilo, resp. i znemožnilo vlastnú organizáciu slovenskej vedy.

Ostatné odvetvia kultúry

Ostatné odvetvia kultúry, menovite kultúrne organizácie, vydavateľstvá, verejné knižnice, umelecké galérie a pod. museli sa riadiť rovnakými politickými direktívami ako umenie, veda a školstvo. Režim politicky preveroval nielen ľudí, ale aj inventár (knihy, umelecké predmety, kultúrne pamiatky a pod.). Keď likvidoval kláštory a zabavoval súkromné kaštiele, zmocňoval sa aj ich majetku, ktorý často obsahoval aj cenné kultúrne hodnoty. Tieto predmety (knihy, archívy, obrazy a pod.) sústreďoval potom na určité miesta, kde často neboli náležité priestory na uskladnenie alebo kde bol dokonca nedostatok priestorov.

Keď r. 1945-46 povereníctvo školstva nariadilo zvoz kníh z kaštieľov, ktoré režim vyvlastnil bývalým majiteľom, nebolo kde uskladniť státisíce kníh, medzi ktorými sa často nachádzali unikátne exempláre. Tony knižného materiálu boli potom zošrotované, mnoho knižníc bolo rozkradnutých a veľa vzácnych exemplárov predali špekulanti do zahraničia. Nedozierne škody sa narobili aj v neskorších rokoch, pri zvoze početných kláštorných knižníc, ktoré často opatrovali nielen mnoho cenného knižného, ale aj významného archívneho materiálu. Slovenská kultúra a história prišli tak o neoceniteľné hodnoty, ktoré už nikdy nebude možno nahradiť.

Od roku 1948 cez prísnu politickú cenzúru museli prechádzať všetky časopisy a publikácie, a program každého kultúrneho a umeleckého podniku musel byť vopred schválený. Takýto súhlas bol potrebný aj pri usporiadaníumeleckých výstav, zábavných revue, a pod. Komunistická strana stala sa tak kontrolórom každého verejného pohybu v krajine.

Sympózium

Sedíme v aute z Clevelandu do Cambridge (Canada), 3. sept. 1977. Ideme k Jezuitom na odpust. Sme traja: R. Dilong, M. Šprinc a K. Strmeň. Smädíme po Bohu, po poézii, po ľuďoch. Sympózium znie v tomto priebehu:

1. Boh

Máme pred sebou cesty, Bože, ideme k tebe. Cesty sú všetko.

A predsa — ako na ne? Cez hory-doly? Kdeže! Ponad oblaky? Kdeže! Len sa potácame, my cudzinci.

Ty vieš, ó, Vladár neba, čo je viac. Aj láska, aj naše slabé oči. Daj ruku vyhnanským dolinám.

Buď na tej strane našich škrupín života. Nedaj vedieť, že sme smutní. Nezhasni sviečočku.

Ideme za slzami. Tie zrodia druhé. Ideme kvietky zbierať popod hory, i pre vnúčence.

Nič nečujú a ako sa len obzerajú! Majú tvoj oheň, všetko plody nedotknuté.

Karol už jedno zo svojich učí Otčenáš. S Mikom hľadia naň spolu okom Boha Otca.

Ešte sa načakáme, kým stromy dokvitnú a pred nimi ľaliový kvietok.

Roky sú dlhé, od nás až k jame hrobu, s vozom škrípajúcim.

Boh miluje aj to jedno koleso, čo sa od auta odtrhne. I nás v aute.

Sme tu s obrázkom Všemohúceho na tvári. Aj ten krížik, čo ho máme v náprsenke.

Jedno je neomylné v tomto veku: pred priepasťou sme bez času. Ten zastal.

Oh, človek nie je osudov svojich mocným tvorom, nevládze všetkých časov byť naplnenou mierou.

Si na ceste, stojíš nad prepadliskom, na sebe samom. Ani zlomok minúty nežiješ. Prach ti ožil na šatách, vetry šibú.

Hľa, vidíš, ako Pán Boh môže za tebou hory pozbierať.

No, odkryješ jednu pravdu, že i pred tebou sú pre neho na pozbieranie hory.

Vrchy neodkotúľa naveky, priepasti nezasype, my mu pomáhame.

A tak čas náš znova ide ďalej. My Bohu poslúžime, keď sme mu prišli celkom do rúk.

Ako formuje Boh našu budúcnosť?

Hovorí nám: Hľaďte na mňa, priatelia. Ale z každého človeka hľaďte na mňa. Priateľstvo je čin, ktorým som ja prvý, váš Stvoriteľ.

2. Poézia

Dobývame svoju slobodu. Boh nás tu zamknul do väzenia. My sa pokúšame odomknúť ho.

Tu i tam sa to podarí. Žalmy Dávida kráľa má v ruke celý svet. Hymnu Tedeum spievajú všade.

Človek je spoluobyvateľom piesne na zemi, už až na veky vekov. Sila piesne nezomrie.

Boh nás vidí a Boží pohľad nás berie so sebou. Taký je príchod z večnosti k nám.

Večnosť je náš domov. Ťarchou by bol život bez domova.

Nemôžete si zavrieť uši v polovici piesne, keď vám celá šumí v duši, nielen v čase. Ako sa meria čas duše?

Viac je to, čo tušíme ako keby sme položili tušenie na váhy. Aké sú miery pre takú váhu?

Mapujeme, kreslíme, umývame brehy, budujeme mestá, poháňame ľudstvo. Dá sa to ohraničovať?

Nikdy nečakaj, kto zomrie. Krvácame, my, aj za všetkých. Letia v našom srdci, dočahujú nás.

Svet je ohnivá pec. Náš verš je na jej riasach. Je to okamih diaľky, tej, v ktorej sa zachová. Či môže zhorieť duch spevu?

Obloha narástla na nás, nezakrytých. Vždy sa vrátime, s harfou a s rosou na očiach.

A pritom mať silu, že nezastala poézia po jednej básni. Zatínať, štiepať sa na obetu, tvoriť a tvoriť.

Božie záhrady. Nelúčime sa v nich s ľuďmi, ak sú im ľahostajné. Keď niekomu dávame kvety, nepovieme mu zbohom. To nič, keď nebude o ne stáť, ale tu budú kvety.

To je poézia. Kde ona kročí, svetu sa menej trasú kolená. Mreže viac sa zachvejú.

To sú spresnené slnečné ručičky, ukazujúce beh dní. Kúpu, nezabudnite na more.

Keby ste zabudli, aj vysoko sa odpúšťa, v slnku.

3. Ľudia

Chodíme pomedzi ľudí, ale či sme im užitoční, to nám povie celá zem, na ktorej žijú.

Nepriťažia nás ničím, ak nás porania. Šíp môže poraniť a poranení žijeme.

Bude nás to dlho bolieť? Kto pozná budúcu báseň? Ani my nie a ideme ju písať.

Ľudí je vždy dosť. Dnes sa volajú storočím, zajtra už tisícročím. Človek vždy nepošliape človeka, až tak, že by ho pošliapalo storočie.

Fascinujú nás svety, keď sa budeme menej trápiť, jedni druhých. Necháme to zahrabané po sebe.

Tak ako teraz, i potom na strechu, ktorú máš nad hlavou, sadne vtáčik a urobí si hniezdo. A tebe by bolo pod ňou tesno?

Človek je veľký, že je medzi nami. Toho dôvodom sme my všetci, my pri ňom.

Hory stoja pred ním a my mu prinášame z nich kvietok. Ich vrchy nikdy nemysleli, že sú vysloviteľné v pozdrave.

Náš priateľ bude chváliť svet, v ktorom býva. Nevie ešte pochopiť, že my sme ho okrášlili.

Potom povie: je žatva. Jeho kľúč sa nazdáva, že stodola je zavretá. Ale my sme dnu v jeho zrne.

Život je majster, súsošie ľudí. A je vždy slnko, ktoré prosí o pokoj, nenasýtené celkom ešte láskou.

Zamilovaní si myslíme, že tvoriť svety je hračkou. Ak by to bolo pre nás únavou, potom nie sme zamilovaní.

Objať vieme kráľovský dar, i v čase, keď ide slnko zapadať. Ktože vtedy myslí na to, čo odchádza.

Váza dá kvetu trvanie. My ten kvet dávame kľačiačky.

Človek má vedieť, že je spoluobyvateľom vzduchu na zemi. Vzduchu ihravého, i lomoziaceho, i vzduchu po víchroch.

Spracoval R. Dilong

Len Ty a ja

Hovorím k Tebe, Bože.
Jak vysoko je nebe?
Koľko stôp asi rátať mám.
Bože môj, k tvojim nebesám?
Koľko je schodov ku Tebe?
Či stačí ísť len o chlebe,
či pot mi sadne na líca
a potrebná je palica
prekročiť strmé strminy?
Bože môj, nie som bez viny.
Ó, pošli z neba motýľa,
keď prikryje ma mohyla,
s ním ľahšie cestu prekonám
k nebeským Tvojim dvoranám.

Maruša Jusková

Súmrak západu? *

Keď sa dívam na svoj život, vďaka Bohu, nemôžem si ťažkať, že bol jednotvárny. Žil som v rôznych krajinách, pod mnohými režimami a mal som možnosť podrobne sledovať politický vývin vo viacerých hlavných mestách Západu. Zenit tejto paraboly tvorila druhá svetová vojna. Bol to život pestrý, vysoko poučný, ktorý mi dal príležitosť porovnávať ideológie, systémy a každodenné pomery.

Pokiaľ ide o prácu, bol som roky diplomatom, potom štátnym úradníkom v administratíve, tlačovým korešpondentom, prekladateľom, tlmočníkom a konečne profesorom. Okrem toho, bol som slobodným cestovateľom po svete ale aj väzňom.

Všetky tieto skúsenosti výdatne prispeli ku formovaniu môjho svetonáhľadu. Podľa môjho presvedčenia hodnota, ktorú si ľudia najviac vážia a za ktorú sú ochotní sa biť, je osobná a národná sloboda. Jednotlivci, rodiny a národy sú etické bytosti vo vyššom stupni než jednotky, ktoré sú výsledkom organizácie. Tie prirodzené jednotky majú pud sebazáchovy. A keďže koexistujú s inými, seberovnými jednotkami, musia brať do úvahy pud sebazáchovy u iných. Musia teda žiť podľa «zlatého pravidla» (the golden rule), alebo Kantovho imperatívu: «Konaj tak, aby zásada tvojho konania mohla sa uplatniť na každého!» Áno, jednotlivci a národy konajú mravne len vtedy, keď práva, ktoré reklamujú pre seba, uznávajú aj iným. Preto čisto mocenské, t.j. mechanické politické štruktúry ako sú etatizmy a imperializmy, nemajú mravného opodstatnenia. Tak isto nemajú mravného základu totalitné systémy, ktoré neuznávajú vyššie mravnosti, obsaženej v Dekalógu, a ktoré vnucujú jednotlivcom totalitné ciele bez ohľadu na osobnú mravnosť.

Komunizmus, ktorý sa r. 1917 ujal v Rusku a utvoril základňu, aby sa nanútil iným národom, je ľavý totalizmus. Je to utopistický mesianizmus Marxa a Lenina, mesianizmus, ktorý sa presadil brutálnou mocou. Nevzdelaný a ustrašený ruský človek možno videl v komunizme záblesk nového poriadku. Po skúsenostiach s nespravodlivým a korumpovaným cárskym systémom, zdá sa, že ruský ľud bol za zmenu, áno za akúkoľvek zmenu.

---

* Záver z chystanej knihy Jozefa Mikuša: *Pamäti slovenského diplomata.*

Dôkazom toho je, že kontrarevoluční generáli ako Admirál Kolčak, ktorí pomýšľali obnoviť staré Rusko, nenašli porozumenia v ľude.

Okrem toho prezident Wilson a Lloyd George, v neznalosti budúcnosti obludného komunizmu, rozhodli, že nemá zmyslu, aby americkí a anglickí vojaci mrzli v Rusku za lepšiu či horšiu budúcnosť tej vzdialenej krajiny. A tak mohol komunizmus vytvoriť v Rusku pevnú základňu pre vývoj, ktorý, ako napísal Alexander Solženicyn v *Liste Sovietskemu vedeniu* v septembri 1973 (*Letter to the Soviet Leaders,* Harper and Row, New York, 1974, str. 10), presahuje nad všetko pomyslenie výboje cárskeho Ruska.

Západný svet, ktorý od 1923 do 1928, t. j. v dobe tzv. «novej hospodárskej politiky» (NEP) Sovietov, pomohol Sovietskemu zväzu postaviť sa na nohy, je odvtedy na ústupe. Teraz je bezmocný, alebo ako sa vyjadril Solženicyn v tej istej publikácii (str. 8), je celkom «na kolenách». Západ je primoc rozdelený hranicami a záujmami, aby mohol predstavovať akúkoľvek hrádzu proti nezmenšenej rozpínavosti Sovietskeho zväzu. Okrem toho sa zdá, že sme svedkami úpadku celej západnej civilizácie ako ho predpovedal Oswald Spengler. A ako Západ je oslabený medzinárodne, tak je oslabený aj vnútri jednotlivých štátov, kde sa kladie dôraz nie na výrobu mocenských prostriedkov a zbrojenia ako v Sovietskom zväze, ale na výrobu článkov dennej potreby obyvateľstva. Preto Západ nebol schopný sa vzoprieť výbojom komunizmu ani po druhej svetovej vojne, hoci mala Amerika vtedy monopol atómovej bomby.

Západná diplomacia hreší neznalosťou ruskej mentality. Popri všetkých knihách, čo sa o Rusku a komunizme popísali, kto môže povedať, že pozná ruskú vrtkavú dušu? Ktorý štátnik Západu môže robiť úsudky o ruskej politike na základe dôkladného štúdia šmykľavej psychológie Dimitria Karamazova, alebo Raskolnikova? Ako svedčia mnohé knihy Dostojevského a Tolstoja, u Rusov rozumový argument neplatí. Ruskí diplomati nie sú pevné, spoľahlivé osobnosti. Sú to skôr biologické centrá dialektických procesov. Čo povedia dnes, zajtra neplatí. Z toho, čo podpíšu dnes, sa zajtra smejú. Racionalistických Francúzov a komecialistických Američanov a Angličanov pri rokovaniach nevedie logika alebo zásada rímskeho práva «Do, ut des»

(give and take). Oni nelámu problémy na «fifty-fifty», ako sa dá zlomiť palica napoly. Rusi nikdy nevedeli robiť kompromisy. Historické Rusko je ako plazma, ako láva, ktorá sa pohybuje vo smere najmenšieho odporu. Rešpekt pre zásady alebo hranice v Rusku nikdy nejestvoval. Všetko je mocenská dialektika. A v tomto ohľade ruskí komunisti pociťujú tlkot ruských dejín práve tak, ako ho bol zaviedol a pociťoval cársky systém. Nič sa — okrem sloganov — v ich politike nezmenilo. Za cárskeho Ruska mesianistickým heslom bola expanzia pod titulom panslavizmu a ortodoxie. To boli heslá, ktoré pojmove kládli určité medze ruskej expanzii. Komunizmus však propaguje výboj v mene solidarity svetového proletariátu. Komunistický mesianizmus je teda oveľa širší, svetovejší a účinnejší.

Čuvaš Lenin a Gruzínec Stalin nadložili nad ruský nacionalizmus ideológiu internacionálneho komunizmu a tým pre výboj Sovietskeho zväzu otvorili globálny horizont. Od r. 1917 žiadon západný štátnik nevedel sa im vyrovnať, čo sa týka myslenia v tak širokých kategóriách. Konferencie so Stalinom na konci druhej svetovej vojny sú diplomatickou katastrofou Západu. V tej vojne Sovietsky zväz našiel sa na strane víťazných spojencov vďaka jedine miliardovým zásielkam amerických zbraní. No túto skutočnosť Roosevelt nevedel diplomaticky skapitalizovať. Konferencie v Teherane (1944) a na Yalte (1945) sú rozhodným víťazstvom Stalina nad Rooseveltom a Churchillom. Na týchto konferenciách postava Roosevelta zaniká vedľa Stalina ako postava miništranta vedľa veľkňaza veľmocenskej politiky. Na konci vojny Sovietsky zväz sa značne rozšíril o nové územia, zakiaľ Západ sa mocensky podstatne oslabil. Rusko obsadilo Baltské štáty, Moldavsko, Karpatskú Ukrajinu a kus Poľska na východ od Curzonovej čiary. Rozdelené Nemecko prestalo jestvovať ako mocenský faktor.

Čo sa týče politiky v Ázii, Spojené štáty nevedeli vyťažiť žiadnych výhod z víťazstva nad Japonskom. Všetky výhody zinkasoval Sovietsky zväz. Hoci Rusko zasiahlo do vojny s Japonskom len tri týždne pred jej koncom, jemu pripadlo odzbrojiť Japoncov v Mandžusku a obsadiť Sachalín. Japonské zbrane Rusi nato odovzdali Mao-Tse-tungovi a cudzou mamonou pomohli položiť základy komunistickej Číne.

Prezident Eisenhower tiež zohral chabo svoju úlohu vedľa

Stalina a Chruščeva. Zabránil Generálovi Pattonovi obsadiť Prahu a vydal Vlasovove protikomunistické oddiely Sovietom. Tento posledný čin zostane navždy nepochopiteľnou záhadou nielen pre Solženicyna, ale oveľa viac pre každého politicky mysliaceho človeka na Západe.

Keď v októbri 1956 bolo povstanie proti Sovietskej Armáde v Maďarsku, Eisenhowerova vláda, zaujatá predvolebnou kampaňou doma a problémom Suezského kanála na Strednom Východe, zlyhala v tej situácii. Za toho povstania štátnik s trochou kombinačnej schopnosti by bol presunul časť amerických jednotiek zo Západného Nemecka do západného Maďarska, kde nebolo Sovietskej armády. Takáto vojenská konfrontácia by bola skončila konferenciou a po súčasnom odchode oboch armád oslobodením Maďarska.

Globálne chápanie politiky u Chruščeva a jej nedostatok u západných štátnikov vysvetľuje aroganciu Chruščevovho výroku za návštevy v septembri 1959 v Amerike: «My vás pochováme». Na toto reagovala americká tlač, no nie naša vláda.

Ďalej spôsob, akým traktoval Chruščev prezidenta Eisenhowera po zostrelení amerického lietadla U2 počas konferencie v máji 1960 v Paríži a Eisenhowerova neschopnosť vhodne reagovať na Chruščevove osobné útoky, zmenšujú značne historickú postavu víťaza proti Hitlerovi. Keď Chruščev surovo vyhodil aféru U2 Eisenhowerovi na oči, tento mohol skončiť rokovania a zapísať sa do dejín napr. takouto poznámkou: «Dobre! Odložíme to všetko na neskoršie, kým Vás, pán Chruščev, nezlikvidujú Vaši súdruhovia ako Stalin zlikvidoval svojich.» No ako je známe, Eisenhower prijal mlčky toto pokorenie.

Prezident J. F. Kennedy utržil si neslýchané fiasko v apríli 1961 smutným koncom kontrarevolučnej výpravy na «Bay of Pigs» na Kube. Táto výprava, ktorú plánovala CIA, bola ukrutným kotrmelcom. Ponášala sa skôr na operetu než na vojenský zásah. Dva dni pred ňou všetky podrobnosti o jej príprave bol zverejnil *The New York Times*.

Toto muselo povzbudiť Chruščeva k novým pokusom o výboj priam na Západnej pologuli. Tento pokus sa uskutočnil inštalovaním sovietskych tryskových striel na Kube, ktoré viedlo k nebezpečnému napätiu medzi Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi v októbri 1962. Celá tá kríza neprekvapuje tým, že

J. F. Kennedy presadil evakuáciu tých striel z Kuby, ale tým, že Sovietsky zväz sa vôbec odvážil ich tam inštalovať.

Ani prezident L. B. Johnson nevedel sa zapísať do dejín ako štátnik, obdarený politickou imagináciou. Za vojny vo Vietname, ktorú zdedil po Kennedym, zvýšil vojenský efektív Ameriky v tej odľahlej ázijskej krajine, hoci v tej účelove obmedzenej vojne jeho vláda nebola rozhodnutá bojovať do konečného víťazstva.

Keď r. 1968 štáty Varšavského paktu išli obsadiť Česko-Slovensko, sovietsky veľvyslanec vo Washingtone, Dobrynin, šiel toto rozhodnutie oznámiť Johnsonovi v noci z 21. na 22. augusta. Johnson to vzal na vedomie, hoci mohol Dobryninovi povedať napr.: «Dobre! Hneď dám rozkaz, aby naša armáda obsadila Kubu a zvolám Organizáciu Spojených národov na rozsúdenie celej veci.»

Taký istý ústup z mocenských pozícií Západu vidno tiež vo Veľkej Británii a Francúzsku. Obidve tieto európske mocnosti vzdali sa svojich impérií bez toho, aby si boli vynútili akékoľvek garancie od krajín na Strednom Východe, ktoré kontrolujú ťažbu petroleja. Od druhej svetovej vojny Veľká Británia nemala ozajstných štátnikov, čo by boli predvídali dôsledky dekolonizácie. Keď sa koncom päťdesiatych rokov pripravovalo Európske hospodárske spoločenstvo (EEC), Briti nielen odmietli pristúpiť, ale založiť konkurenčné Európske spoločenstvo slobodného trhu (EFFA). Trvalo im vyše 10 rokov, kým sa presvedčili, že EEC je oveľa dôkladnejšou, racionalisticky hlbšie podloženou organizáciou než viac-menej na empirickej základni postavená EFTA. Keď si uvedomili svoj omyl, museli zmeniť svoje stanovisko.

De Gaulle ako štátnik má zásluhu, že postavil Francúzsko na nohy a že zmieril Francúzov so Západným Nemeckom. No on hrešil tým, že bol dôsledne za trvalé rozdelenie Nemecka na dvoje. Následkom toho je Nemecko dnes tak oslabené, že hranice Francúzska sú úplne odkryté v prípade sovietskeho útoku na západnú Európu. Sovietsky zväz visí ako Damoklov meč nad osudom západnej Európy, ktorej hrozí, ak nie ruská okupácia, tak postupná finlandizácia.

Čo sa týka politiky Západu vo svete, treba povedať, že nemá žiadnej mravnej normy, ani žiadnej iniciatívy. Zakiaľ komuniz-

mus podporuje «vojny národného oslobodenia» spod koloniálnych režimov, pokiaľ tieto ešte jestvujú, Západ prestal uplatňovať zásadu samourčenia národov. Prípad Konga, teraz Zair, a Katangy, Nigérie a Biafry, Pakistanu a Bangla Desh, sú toho najlepšou ilustráciou.

Z toho všetkého je zrejmé, že západní štátnici nevedeli čeliť nástupu Sovietskeho zväzu ani v Európe, ani v Ázii, ani vo svete vôbec. Retoricky dovolávali sa zásad skôr aby odôvodnili svoje ústupky Sovietom než aby im v expanzívnej politike odporovali.

V posledných rokoch pod titulom «détente» sovietska zahraničná politika je oveľa pružnejšia, a tým oveľa nebezpečnejšia. Zo všetkých predošlých vodcov Sovietskeho zväzu Brežnev je najklamnejší. Stalin bol brutálny a panovačný, Chruščev prostoreký a urážlivý. No Brežnev je najrafinovanejší. Svojimi uhladenými manierami a svojou žoviálnosťou pripomína Chlestakova z chýrnej Gogolovej hry *Revízor*. Jeho doktrína o svetovej solidarite komunistických štátov obracia celú teóriu medzinárodného práva naruby. On ju úspešne presadil v prípade Česko-Slovenska r. 1968 a je pripravený ju presadiť aj v iných prípadoch.

Keď bol Brežnev r. 1973 vo Washingtone, nebolo možno si predstaviť usmievavejšej tváre. Tento impostor, ktorý v mene striktne obmedzenej elity — kritická politická veda ju označuje ako «profitariát» — vládne nad obrovskou väčšinou sovietskeho proletariátu, podával ochotne svoje zakrvavené ruky a prijímal blahosklonne pozornosť od prezidenta Nixona počnúc, cez senátorov, kongresmanov po najdrobnejších úradníkov Štátneho departementu. Človek musel žasnúť údivom nad tým, kde sa berie táto nevinná veľkorysosť pokračovateľa systému, ktorý má na svedomí milióny ľudských životov a ktorý tak znamenite opísal Solženicyn vo svojej knihe *Súostrovie GULAG*.

Brežnev sa ukázal ako vysoko rafinovaný hostiteľ počas návštevy prezidenta Nixona v júli 1974 v Sovietskom zväze. Súdiac z praktických výsledkov, tá návšteva mala iba spoločenský význam. Brežnev to určite tak chcel. No je zrejmé z jej organizácie, že on chcel viac. Chcel takrečeno exorcizovať z mysle amerického obyvateľstva ducha Yalty a Katynu, ktorý duch dosiaľ neprestal znepokojovať mnohých Američanov. Preto Brežnev šikovne vsunul do Nixonovho programu výlet na Yaltu. Yalta

je symbolom Rooseveltovej politiky, ktorá vydala Strednú Európu na pospas Sovietskeho zväzu. Zdá sa, že na Štátnom departemente sa už nikto nepamätá na túto poľutovania hodnú udalosť. Je možné, že by vševedúci Kissinger bol na to zabudol?

Pre Poliakov či v Amerike, či v Polsku, Katyn musí pripomenúť tragédiu vari 11.000 poľských dôstojníkov, ktorých za druhej svetovej vojny Stalin dal postrieľať a pochovať v masovom hrobe. O tomto však Rusi múdro mlčali. Na miesto toho Brežnev ukázal prezidentovi Nixonovi miesto, na ktorom Nemci údajne za vojny zastrelili 150 Rusov. Zdalo by sa teda, že Nixon bol tak oslnený Brežnevom, že bez poznámky prehltol tieto dva neslýchané body programu, ktoré mu organizátori s kaviárom a šampaňským tam záludne naservírovali.

Bez ohľadu na styky osobností a ich spoločenský význam, politické vzťahy medzi Západom a Sovietskym zväzom v posledných rokoch sú čím ďalej tým viac znepokojujúce. Západní štátnici už nielen prestali kritizovať komunizmus, ale sa priam pretekajú o priazeň Moskvy, donášajúc tam dary, prosiac o audiencie v Kremli a usilujúc sa o to, aby ponuky každého z nich Rusi prijali skôr než ostatných. Každý tam beží — takmer sa to nedá veriť — s tehlou, aby prispel k upevneniu komunizmu. Talianska automobilka «Fiat» a francúzska «Renaud» budujú v Rusku, ako je známe, obrovský podnik na rieke Kama na výrobu ťažkých nákladných áut, teda skvelého vojenského materiálu. David Rockefeller z «Chase Manhattan Bank», založil filiálku v Moskve, ktorá bude zrejme fungovať ako americký úverový ústav v Sovietskom zväze. Nuž — ohromný kanál pre americké investície! Lenin údajne povedal: «Kapitalistické štáty sú tak hlúpe, že sa raz budú pretekať, aby najlacnejšie dodali Sovietskemu zväzu prostriedky, ktoré on potom použije proti nim.» Zdá sa teda, že sa toto jeho proroctvo plní.

V Sovietskom zväze je očividná kríza systému. Tento nie je schopný produkovať, aby obstál v medzinárodnej konkurencii. Toto je hlavný dôvod, prečo uhladený Brežnev hovorí o uvoľnení medzinárodného napätia. On chce pomocou Západu a Japonska len upevniť neúčinný sovietsky hospodársky systém bez toho, aby čo len na piaď povolil z komunistického rigorizmu. Solženicyn sa nechápavo díva na politiku Západu, ktorá zrejme pomáha udržať pri živote komunistickú ideológiu, ktorú on po-

kladá nielen za dusivú, ale za mŕtvu (citovaný spis, str. 28).

Táto ideológia je mocenskou rakovinou dnešného sveta. Sovietsky zväz je dnes najväčší imperialistický štát a «trouble maker» na zemeguli. Jeho zločinné ruky pôsobia v Ázii, na Strednom Východe, v Afrike a Južnej Amerike. Prečo Západ nielen trpí, ale priam živí túto politickú prekrvenosť Sovietskeho zväzu, je úplnou záhadou. Západ nutne potrebuje štátnika svetového formátu, ktorý by vyhmatal slabosti komunizmu a zahnal ho do obrannej pozície. Pre tento cieľ treba mobilizovať všetky mravné sily sveta, formulovať politiku univerzálnych princípov. V dnešnom rozdelenom svete vedie sa boj o myseľ každého jednotlivca, každého i najmenšieho národa. Keďže komunizmus mal všade za následok zničenie ľudskej dôstojnosti a zotročenie národov, politika Západu mohla by zvrtnúť doterajší nepriaznivý trend len svetovým bojom o ľudskú dôstojnosť a slobodu národov. Boj o mravnosť vo svete je problémom a úlohou Západu a nie drobný pragmatizmus, výmena tovarov so Sovietskym zväzom a debaty v Kongrese o klauzule najvyšších výhod pre Sovietsky zväz. Zásada univerzálnej mravnosti žiada nie upevňovať komunizmus vo svete, ale rozložiť Sovietsky zväz na národné štáty. K tomu netreba viesť oslobodzovaciu vojnu v záujme neveľkoruských národov ZSSR. K tomu je treba len povzbudiť neruské národy v boji za svoju samostatnosť, ponechať Sovietsky zväz samému sebe, aby sa utopil a rozložil vo vlastných ťažkostiach. Andrej Amalrik vo svojej knižke *Will the U.S.S.R. Survive 1984?* a Solženicyn v citovanom už spise zrejme naznačujú reálnosť tohoto vývinu. Nemožno pochopiť, prečo Západ dosiaľ tieto ich náhľady ignoroval.

Teória konvergencie komunizmu a kapitalizmu, ktorú si niektorí politickí vedátori a politikári obľúbili na Západe a pre ktorú sú ochotní robiť Sovietom ústupky, je úplný nezmysel. Hrozím sa pri pomyslení, že príde čas — možno rýchlejšie než si to uvedomujeme —, keď Západ bude raz musieť svoje doterajšie omyly oľutovať a za ne draho platiť.

Cesty Prozreteľnosti sú nevyspytateľné. Ak je západná civilizácia hodná záchrany, Boh nedopustí, aby zanikla. Dovolí jej uniknúť práve tak, ako unikli Židia s Mojžišom cez Červené more pred zlobou Faraóna. Ak je nie hodná záchrany, utopí sa v záplave komunizmu. Toto je dilema Západu. *Jozef Mikuš*

Z priečinku zabudnutých dní

Keď som ťa dávno ľúbila
tou prvou láskou svojou,
slnko sa smialo do neviedz
a mesiac kúpal v potôčku.
Ó, prosím, nikde nepovedz,
koľko som ťa ja ľúbila
tou prvou láskou svojou.

Keď som ťa dávno ľúbila
tou prvou láskou svojou,
škovránok spieval nad nami.
Topole šťastím plakali.
Keď ty si vkrojil s menami
do kôry srdce tvojité,
za ruky sme sa držali.

Ja som ťa dlho ľúbila
tou prvou láskou svojou.
Už roky zreli nad nami,
mesiac bol už len planetou
a škovran splynul s brázdami,
topoľ už v popol zmenil sa
pri lúkach plných domov.

Ale ja vždycky spomínam,
keď dažde okná kropia
a ešte vždycky počítam,
už vyblednuté tu a tam,
dni ovinuté krásou,
keď sme sa nežne ľúbili
tou prvou láskou našou.

Maruša Jusková

Januárová noc

Už bola noc,
Tak myslím jedenásť a pol

a padal sneh,
čo ľúbim od vekov.
Tvár svoju k tvári oblokov
som pritúlila v polosne
v tej teplej, mäkkej polotme,
špehujúc ulíc biely dych
v belasých tieňoch ukrytých
v tých očepčených krovinách.
Všade bol iba striebra prach:
v kúželcoch svetiel, na strechách
a na zmrznutých travinách
a na lampách a na schodoch
a na uzúčkych prechodoch
ku spiacim dverám záhradným.
Všade len sneh a len ja s ním.
Tá krása celkom celky moja...
Hľaďte, jak smriečky tieto stoja,
sťa rytier v striebre zakliaty,
jak z ligotavej papradi.
Už som im lásku vyznala,
či vyznať chcela priam, a, hľa,
tu zbadala som v údive,
že nie sme sami, veru nie,
bo čosi-kamsi pri ceste
zajačik malý prebehol.
Ja ani neviem odkiaľ bol,
len drobné stopy skandoval.
Bol ako nastrašený kráľ
alebo žobrák maličký,
čo nemá otca, mamičky
a hľadá čosi v noci tej
po bielej kráse panenskej.
Možno, že kdesi premrzol,
a možno, chudák, hladný bol.
Bože, čo blúdiš po meste,
zasvieť mu hviezdou na ceste,
nech nájde skrýšu pod schodmi
a suchý chlebík v polotmí.

Maruša Jusková

Františkáni na Slovensku v stredoveku

Poslanie františkánov v histórii Slovenska je nepochybne veľmi významné. Medzi rehoľami u nás majú nepretržité trvanie od stredoveku. Ich účinkovanie sa tu začína v prvej polovici 13. storočia a pokračovalo až po najnovší čas, prakticky do roku 1950. I keď celú prácu františkánov, najmä v prvých storočiach ich pôsobenia na Slovensku, nemožno z písomných prameňov faktami dostatočne a náležite doložiť, všeobecne treba priznať, že ich kláštory boli strediskami náboženského a kultúrneho života.[1]

Dejiny františkánov na Slovensku načim sledovať s vývojom františkánstva v celom bývalom Uhorsku. Najstaršie správy o akcii duchovných synov sv. Františka sa ojedinele nachádzajú v prameňoch, ktoré slúžia k dejinám celého rádu. Tam treba sledovať prvé stopy františkánstva na Slovensku.[2]

---

1 T. Zúbek, *Prínos františkánov do náboženského a kultúrneho života Slovákov.* Echo, Toronto 1975, 40.

2 Dejiny františkánov na Slovensku sú len čiastočne spracované. Zväčša ich treba sledovať v starších cudzojazyčných dielach. Pre kláštory Salvatoriánskej provincie základným dielom je Urbanus Fridrich, *Historia seu compendiosa decsriptio Provinciae Hungariae, Ordinis minorum S.P. Francisci strictioris observantiae sanctissimi Salvatoris.* Cassoviae 1759. Dielo fóliového formátu má dve časti: v prvej sú všeobecné dejiny provincie, v druhej dejiny jednotlivých kláštorov tejže provincie v bývalom Uhorsku. Rukopisné práce dvoch historiografov salvatoriánskej provincie, Krištofa Agricolu (+1687) a Vincenta Blaha (+1785) sú dnes nezvestné. Pre najstaršie dejiny Mariánskej provincie základným dielom sú rukopisné *Antiquarii Provinciae sanctae Mariae in Hungaria Ordinis minorum sancti patris nostri Francisci strictioris observantiae Collectanea. Ab anno 1206 ad annum usque 1774.* Spísal ich P. Eugenius Kósa. Pokračovateľmi boli P. Bernard Balogh 1774-1808, P. Anton Greguška 1808-1827, P. Pantaleon Golessényi a P. Sigismundus Nyürö 1827-1852. Dva zväzky rukopisu fóliového formátu. Neúplný odpis je v Matici slovenskej v Martine. O originálnom a kompletnom exemplári stopa je stratená. Pre františkánske provincie všetkých denominácií v bývalom Uhorsku a ich kláštory, v tom aj klarisky, je kritické dielo Karácsonyi János, *Szent Ferencz rendjének története magyarországon 1711-ig.* Budapest 1922-1924, dva zväzky. Kratšie dejiny kláštorov Mariánskej provincie: Odoricus Balázsovits, *Brevis historia conventuum Ordinis S. Francisci Seraphici reformatae provinciae S. Mariae Hungariae ex authenticis fontibus in archivo Provinciae existentibus deducta.* Posonii 1869; Sigismundus Nyürö, *Concisi annales Provinciae Hungariae sanctae Mariae nuncupatee Ordinis minorum S. P. Francisci.* Príloha v Schématizme tejže provincie na rok 1851 v Bratislave; Eszterle P. J., *Mikor jöttek a ferencések Magyarországba és hol épült elso kolostoruk?* Esztergom (1925). Zo slovenských možno uviesť väčšie-menšie štúdie: Milota (Amand Kopáč), *Krátke dejiny františkánskych kláštorov na Slovensku.*

Najstaršia správa o pokuse dostať františkánov do Uhorska je z r. 1217. Súvisí to s rádovou organizáciou. Bratia ako misionári sa už rozchádzali do vzdialenejších krajín. Údajne vtedy sa mali dostať do našich končín.[3] Iná správa sa viaže na nemeckého ministra Alberta z Pisy. Vraj r. 1224 z Viedne poslal bratov do Uhorska. Ale uvedené termíny sú stále problematické. Až rok 1228 sa pokladá za istý, kedy menší bratia mali zakotviť v Uhorsku. Spadá to do obdobia, kedy uhorskí králi povolávali do krajiny kolonistov z Nemecka. Aj v novozakladajúcich mestách sa usadzovali rôzni obchodníci a remeselníci. S nimi prichádzali k nám aj prví františkáni. Danišovič dôvodí, že františkáni z Nemecka sa nepochybne uberali na Slovensko cez české krajiny. Zaiste sa zastavili aj v Trnave, v meste českej kráľovnej Konštancie, ktorá ešte pred rokom 1235 naplnila toto mesto nemeckými kolonistami. Týmto nemecké právo dovoľovalo používať nemecký jazyk, právne zvyky a svojich kňazov. Preto nemeckí františkáni boli v Trnave vítaní. A niet divu, že svojou činnosťou sa tam zaslúžili o založenie prvého františkánskeho kláštora okolo r. 1230.[4]

Serafínsky svet I, Malacky 1922, 13 a ďalšie pokračovanie; Valerián Kulla, *Stručný prehľad dejín a pôsobenia františkánov na Slovensku.* Katolícke Slovensko, Trnava 1933, 184-193; Anton Broniš, *Dejinný prehľad františkánskej provincie najsvätejšieho Spasiteľa na Slovensku.* Slovák 24. 10. 1936; Vševlad J. Gajdoš, *Františkáni na Záhorí* (Malacky a Skalica). Almanach Spolku záhorských akademikov. Brno 1938, 105-131; Protáz Koleják, *Slovenská františkánska provincia.* Františkánsky obzor 1944-45, 29-35; Celestín Lepáček, *Františkáni v borbe za práva slovenského ľudu.* Prešov 1948; Lét Danišovič, *Dejiny minoritov. Diel prvý: Osvietenská historiografia rádu františkánskeho v našich krajinách.* Bratislava 1934. Aj iné parciálne štúdie a príspevky. Významným prameňom sú kláštorné kroniky: *Historia domus.* Povinne písané od r. 1742. Niektoré obsahujú aj staršie dejiny. Ďalej Acta capitularia obidvoch provincií. Iné archiválie: *Matricula instructorum et professorum* (od 17. storočia), *Libri defunctorum* a pod. Dnes sú jednak v Univerzitnej knižnici v Bratislave, v Matici slovenskej v Martine a čiastočne v regionálnych štátnych archívoch v Bratislave, v Trnave, v Bytči a v Prešove. Stredoveké listiny bývalej Mariánskej provincie sú dnes prístupné v Štátnom archíve v Bratislave. Salvatoriánska provincia mala archiválie zväčša v Gyöngyösi (Maďarsko) a sporadicky aj v iných kláštoroch, napr. v Hlohovci.

3 O počiatkoch františkánstva na Slovensku písal a kritický rozbor najstarších správ podal františkánsky historik L. D. Veselý (Lét Danišovič) v štúdii: *Prvé stopy akcie sv. Františka na Slovensku.* Kultúra II, Trnava 1927, 107-113. Veselého závery tu skrátene používam. Problematikou príchodu františkánov do Uhorska sa osobitne zaoberal spomínaný J. P. Esterle. Podľa neho františkáni do Uhorska prišli v r. 1224.

4 Veselý, u. d. 112.

Pričinením františkánov bol v Trnave založený aj prvý kláštor sestier klarisiek na Slovensku. Ich osadenie v tomto meste nutne predpokladalo prácu františkánov, ktorí viedli všetku duchovnú správu klarisiek. Existenciu klarisiek v Trnave dosvedčuje skutočnosť, že v r. 1239 pápež Gregor IX. potvrdzuje a schvaľuje ich tamojší kláštor. Z toho nutno uzatvárať, že františkáni naozaj už pár rokov pred r. 1239 museli bývať v Trnave.[5]

Prví menší bratia, ktorí prichádzali k nám z Nemecka, boli miernejšej observancie ohľadne zachovávania reguly. Známi boli pod menom konventuáli.[6] Sprvoti patrili pod správu nemeckého provinciála. Ale už v r. 1238 sa z ich kláštorov utvorila uhorská provincia — Provincia Hungariae.[7] Keď postupne vznikali nové kláštory, organizačne boli koncom 13. storočia pozadeľované do kustódií. Z kláštorov konventuálskeho smeru boli v r. 1316 v kustódiách na Slovensku tieto kláštory: Bratislava, Čachtice, Nitra, Levoča, Lupča, Trenčín, Trnava, Spišská Nová Ves. V súpise kláštorov v kustódiách v r. 1379 boli zase uvedené práve spomenuté kláštory, okrem Čachtíc, kde kláštor medzitým zanikol.[8]

Keď sa u konventuálov v Uhorsku časom uvoľnila disciplína, strácali u patrónov, ktorí ich sprvoti podporovali, príťažlivosť. Priazeň šľachty a duchovenstva sa začala obracať k františkánom observantom s prísnym rehoľným životom, ktorí sa od 14. storočia rozširovali v Uhorsku. Preto provinciál konventuálov, Fabián Igal, v r. 1454 zreformoval uhorských konventuálov prijatím observancie. Tak vznikla provincia Hungariae conventualium reformata.[9]

---

5 Veselý na uvedenom mieste cituje aj príslušný text pápežského listu pre trnavské klarisky z Wenzelovho diela Codex diplomaticus Arpadianus XI, 315. O klariskách v Trnave Veselý písal aj osobitne v štúdii: *Voľné kapitoly z dejín františkánov na Slovensku.* Serafínsky svet V, Malacky 1926, 383-390. Pozri aj Karácsonyi, u. d. II, 448.

6 Vo františkánskej reholi skoro od samého začiatku sa prejavoval prísnejší a voľnejší smer ohľadne chudoby. Tak sa vyvinula františkánska família prísnejších observantov a miernejších konventuálov. Definitívne sa obidva smery legalizovali v r. 1517. Pozri Heribert Holzapfel, *Hanbuch der Geschichte des Franziskanerordens.* Freiburg im Breisgau 1909, 153 n. Observantom sa na Slovensku hovorí jednoducho františkáni a konventuálom zasa minoriti.

7 Karácsoyni, u. d. I, 16.

8 Karácsonyi, u. d. I, 33 a 46.

9 Podrobne o tom píše Stanislav Danišovič (Lét Danišovič), *Konštitúcie Fabiána Igala z r. 1454.* (Príspevok k stredovekým dejinám Slovenska.) Historický sborník,

Menší bratia observanti prichádzali k nám z Bosny. V tejto krajine bola rozšírená hereza bogumilov (patarénov). Generál rádu Geraldus Odonis v r. 1339 ta priviedol františkánov observantov ako misionárov. Založila sa tam Bosanska vikária observantov. Odtiaľto bratia observanti prichádzali do južných krajov Uhorska a cez Sedmohradsko aj na Slovensko. Pôvodne tiež patrili do Bosanskej vikárie. Pretože táto vikária zaberala veľmi rozsiahle územie, novozaložené kláštory v Uhorsku a na Slovensku sa osamostatnili a v r. 1447 vytvorili samostatnú Uhorskú vikáriu.[10]

Účinkovanie františkánov observantov v Uhorsku podporoval aj kráľ Ľudovít Veľký. Úspechy bratov najmä medzi Slovanmi boli podmienené aj poznaním slovanských jazykov a odbavovaním bohoslužieb glagolsky, čiže v gréckovýchodnom obrade.[11]

Aj Uhorská vikária observantov mala kláštory zadelené do kustódií. V r. 1475 ich v celom Uhorsku bolo desať. Patrili do nich tieto slovenské kláštory: Fiľakovo, Hlohovec, Skalica, Solivar. Kláštory v Humennom a Okoličnom, ktoré sú tiež z 15. storočia, v uvedenom roku sem ešte nepatrili.[12]

Všetky práve uvedené kláštory sú v príslušných kustódiách aj v rokoch 1531-1565. No nie vo všetkých rokoch rovnako. Napr. v r. 1533-35 chýba Humenné, a viacej sa ani nespomína. V r. 1537 chýbajú Solivar a Okoličné, od r. 1535 vystala Skalica a objavuje sa až v r. 1565. V rokoch 1542-44 vystupujú len Hlohovec, Fiľakovo a Okoličné, napokon v rokoch 1546-61 len Hlohovec a Okoličné.[13]

To bolo už obdobie tureckého náporu z juhu po bitke pri Moháči r. 1526. V ostatných krajoch Slovenska do života kláštorov

---

roč. 1944. Turčiansky Sv. Martin 1945, 191-226. Je tam uverejnený celý text konštitúcií.

10 O uvedených udalostiach pozri H. Holzapfel, u. d., heslo Bosna sparsim. Ďalej Fridrich, u. d. časť I, 2-11; Karácsonyi, u. d. I, 305-329.

11 Karácsonyi, u. d. I, 310. Týkalo sa to v prvom rade činnosti medzi schizmatickými Rumunmi a Bulharmi.

12 Karácsonyi, u. d. I, 348.

13 *Tabula congregationum generalium Ordinis sancti Francisci de observantia Provinciae Hungariae sanctissimi Salvatoris ab anno 1531 usque 1567.* In: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitujítás korából. Szerkesztették Bunyitai Vince, Rapaics Rezsö, Karácsonyi János. Budapest 1904, II, 462-534. Spomínaná pauza v skalickom kláštore bola preto, že tam všetci bratia vymreli na mor.

rušivo zasahuje luteranizmus. Nastáva dezorientácia aj v kustódiách, aj v prieredených kláštoroch.

Možno povedať, že v živote slovenských františkánov sa až teraz končí stredovek, keď redli tak kláštory ako aj počet rehoľných bratov.

Renesancia františkánskych kláštorov v obidvoch provinciách v Uhorsku, Mariánskej i Salvatoriánskej, nastáva až v 17. storočí. V jednej i druhej sa zakladali nové kláštory, prípadne staršie sa obnovovali. Vtedy menší bratia, popri iných rehoľníkoch, mali veľký podiel na rekatolizácii Slovenska.[14]

Hoci uhorskí konventuáli reformou Fabiána Igala sa priblížili k observantom, nikdy nedošlo k spojeniu konventuálov a observantov do jednej spoločnej provincie. Úsilie o jednotu všetkých františkánov v Uhorsku malo podporovateľov aj v kruhoch domácej šľachty, a vyjednávalo sa o tom aj v Ríme. Nábehy na zjednotenie sa aj tak prejavovali, že observanti súc v morálnej prevahe a užívajúc podpory patrónov, no i pápežského legáta Juliána Caesariniho, obsadzovali niektoré kláštory konventuálov.[15] Ale aj tak došlo k definitívnemu rozdeleniu obidvoch františkánskych rodín. S konečnou platnosťou sa tak stalo na generálnej kapitule v Burgos r. 1523, kde sa uzákonili dve provincie: Provincia sanctissimi Salvatoris (observanti) a Provincia sanctae Mariae (reformovaní konventuáli).[16]

Tieto provincie potom žili vedľa seba až do r. 1900. Obidve mali kláštory i na Slovensku, i v terajšom Maďarsku.

O františkánskych kláštoroch, ktoré ešte v stredoveku boli na Slovensku založené, ťažko je udávať presné roky ich vzniku. Preto pri ich výpočte v abecednom poriadku neraz budú len približné alebo pravdepodobné. O každom kláštore bude aj krátka história.

Bratislava.[17] Menší bratia sa v tomto meste usadili okolo r.

---

14 V Mariánskej provincii vznikli tieto kláštory: Komárno 1670, Malacky 1653, Nové Zámky 1626, Svätý Anton 1660, Svätá Katarína 1618; v Salvatoriánskej provincii zasa: Bardejov 1670, Beckov 1690, Kremnica 1649, Prešov 1655, Pruské 1636, Stropkov 1673, Šebeš 1643. Napokon v 18. storočí: Trstená 1774, Vrbica 1777 a Žilina 1703.

15 Fridrich, u. d. časť I, 11-12; Karácsonyi, u. d. I, 326.

16 Holzapfel, u. d. 388.

17 Karácsonyi, u. d. I, 228-242. Maszárik Viktor, *Pozsonyi zárdájának, templomának, kápolnáinak és góth stylü tornyának története* 1297-1897. Pozsony 1897.

1250, a nie až na konci 13. storočia, z ktorého pochádzajú dve listiny: Prvú vydal pätikostolský biskup Pavol, keď v r. 1296 posviacal kaplnku sv. Jána Evanjelistu. Kaplnka bola pravdepodobne románska stavba. Terajšia etážová kaplnka sv. Jána Evanjelistu v gotickom štýle je z roku okolo 1400. Druhá listina je od arcibiskupa Ladomera, vydaná pri príležitosti posviacky kláštorného kostola v r. 1297. Františkánsky kostol patrí medzi najstaršie stavebné pamiatky Bratislavy. Bratislavský kláštor oddávna býval sídlom predstavenstva Mariánskej provincie.[18]

Fiľakovo.[19] Františkáni prišli do Fiľakova najneskoršie v r. 1484, lebo v tom roku sa kláštor uvádza medzi kláštormi v sečianskej kustódii. Existencia kláštora bola zväčša závislá od panstva fiľakovského hradu. Kláštor bol niekoľkokrát vypálený a opustený.[20]

Hlohovec.[21] Základ kláštora je z r. 1465. No neskoršia zakladacia listina Adama Forgáča z r. 1648 udáva, že pôvodný kláštor bol založený v r. 1492. Františkáni tu od príchodu mali hájiť vieru aj proti českým husitom. V r. 1576 kláštor vypálili luteráni, takže bratia ho museli opustiť. Načas ho sami luteráni zaujali.

18 V kláštore sa opatroval bohatý provinciálny archív a bibliotéka. Listinná časť archívu je teraz v Štátnom archíve v Bratislave a knižnica je pod správou Matice slovenskej. V bratislavskom kláštore bývalo od stredoveku až po najnovšie časy filozofické i teologické štúdium. Na dišputy sem chodievali aj pátri jezuiti z Viedne. V bibliotéke bolo veľa inkunábulí a významných zborníkov františkánskych hudobných skladateľov. Bratislavský františkánsky kostol mal význam aj v slovenskom národnom živote. Od stáročí sa v rečove zmiešanom meste bratislavskí Slováci schádzavali na svoje bohoslužby práve vo františkánskom kostole. V 17. storočí tam prekvitalo bratstvo slovenských pásikárov (kordigeri), pre ktorých v Trnave 1674 vytlačili slovenskú knižku *Hora zlatá serafínska.* V novších časoch zasa slovenskí terciári vyvíjali činnosť aj v národnom smere a do konca prvej svetovej vojny boli jediným slovenským kultúrnym spolkom v Bratislave.

19 Fridrich, u. d. časť II, 162-166; Karácsoyni, u. d. II, 49-52.

20 Od r. 1629 bratia tam nepretržite bývali, hoci úplného pokoja ani potom nemali od vonkajších nepriateľov. V druhej polovici 17. storočia tam bolo striedavo filozofické i teologické učilište. Pátri pastoračne účinkovali ako správcovia farnosti a hradní kapláni. V kláštornej knižnici bola medziiným aj inkunábula *Sermones thesauri novi de sanctis,* Argentinae, Martinus Flach. V knihe sú obsažnejšie slovenské rukopisné texty náboženského obsahu, pochádzajúce zo začiatku 17. storočia. Pokladajú sa za zriedkavé jazykové pamiatky.

21 Fridrich, u. d. časť II, 56-61; Karácsonyi, u. d. II, 52-58. Najstaršiu kroniku kláštora začal písať gvardián Imrich Terchovič v r. 1697. Všíma si aj starších dejín kláštora. Je tam v odpise druhá zakladacia listina Adama Forgáča z r. 1648. Rukopis má umelý názov: *Varia notamenta domus Galgocziensis.* Dnes je v Univerzitnej knižnici v Bratislave, značka: Ms 346.

Františkáni sa ta vrátili až v r. 1630.[22]

Humenné.[23] Kláštor vznikol asi pred rokom 1488. Keď okolo r. 1540 patrón kláštora z rodiny Druget sa poluteránčil, bratia museli kláštor opustiť. Vrátili sa ta až v r. 1663.[24]

Košice.[25] Počiatky kláštora sa kladú na rok 1450. Sprvoti patril konventuálom. Keď v r. 1556 vyhorel, bratia ho opustili. No v r. 1650 ho zaujali observanti.[26]

Nitra.[27] Pôvodný kláštor sa spomína v r. 1248. V 16. storočí zanikol. Terajší dal v r. 1626 postaviť nitriansky biskup Ján Telegdy.[28]

Okoličné.[29] Nie je celkom isté, či kláštor bol založený v r. 1476. Dokonca stará františkánska tradícia kladie počiatok kláštora do prvej polovice 14 storočia. Najnovšie sa prosto dokazuje, že nebol založený pred polovicou 15. storočia.[30] Po

---

22 Iné nešťastie stihlo kláštor, keď ho v r. 1663 Turci vypálili. Od r. 1667 bratia tam už pokojne bývali. Kláštor býval takmer nepretržite študijným domom. V r. 1653 tam bolo prvý raz zriadené studium generale. Opäť bolo obnovené v r. 1765. Kláštor býval aj občasným sídlom provinciála Salvatoriánskej provincie. V knižnici sa opatrovalo mnoho rukopisných zväzkov filozofických i teologických prednášok tamojších lektorov. Pozoruhodná je aj kompletná séria latinskej i gréckej Migneovej patrológie. V hlohovskej knižnici som svojho času našiel tri pergamenové listy so staroslovienskymi liturgickými textami, písanými glagolským písmom asi zo 14. storočia. Dnes sú v Matici slovenskej v Martine. Podrobnejšie pozri V. J. Gajdoš, *Staroslovanské pamiatky vo františkánskych knižniciach.* Kultúra 16, Trnava 1944, 420-432.

23 Fridrich, u. d. časť II, 84-90; Karácsonyi, u. d. II, 75-77.

24 V druhej polovici 17. storočia tam bolo prechodne filozofické i teologické štúdium. Trpké časy bratia zažili v 17. storočí počas rebelantských nepokojov uhorskej protestantskej šľachty. Vojaci kláštor vyrabovali a štyroch pátrov k smrti umordovali. Kláštor bol zrušený za Jozefa II.

25 Fridrich, u. d. časť II, 44-55; Karácsonyi, u. d. II, 90-95.

26 V kláštore bolo najprv v r. 1663 filozofické, neskoršie aj teologické učilište. V r. 1688 tam bolo zriadené studium generale. Na vedecké dišputy chodievali košickí jezuiti a premonštráti z Jasova. Počas rekatolizácie bolo v kláštore misijné stredisko. Na konci 17. storočia tam pôsobil kazateľ a misionár P. Ján Abrahámffy. Písal slovenské i latinské asketické a apologetické spisy. Kláštor bol za Jozefa II. zrušený. Obnovený bol opäť v r. 1938.

27 Karácsonyi, u. d. I, 213-222.

28 V r. 1663 Turci prepadli kláštor a rehoľníkov z neho vyhnali. Ďalšie ujmy kláštor utrpel za Rákociho povstania na začiatku 18. storočia. Význam kláštora spočíva v pastoračnej činnosti doma i na širokom okolí. Bývalo tam aj rehoľné školstvo. Od konca 18. storočia kláštor je aj farnosťou. V knižnici sa opatrovali hudobniny františkánskych hudobníkov zo 17. storočia.

29 Fridrich, u. d. časť II, 145-149; Karácsonyi, u. d. II, 126-130.

30 Alexander Húščava, *K problémom založenia františkánskeho kláštora a kostola v Okoličnom.* Historica Slovaca I/II, Bratislava 1940/41, 186-211.

poluteránčení kraja a zemepána františkáni po r. 1566 kláštor opustili. Kostol zaujali luteráni. Františkáni sa ta vrátili až v r. 1688.[31]

Skalica.[32] Hoci sa ako počiatok skalického kláštora zvykne uvádzať rok 1467, odborníci podľa stavby gotického kostola súdia, že bol stavaný pred uvedeným dátumom. Prví františkáni v Skalici mali hatiť šírenie sa husitizmu. Veď sám prvý gvardián, Mikuláš z Moravy, bol poverený hlásať krížiacke hnutie proti husitom. Skalický kláštor oddávna býval prechodne sídlom provinciála Salvatoriánskej provincie.[33]

---

31 V polovici 18. storočia sa tam striedalo filozofické a teologické štúdium. Pastorácia pátrov spočívala aj v misionárskej činnosti a v rámci farnosti, ktorá bola oddávna pridelená kláštoru.

32 Fridrich, u. d. časť II, 18-23; Karácsonyi, u. d. II, 154-157; V. J. Gajdoš, *Františkáni na Záhorí* (Malacky a Skalica). Almanach Spolku záhorských akademikov. Brno 1938, 105-115.

33 Od 17. storočia takmer nepretržite tu býval noviciát a filozofické i teologické učilište. Napokon v prvej polovici 19. storočia františkáni mali tam vlastné gymnázium. Kláštor i bratia veľa vytrpeli za bočkajovských nepokojov r. 1605 a za Rákociho výpravy na Moravu. Vtedy sa v kláštore zničilo veľa kultúrnych a iných kníh. No i napriek tomu v kláštore sa opäť vybudovala bohatá knižnica. Obsahovala vyše 80 inkunábulí, vzácne paleotypy, poľské kazateľské knihy a pod. Pátri vyvíjali pastoračnú činnosť nielen v samotnom meste a na slovenskom vidieku, lež aj v mnohých miestach na Morave. V kláštore bývali aj na literárnej slovenskej tvorbe (Anton Presl, Damascen Charvát). Posledné roky svojho života tu v chorobe trávil slovenský barokový spisovateľ Ján Abrahámffy (+1728). Taktiež tu žil a umrel barokový kazateľ a veľký hudobný skladateľ P. Pavlín Bajan (+1792). — Tu radno pripomenúť, že v skalickom kláštore sa opatrovala starodávna rukopisná kniha ešte zo 16. storočia. Zapisovali sa v nej rozličné udalosti, týkajúce sa bratov a kláštora. Kniha nemá jednoznačný názov, preto dostala názov umelý: *Liber Skalicensis.* Má rozmery 21,5x 17 cm, asi 300 strán. Najprv obsahuje mená dobrodincov na kláštor vo Fiľakove, potom mená zavraždených bratov Salvatoriánskej provincie od r. 1526 (Moháč), mená zomretých bratov od r. 1570 do 1642, mená novoobliekaných bratov od r. 1602, výpočet kláštorov Salvatoriánskej provincie. V tom je aj zoznam kustódií spred r. 1537. Totiž spomína sa tu ešte kláštor v Solivare, ktorý zanikol v r. 1537. Uvedené sú tam ešte tieto slovenské kláštory: Humenné, Okoličné, Fiľakovo, Hlohovec a Skalica. Zapísané sú tam aj rozličné výdavky z rokov 1622-1647 za remeselnícke práce na kostole i na kláštore. Práve v tejto súvislosti vystupuje ako syndikus kláštora (hospodársky správca) Lukáš Lubeviecky, rodom Poliak zo Slupče, aklimatizovaný skalický mešťan. I keď sa v knihe udalosti len sporadicky zaznačovali, je jednou z najstarších podobného druhu. Teraz je v Matici slovenskej v Martine pod značkou: Ba C 170. — Po informácii o starej kláštornej kronike sa žiada pripomenúť ešte jednu literárnu raritu zo skalickej bibliotéky. Ide o latinský úryvok z legendy o sv. Cyrilovi, zapísaný v knihe Lactantii Firmiani *De divinis institutionibus libri septem,* Benátky 1493. Úryvok zapísal okolo r. 1500 dekan filozofickej fakulty v Prahe Michal zo Stráže. Za predlohu mu slúžila Kristiánova legenda o českom kniežati sv. Václavovi a sv. Ludmile. Úryvok sa týka udalosti, ako sv. Cyril v Ríme horlivo obhajoval

Trnava.[34] Už vyššie bolo naznačené, že okolo r. 1230 v Trnave vznikol prvý františkánsky kláštor na Slovensku. Bol druhým významným slovenským kláštorom. Pôvodne mal stáť v tých miestach, kde je podnes gotický kostol sv. Heleny. Terajšiu podobu kostola a podstatnú časť kláštornej budovy dal postaviť arcibiskup a kardinál Peter Pázmán (+1637).[35]

I keď v dejinách uvedených kláštorov boli pauzy, zapríčinené ničivými luteránskymi zásahmi do života rehoľníkov, tureckými vpádmi na územie Slovenska a v 17. a 18. storočí revoltami uhorskej šľachty, prevažne protestantskej, v základoch trvali až do našich čias, do roku 1950. Vtedy sa na Slovensku rehole prakticky zlikvidovali. Kláštorné budovy sa použili na profánne ciele.

*

V stredoveku boli na Slovensku aj viaceré františkánske kláštory, ktoré však mali len krátke trvanie. Väčšinou padli za obeť náporu českých husitov v 15. storočí. Také boli v mestách:

Čachtice. V r. 1316 sa spomína medzi kláštormi v ostrihomskej kustódii. Stopa po ňom sa tratí r. 1321.[36]

Kameňany. Ide o starší literárny záznam, že v obci Kameňany (okr. Rožňava) už v r. 1533 ležal v rumoch františkánsky kláštor, ktorý musel spustnúť v dobe husitskej.[37]

---

sloviensku bohoslužbu. Kniha sa do skalického kláštora dostala ešte v 16. storočí ako dar nejakého českého či moravského kňaza. Je to u nás doteraz jediná pamiatka na sv. Cyrila toho druhu. Svedčí o cyrilometodskej tradícii v českých krajinách i na Slovensku. Podrobnejšie pozri V. J. Gajdoš, *Úryvok z legendy o sv. Cyrilovi.* Duchovný pastier 38, 1963, 179 n.

34 Karácsonyi, u. d. I, 207-211. Informácie o najstarších dejinách kláštora spísal L. Kirkay, *Protocolum venerabilis conventus Tyrnaviensis, r. 1717.* Pokračovanie do konca 19. stor. Kniha je v Okresnom archíve v Trnave.

35 V r. 1642 tu bolo zriadené studium generale, kde študovali aj františkáni z Bulharska a Rumunska. Po jeho zaniknutí v 18. storočí kláštor býval miestom obvyklých kláštorných učilíšť. Pred stáročiami, keď Trnava nebola ešte celkom slovenským mestom, otcovia františkáni bývali uznávanými slovenskými aj v kláštornom kostole, aj v osobitnom slovenskom kostole sv. Michala. Pri počiatkoch slovenského národného obrodenia, zásluhou Antona Bernoláka (+1813), bolo v kláštore prvé stredisko Slovenského učeného tovarišstva (1792). V kláštore účinkoval a umrel významný slovenský básnik Vojtech Šimko (+1827) a hudobní skladatelia Edmund Beňovič (+1705) a Pantaleón Roškovský (+1789).

36 Karácsonyi, u. d. I, 155.

37 Samuel Tomášik, *Staré kláštory gemerské.* Letopis Matice slovenskej IX, 2, 1872, 29.

Levoča. Kláštor bol nepochybne založený pred r. 1316, lebo vtedy je zaregistrovaný v zozname kláštorov v jágerskej kustódii. Po r. 1533 sa tento kláštor viacej nespomína.[38]

Lupča. Na Slovensku sú dve Lupče. Karácsonyi píše o Lupči východne od Banskej Bystrice. To je dnešná Slovenská Lupča. Tu mal stáť františkánsky kláštor pred r. 1263. V r. 1325 sa tam konala provinciálna kapitula. Kláštor zanikol za husitských vojen.[39] Ten istý Karácsonyi však medzi kláštormi uhorských konventuálov v r. 1316 a 1379 udáva Nemeckú Lupču, čo je dnešná Partizánska Lupča.[40] Peter Ratkoš tiež spomína Nemeckú Lupču, že od tamojšieho františkána si istý Tobiáš Rockolfinger v r. 1500 kúpil odpustkový list.[41]

Solivar. Kláštor vznikol údajne v r. 1413.[42] Karácsonyi však prosto udáva, že bol založený pred rokom 1482. Trvanie kláštora však nebolo dlhé, lebo v r. 1536 zanikol za bojov medzi tamojšou šľachtou.[43] Zo solivarského kláštora sa zachovali literárne pamiatky. V bibliotéke v Mníchove sa opatruje rukopis: Ordinarius Fratrum Minorum secundum ordinem Romanae ecclesiae, ktorý bol vyhotovený v Solivare v r. 1535.[44] Rukopis obsahuje pravidlá o prijímaní kandidátov do rehole a bohoslužobný poriadok.[45]

Spišská Nová Ves. Kláštor v tomto meste sa prvýkrát spomína v r. 1316 a opätovne v r. 1379 ako kláštor jágerskej kustódie. Zničený bol pravdepodobne českými husitmi v r. 1433, lebo viacej sa už nespomína.[46]

---

38 Karácsonyi, u. d. I, 198-199.

39 Karácsonyi, u. d. I, 196-197.

40 Karácsonyi, u. d. I, 33 a 47.

41 Peter Ratkoš, *K topografii Banskej Bystrice.* Historické štúdie IX, 1964, 112.

42 Doránsky J., *A szerzetesrendek története Sárosvármegyében a reformáció elterjedéséig.* Uj világ VIII, Prešov, 18. júla 1926.

43 Karácsonyi, u. d. II, 151-152.

44 Karácsonyi, u. d. II, 579.

45 Cenné kultúrne pamiatky zo solivarského kláštora predstavujú tri inkunábuly, ktoré majú solivarské exlibris: Astesanus de Ast, *Summa de casibus conscientiae,* Venetiis 1480. Rukopisný záznam: *Iste liber pertinet ad Sowar.* Druhá kniha: Petrus Lombardus, *Sententiarum libri IV,* Norimbergae 1500. Exlibris ako predošlý. Tretia kniha: Pelbartus de Temesvár, *Sermones pomerii de sanctis,* defektná, ale iste je to číslo Hain 12553.

46 Karácsonyi, u. d. I, 177.

Trenčín. Františkáni sa tam mali udomácniť v r. 1301. V r. 1316 sa spomína medzi kláštormi v ostrihomskej kustódii uhorských konventuálov. V r. 1372 sa v kláštore zdržoval alexandrijský patriarcha Ján, pápežský legát, aby vyjednal pokoj medzi kráľom Ľudovítom a cisárom Karolom IV. Bratia trenčiansky kláštor opustili r. 1531.[47]

Vranov. Kláštor tu vznikol po r. 1397. Pri príležitosti posviacania kostola v r. 1413 pápež udelil rozsiahle odpustky. Okolo r. 1550 františkáni kláštor opustili, najskôr pod tlakom luteránov.[48]

Hoci uvedené kláštory nemali dlhé trvanie, predsa dosvedčujú skoré prenikanie františkánov aj do odľahlejších krajov Slovenska.

*

Pôsobenie prvých menších bratov na Slovensku v stredoveku sa dá skôr všeobecne charakterizovať, než konkrétnymi činmi osvetľovať. Nech sú akokoľvek skúpe súdobé správy, na ich činnosť možno pozerať z dvoch hľadísk. Prvé je vyslovene nábožensko-misionárske, ako vyplývalo zo základného zamerania františkánskeho pôsobenia vôbec. Nepochybne s tým súvisela aj činnosť v sociálnej a spoločenskej oblasti. Lebo kontakty františkánov sa týkali všetkých spoločenských vrstiev: šľachty, meštianstva a jednoduchého ľudu. To nemohlo zostať bez vplyvu na vzájomné zbližovanie a na stieranie rozdielov v spoločenskom obcovaní.

Nábožensko-misionárska činnosť prakticky znamenala dušpastierstvo v najširšom význame. No prvoradou úlohou bolo iste kazateľstvo. Kázalo sa slovo božie, ohlasovala sa cirkevná náuka, vyzdvihovali sa čnosti, karhali sa neprávosti a hriechy. Takto kázať nabádal sám sv. František svojich bratov v IX. hlave reguly. Kázne v dávnejších časoch boli hlavným prostriedkom na náboženské poučovanie veriacich.

Pre kazateľstvo františkánski kazatelia u nás už v stredoveku mali k dispozícii homiletickú literatúru. Napríklad v bratislavskom kláštore boli latinské kódexy zo 14. a 15. storočia.[49] Boli

---

47 Karácsonyi, u. d. I, 286-287.

48 Karácsonyi, u. d. I, 287-288.

49 Kódexov bolo 22. Prvý na ne upozornil Csontosi J., *A pozsonyi sz. Ferencziek tartományi könyvtárának codexei.* Magyar könyvzemle III, Budapest 1878, 45-

medzi nimi Conciones, Sermones, Postilla, Sanctorum vitae, Expositiones psalmorum, Biblia veteris testamenti a iné teologické spisy, vhodné pre kazateľstvo. Od vynájdenia kníhtlače do kláštorných knižníc hojne pribúdali knihy podobného obsahu.

Ako sme videli, prví františkáni prichádzali k nám z nemeckých krajín. Preto možno predpokladať, že sa usadzovali najprv v takých mestách, kde mohli nemecky kázať. V polovici 13. storočia bolo na Slovensku už dosť nemeckých kolonistov v mestách i na vidieku. Ale nemeckí františkáni sa bezpochyby rečove prispôsobovali slovenskému ľudu, keď im prišlo medzi ním účinkovať. Pritom treba pokladať za prirodzené, že do rehole sa čoskoro hlásili aj slovenskí rodáci. Najskôr išlo o synov z meštianskych a remeselníckych rodín. Ojedinele aj zo šľachtických.[50] Po príchode bratov observantov z Bosny sa slovenský živel v reholi zveľaďoval, lebo i svojimi kláštormi prenikali hlbšie do slovenského prostredia (Skalica, Hlohovec, Okoličné, Vranov).

Popri kazateľstve františkáni vykonávali bohoslužby, vysluhovali sviatosti a náboženský život veriacich podporovali pobožnosťami. Boli aj misionármi, obhajcami katolíckej náuky proti bludom českých husitov, ktorí v 15. storočí prenikali na Slovensko. Neskoršie františkáni hájili vieru aj proti protestantom, od ktorých aj veľa vytrpeli.

Z boja františkánov proti husitskej hereze Karácsonyi vyvodzuje, že do rehole prichádzali početní slovenskí mladíci.[51] Sám kráľ Matej Korvín posielal františkánskych kazateľov do duchovného boja proti husitom, ktorí tu zničili niektoré kláštory, ako sme vyššie videli. Kráľ Matej však sledoval politické ciele proti Čechom.

54. Časť z nich bola v r. 1918 prevezená do Szombathelyu (Maďarsko). Zvyšná časť zostala do r. 1950 na pôvodnom mieste v Bratislave. Po likvidácii kláštorov na Slovensku a po zvoze kláštorných knižníc kódexy sa dostali do Univerzitnej knižnice v Bratislave. Ich súpis uverejnil I. Kotvan, *Rukopisy Univerzitnej knižnice v Bratislave*. Bratislava 1970, čísla 1192-2006.

50 Zaujímavý prípad je v spomínanej skalickej knihe (Liber Skalicensis). 30. nov. 1652 v skalickom kláštore obliekali za františkánskeho klerika baróna, menom Ján Filip Jakub Erna z Vyškova na Morave. Najprv bol kapucínom, potom piaristom, napokon šťastie hľadal u františkánov. Ale tu nevydržal ani jeden rok, lebo z kláštora vystúpil 10. júla 1653. Dôvod: hral sa na veľkého pána, *Habens subditos quos semper secum portat*. No sú známe prípady, že františkáni šľachtického pôvodu boli vzornými rehoľníkmi.

51 Karácsonyi, u. d. I, 345.

Do slovenských kláštorov prichádzali aj moravskí rodáci. Takým bol aj páter Mikuláš, prvý gvardián kláštora v Skalici (1467). Tento Mikuláš bol v r. 1469 poverený na okolí Trenčína hlásať odpustky na krížový boj proti husitom. Naopak zasa Peter z Hlohovca kázaval na okolí Brna.[52] Spomenutí františkánski kazatelia iste neboli izolovaní vo svojom účinkovaní. Moravskí rodáci aj neskoršie prichádzali do slovenských kláštorov, čo sa dá doložiť aj písomnými správami. Príťažlivý bol pre nich hlavne kláštor v Skalici, ktorý je bezprostredne na slovensko-moravskom pomedzí. Kandidáti z Moravy i preto prichádzali do kláštorov Salvatoriánskej provincie s kláštormi na Slovensku, že vtedy ešte v mysliach ľudu na obidvoch brehoch rieky Moravy nebola vyhranená hranica medzi Slovenskom a Moravou, a iste sa ešte dobre cítila tak rečová ako aj etnická príbuznosť, majúca oporu v tradícii na Veľkomoravskú ríšu s jednotným slovienskym národom.

Pastoračnú činnosť menších bratov na Slovensku od prvopočiatku sotva by bolo dobre predstaviť si bez kostolov. Stavali im ich cirkevní i svetskí dobrodinci. Niektoré františkánske kostoly na Slovensku pochádzajú ešte zo stredoveku. Za najstarší sa pokladá bratislavský z konca 13. storočia. Reprezentuje ranogotický sloh. Ku kostolu pristavená etážová kaplnka sv. Jána Evanjelistu je zasa skvostom gotiky asi z r. 1400. Ďalšie františkánske kostoly na Slovensku ešte zo stredoveku sú v Skalici, v Okoličnom a v Košiciach. Sú z druhej polovice 15. storočia. Ich pôvodný gorický štýl cez stáročia po rozličných nehodách a premenách utrpel na pôvodnej rýdzosti.

*

Už v stredoveku možno sledovať, ako sa františkáni na Slovensku pripravovali na svoju dušpastiersku prácu. Tak prichádzame k druhému hľadisku činnosti menších bratov. Predpokladáme totiž kláštorné školy, kde sa budúci kňazi vzdelávali podľa súdobých spôsobov v náukách filozofických i teologických. Hodne dokladov o tom máme v kláštorných bibliotékach zo stredoveku.

V našich krajoch študijné podmienky neboli síce také, ako v mestách so slávnymi univerzitami, jednako školstvo slovenských františkánov má svoju tradíciu od stredoveku. Určite boli

52 Karácsonyi, tamtiež.

tu noviciáty, čo sú tiež školy určitého druhu. Už v stredoveku nachádzame františkánov z Uhorska na univerzite v Krakove, v Paríži a v talianskych školách. Iní študovali na univerzite vo Viedni. Dokazuje to skutočnosť, že v bratislavskej bibliotéke boli už spomenuté kódexy zo 14. a 15. storočia, z ktorých niektoré pochádzajú z viedenskej školy. Kódexy sú väčšinou teologického obsahu, no na školský charakter poukazuje napr. Logica, hoci obsahuje teologické traktáty z 15. storočia. Ešte pozoruhodnejší je Vocabularium latino-germanicum tiež z 15. storočia. Slovník je defektný. Ide len po literu L. Ostatné listy sú vytrhnuté. Na cudzích univerzitách vyštudovaní pátri sa potom stávali lektormi v domácich kláštorných školách. Inokedy na našich školách prednášali lektori z iných provincií.[53]

Popri kódexoch študijným potrebám slúžili aj niektoré knihy, inkunábuly, tlačené v 15. storočí. Veľa sa ich opatrovalo práve vo františkánskej bibliotéke v Bratislave. Preto právom predpokladáme, že v bratislavskom kláštore muselo byť aj prosperujúce štúdium pre výchovu františkánskeho dorastu už v stredoveku. Išlo o spisy teologické, ale aj filozofické, spisy gréckych a latinských klasikov, diela cirkevných otcov a významných scholastikov. Niektoré tituly v skratke: Biblie a ich komentáre, spisy Platonove a Aristotelove s viacerými interpretáciami, diela Ciceronove, Senecove, Galenove, všetky diela Augustinove, Alberta Veľkého a Tomáša Akvinského. Z diel františkánskych učencov štyri zväzky Sumy Alexandra Haleského, Bonaventúrove komentáre, všetky diela Ockamove, a ešte mnohé iné z 15. storočia.

Iste sa nikto nebude domnievať, že bohatstvo rukopisných i tlačených kníh ešte zo stredoveku vo františkánskej knižnici v Bratislave bolo tam len na ozdobu. Predstavovali práve také pramene vzdelanosti, aké boli v ktorýchkoľvek iných vysokých školách. Aj knihy zo 16. storočia i mladšie predstavujú počtom i obsahom veľké duchovné bohatstvo vekov, ktoré sa vo františkánskych učilištiach v Bratislave postupne podávalo ďalším generáciám a v pastoračnej praxi kázňami aj širokým vrstvám veriacich.[54]

53 Pozri V. J. Gajdoš, *Z minulosti františkánskych škôl na Slovensku.* Výročná správa františkánskeho gymnázia v Malackách za školský rok 1941-42.

54 Aj tu pozri V. J. Gajdoš, *Františkánska filozofia na Slovensku.* Bratislava 1937 (strojopis), Pankratopolis (Veľká Máňa) 1973, rozmnoženina.

Stredoveké knihy boli aj v iných františkánskych knižniciach, napríklad v Skalici, ale tak markantne ako v Bratislave nimi nemožno presvedčivo doložiť existenciu kláštornej školy v skalickom kláštore už v 15. storočí.

Františkánske školy navštevovávali okrem kandidátov františkánstva aj mestskí synovia. Karácsonyi to tým dôvodí, že v 14. a 15. storočí na zahraničných univerzitách študovali uhorskí študenti, ktorí nepochádzali z miest, kde boli biskupské alebo kapitulské školy, lež aj z miest, kde boli len františkánske školy, ako Bratislava, Košice a Levoča, a iné v Maďarsku.[55]

Počínajúc 17. storočím sú tak v Salvatoriánskej ako aj v Mariánskej provincii písomné doklady o vyspelých filozofických a teologických učilištiach vo františkánskych kláštoroch na Slovensku. Za také treba pokladať studium generale z r. 1642 v kláštore v Trnave, čoskoro aj v Hlohovci, r. 1653, neskoršie v Košiciach r. 1688 a napokon v Bratislave r. 1750. Bohaté knižnice s inkunábulami a inými vzácnymi dielami sú skvelým svedectvom učenosti františkánov na Slovensku už pred stáročiami.

Pretože o inkunábulách sa tu už častejšie hovorilo, nebude od veci, keď zaregistrujeme ich počet v kláštoroch, ktoré sa už vyššie spomínali: Bratislava 213, Skalica 82, Nitra 31, Hlohovec 20, Trnava 19, Okoličné 7, Solivar 3. Keď k tomuto počtu prirátame aj inkunábuly knižníc neskorších kláštorov, súhrnne je to vyše 400 inkunábulí. S takýmto počtom sa ani jedna rehoľa či akákoľvek knižnica na Slovensku nemohla pochváliť. Sú to importy. Práve preto sú svedkami, že Slovensko nestálo bokom voči kultúrnemu prúdeniu, ktoré prichádzalo zo západných krajín. Františkáni ich zväčša dostávali darom od duchovných i svetských dobrodincov. No slúžili duchovnému vzdelávaniu slovenských františkánov. A títo zasa získané vedomosti použili v pastoračnej činnosti. Františkáni teda aj z tejto stránky už v stredoveku boli užitoční slovenskému ľudu. Pravda, neskoršie tomuto účelu slúžili aj iné knihy vo františkánskych knižniciach na Slovensku.

Z františkánskych učilíšť sú zachované desiatky tlačených filozofických i teologických téz, ktoré rehoľní študenti filozofie

---

55 Karácsonyi, u. d. II, 561.

či teológie obhajovali na verejných dišputách v našich kláštorných učilištiach v 17., hlavne však v 18. storočí. Ďalej sú stovky záznamov v kláštorných kronikách o takých dišputách v jednotlivých kláštoroch, kde prechodne tiež boli učilištia. Ale toto konštatovanie nepatrí do stredoveku, no siaha ta svojimi počiatkami.

*

Ešte sa žiada povedať niečo o kódexoch, ktoré sa opatrovali v bibliotéke bratislavského kláštora. Všetky neboli uhorskej, tým menej bratislavskej proveniencie. Ak aj niektoré tu boli vyhotovené, nemožno povedať, kto bol ich odpisovačom, akej národnosti boli ich pisári. Veď to bolo obdobie kresťanského univerzalizmu a latinčiny, takže v tých časoch sotva možno hovoriť o etnickej vyhranenosti františkánov v Uhorsku.[56] No na domáci pôvod ukazuje kódex z r. 1469. Je to Breviarium, kde v ofíciu o sv. Alžbete, dcére uhorského kráľa Ondreja II. (+1235), je v hymnách na dvoch miestach: Salve felix Hungaria, namiesto obvyklého: Salve felix Thuringia. Evidentne ide o domáceho pisára.

V inom kódexe, opatrovanom do r. 1918 v bratislavskom kláštore (teraz je v Maďarsku) je doklad, že pisateľ bol nepochybne slovenského pôvodu. Ide o kódex z názvom a údajmi v explicite: *Manipulus florum maior egregius et cetera etc. Sub anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo die praecedenti octavam Assumpcionis Beate Virginis Marie et cetera.*[57] Z údajov vyplýva, že kódex bol dokončený 21. augusta 1380. Za uvedenými údajmi je zapísaný starý súvislý slovenský text. Pozostáva z piatich riadkov a znie nasledovne:

Maria matko racz prossyty zato
Bych ya hrzyessne nebozatko
Mohl sye swych hrzyechow pokaty
A posskonany tebye ssye dostaty
Maria matka racz prositi...[58]

---

56 Predsa sa vyskytla národnostná kontroverzia, keď františkánski klerici z Uhorska v r. 1339 priamo u pápeža sa dovolávali nápravy, lebo vraj provinciál posiela na vyššie školy do cudziny len nemeckých rodákov. Karácsonyi, u. d. II, 562.

57 V kódexe sú ešte dva prívázky: *Tractatus de sacramentis* a Beati Isidori *De summo bono.*

58 Nie je to rýdza slovenčina, lež vtedajší slovenský úzus, ktorý mal za základ češtinu. Celý text uverejnil V. J. Gajdoš, *Slovenský text zo XIV. storočia.* Literárnohisto-

Tento slovenský text je zapísaný takým istým písmom ako citované údaje o kódexe Manipulus florum. To znamená, že tak samotný kódex, ako aj slovenský text v ňom, mohol zapísať len slovenský rodák. Slovenskosť textu Maria matko jednoznačne uznávajú všetci poprední slovenskí jazykovedci.[59]

V kódexe sa nezistilo, kto bol tým slovenským pisárom. Ani to nevedno, kde sa tak stalo. Pretože však kódex sa cez stáročia opatroval vo františkánskej knižnici v Bratislave, možno sa domnievať, že kódex písal a slovenskú modlitbu tam pripísal františkán slovenského pôvodu priamo v bratislavskom kláštore.

Ešte možno poukázať na latinský kódex z r. 1400, v ktorom sú homílie sv. Gregora.[60] Na konci homílií odpisovač zapísal povzdych: *Bud buohu chwala.* I tieto tri slová profesor Stanislav zaraďuje medzi najstaršie slovenské jazykové doklady.[61] Preto je predpoklad, že v kódexe ich mohol zapísať zasa slovenský pisár. Kniha je vo františkánskej knižnici v Kremnici. No tam nemohla vzniknúť, lebo kremnický kláštor je až z r. 1649. V knihe sa odpisovač nazval *presbyter mendicus.* Nemohol ním byť žobravý mních františkán?[62]

Rozličné slovenské glosy a poznámky sú aj vo viacerých inkunábulách a paleotypoch vo františkánskych knižniciach na Slovensku. Tiež ich treba chápať ako jazykové pamiatky. I pri stručnosti uvedených prípadov možno hovoriť, že slovenskí františkáni už v stredoveku mali istý podiel na tvorení kultúrnych hodnôt.

*

Slovensko bolo v stredoveku, ale i neskoršie, národnostne rôznorodé. Autochtonní Slováci žili vo vlastnej domovine bez vlast-

---

rický sborník IV, Turčiansky Sv. Martin 1947, 161-163. Priložená bola fotokópia textu. Redakcia príspevok nesignovala mojím menom, lež nič nehovoriacou značkou: — v. Nesprávne závery, čo sa medzičasom o tomto texte písali, V. J. Gajdoš opravil v Duchovnom pastieri 35, 1960, 138-139.

59 Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka,* Bratislava 1957-58. Tri zväzky. Stanislav tam píše: *Prvý súvislý text zo Slovenska* (76), *Západoslovenský typ* (414); Eugen Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny I,* Bratislava 1966, 26; Ján Mišianik, *Antológia staršej slovenskej literatúry,* Bratislava 1964, 81, 88; Jozef Minárik, *Piesne a verše pre múdrych a bláznov,* Bratislava 1968, 15 a 17.

60 Ešte sú tu priviazané: *Liber dialogorum s. Gregoril* a *Horologium sapientiae.*

61 Stanislav, *Dejiny spisovnej slovenčiny III.* Bratislava 1958, texty, 126.

62 Pozri V. J. Gajdoš, *Staroslovenské pamiatky vo františkánskych knižniciach na Slovensku.* Kultúra 16, Trnava 1944, 420-435.

nej národnej samostatnosti a bez vlastnej organizácie tak štátnej a ekonomickej, ako aj kultúrnej a náboženskej. Boli súčasťou feudálneho Uhorska, obývaného aj Maďarmi, Nemcami, Rumunmi, Rusínmi a príslušníkmi iných nácií. Ale i napriek uvedeným skutočnostiam slovenský živel sa nestratil ani za múrmi františkánskych kláštorov. Oddávna sa aspoň skromne prejavoval. Stopy takého prejavu sme práve videli už v stredovekých knižniciach františkánskych kláštorov na Slovensku.

Dr. Vševlad J. Gajdoš, O.F.M.

Úvaha

Jak hrozne bolí, keď vás niekto sklame
v koho ste nádej svoju ukladali!
Jak hrozne pomsta vaše srdce páli,
ak vám v ňom úder čistú lásku zláme!

Jak bôľne je vám, ak vám nečakane
hladinu srdca nával dojmov skalí
a ničí veci, čo vás práve stáli,
ponechávajúc obeť v pospas hane...

A zasa jak vám srdce blahom vzplanie
pri pocite, že si vás iní cenia!
Vtedy vám dušu blysne požehnanie

a zázračný lúč do srdca sa vlúdi.
Iste nás také blahé vlny zmenia
na lepších ľudí — v kruhu dobrých ľudí.

Selenča 8, 9, 1976

Janko Mlynár

Septembrový dážď

Prišiel si tichý, skoro rosa
a zašepkal: Buď pozdravená, zem!
Trávy ťa pili ako nektár z neba.
Rozkvitli vôňou, voňajú až sem.

Pretekaj oknom odkrytým,
strieborný šumot zďaleka
drobúčkych kvapiek ihravých,
opera dažďa odveká.

A padaj na tvár človeka
a na list dávno zvädnutý.
Na dlani budem počítať
dotykom tvojím minúty.

Maruša Jusková

Neverili by ste

Pozreli ste mi niekdy v oči dvoje?
Objalo by vás nebo, more, stepi,
videli by ste, čo však nie je moje:
kamenie, víchrice a sľubné štepy.

Nie! V mojich očiach nejestvujú rany,
lebo ich hoja moje slzy čisté...
V nich túžba je, aj obraz tvojich dlaní,
vždy milo neodbytný Jezu Kriste.

Aj vidiac toto — neverili by ste.

Janko Mlynár

Dante Alighieri

OČISTEC: Desiaty spev

Prešli sme prah a lúčili sa s bránou,
cez ktorú snaha málokoho vedie,
bo kto hriech hľadá, zahne inou stranou.

Zatíchli čapy, nečuť výpovede,
no ak sa obzriem neposlušne spiatky,
či výhovorka pomôže mi v biede?

Cez puklinu skál výstup nie je hladký,
bo z obidvoch strán hrb sa druží k jame,
a predsa sme šli, hoci krok bol vratký.

— Dobre, že hŕstku skúseností máme —
podotkol vodca — lebo zle sa kráča
pomedzi bralá, kde sú hrče samé. —

Chôdza, kde zvšadiaľ výstupky ťa tlačia,
je zdĺhavá a mesiac bledý, štíhly
už klesal k lôžku s náklonnosťou spáča,

keď touto rokľou prevliecť sme sa stihli
sťa uchom ihly. Voľní na tej pláni,
čo do vzduchu ju ruky Tvorcu dvihli,

ja ustatý, on v zbožnom odovzdaní
a pod dojmami z prekonanej strasti,
oddýchli sme si v tichu na ústraní.

Z okraja svahu tejto plochej časti
k úpätiu brehu, čo sa strmo týči,
trom ležať možno len jak na peľasti,

a pri rozhľade, nakoľko jas žičí,
zistil som, že náš záchyt meria piade,
že pár lakťov ho vôkol ohraničí.

Stáli sme tam jak zacvaknutí v klade
a videl som, že na breh druhej strany
túžený vzostup nie je vo výhľade.

Skvel sa sťa krištáľ, krásne spracovaný,
že príroda i Polyklitus slávny
by mali uznať, že sú prekonaní.

Nebeský pôvab, to bol výraz správny
anjela, ktorý pokoj zniesol zemi
a zvesť, že z raja padá zámok dávny.

Kresaný iba! Ale naše vnemy
zmocňujú sa ho ako božskej stravy,
veď to už nie je vôbec obraz nemý.

Prisahal by som, že v tom geste vraví
tajomné ave, lebo pred ním kľačí
Mária... On v nej večnú Lásku zdraví

a pokoru, čo Bohu zvlášť sa páči
u jeho Slúžky — a to sladké znenie
sa do mramoru sťa do vosku vtlačí.

Môj učiteľ mi milo pripomenie
od srdca, bo ma vždy má po tej strane:
— Neobdivuj len jedno zobrazenie! —

Premiestim pohľad. Popri rajskej Panne
blíž k sprievodcovi, čo mi vysvetľuje
tajomstvá ciest a slúži odovzdane,

už nový výjav v neraste sa snuje:
úctivo prejdem vpravo od Virgila,
aby som vedel, čo len znázorňuje.

Zas do tvrdosti jemnosť umu vryla
spriaž volov a voz s Božou archou, ale
večná moc nám to skúmať nezverila.

Ľud tvoril sedem zborov, ktoré stále
spievali, jak nás presviedčali zraky,
ale sluch nečul nábožný spev v skale.

Z kadidiel biele kundolia sa mraky
a zdá sa nám, že oko temian vonia,
no čuch vie, že to je len dojem taký.

Kráľ vpredu. Z harfy sa mu žalmy ronia,
je unesený, ale slávu kráľa
výstrelky šťastia veru nezaclonia.

Oproti palác. V okne Michol stála,
kráľovná vkusná, ale — pohoršená
na pobožnosti — muža posmievala.

Pohnem sa z miesta, a tu ďalšia scéna
za chmúrnou Michol sa mi na mramore
vynorí — ešte belšie prežiarená.

Tu vtesaný dej spieva o pokore
cisára, takže v svojom svätom boji
sa pápež Gregor nadchne na tom vzore.

O Trajanovi je reč. Pri ňom stojí
plačúca vdova, hladí uzdu koňa,
a koľko trpí, vidno na postoji.

Rytierom zbrane o ostrohy zvonia,
na zástavách sa čnosť a zlato blyští
a van ich vlní, až sa k hlavám klonia.

Chce pomstu za smrť syna, z pŕs jej prýšti
horký žiaľ: — Odpusť, že ti cestu hatím,
lež pred tebou som ako v útočišti. —

Trajan k nej milo: — Počkaj, až sa vrátim! —
Ale bôľ súri: — Pán môj, buď mi zdravý,
no neodchoď, bo všetku nádej stratím! —

— Ak nevrátim sa, iný na bezpráví
sa pomstí, slúžiac právu. — Nato vdova:
— Dobrý čin iných teba neoslávi. —

— Nuž uspokoj sa! Splním tvoje slová,

prv než sa hnem, hoc všetkým nelichotí
spravodlivosť a láska pohotová. —

Pre toho, čo zná všetko odprvoti,
niet novoty a iba z jeho vôle
kamenný obraz ožíva a nôti.

Som ako žiačik po prvý raz v škole,
na každý prejav krásy zrak sa upne,
veď Boh ňou osial svet sťa roľník pole.

— Pozri! Ten zástup — priateľ v ticho hupne —
sa uberá vpred, sťaby rátal piade,
on ukáže nám smer na vyššie stupne. —

Hoci sa zmysel kochá na súlade,
keď básnikovo slovo city hladí,
upriem sa naň a zbohom volám vnade.

Čitateľ milý, nech ťa neodradí
od šľachetných snáh, keď ti zradiť mienim,
jak duša Bohu dlhy vynahradí.

Načo sa márne škriepiť s utrpením?
Mysli na blaho, rodiace sa z trýzne,
bo má hranicu jej moc nad stvorením.

Čím dlhšie, reku, hľadím, tým diaľ mizne
nádej, že v dave, čo sa cestou gniavi,
objavím ťahy ľudskej podobizne.

— Len utrpenie tak ich k zemi dlávi,
od múk sa krčia — on mi do dúm skočí —
a ťažko sa tu osobná tvár zjaví.

Lež pozri lepšie, zaostri si oči
na zvíjanie sa po rezavom skálí,
jak spravodlivosť na návoj ich točí!

Kresťania pyšní, biedne vyvetralí,
na mysli s beľmom, žiadosťami štvaní
po ceste, ktorá lichotí a šiali,

viete, že sme len červi, hodní hany,
že z kukly tela vyletieť má duša

sťa krásny motýľ, Bohu odovzdaný?

Čo váš duch výšku nepatričnú skúša,
keď obal kukly ešte odporoval,
aby sa motýľ vzniesol do ovzdušia?

Ako tie kozy, ktoré držia poval
či strechu, tak sa každý kĺbil spolu
a kolená si k brade podstrkoval.

Ten smutný zjav ma zalial vlnou bôľu,
veď takto trpia pre zhon za preludom,
a pohľad sa mi zmenil na nevôľu.

Každý sa vydal v pospas toľkým trudom,
koľkú si pýchu choval v duši malej,
a koriacich sa najsvätejším súdom
som začul kvíliť: — Nevydržím ďalej! —

Preložil *Gorazd Zvonický*

Zmysel národa sa objasňuje cez zmysel kultúry

Dr. Štefan Polakovič

Vo svojej knihe «La tête ďobsidienne» André Malraux vlastne sa pokúsil o novú filozofiu maliarstva a sochárstva, i keď on o tom nikde nehovorí. Avšak okrem maliarstva a sochárstva sú aj iné druhy umenia, nie menej vážne. Picasso mal mu raz povedať: «Básnici, často, uhádnu».[1] Pravdu povediac, mne sa zdá, že básnici neuhádnu «často», lež že práve aj oni uhádnu ako maliari. Kým Malraux našiel spoločného menovateľa pre maliarstvo a sochárstvo všetkých národov všetkých vekov, nerozšíril ho vedome do všetkých dôsledkov aj na iné umenia, ktoré sú tej istej podstaty.

Omnoho bližšie k pravde sa mi zdá Strmeň, keď kladie na roveň básnika a grafika v tej istej škále a meradle. Chcem veriť, že nemal úmysel byť vylučujúcim, lež že to chcel rozšíriť na všetko umenie a aj na tú filozofiu ktorá «nehovorí len slová», lež usiluje sa pristúpiť k pravde vecí, aj keď i ona musí sa stále «vracať k stratenej istote svojho začiatku».[2] Ináč by bol nespravodlivý. Ak Cézanne hovoril o «vérité picturale des choses» [3] vyjadroval inými slovami to, čo mal na mysli Picasso: «Maliar berie veci. Ich zničí. Zároveň im dá nový život. Pre seba. Neskôr, pre ľudí».[4]

Ale ako veci majú «maľovateľnú» pravdu pre maliara, tak majú zbásniteľnú pravdu pre básnika, vytesateľnú pravdu pre sochára, literárnu pravdu pre spisovateľa, zhudobniteľnú pravdu pre hudobníka a ontologickú pravdu pre filozofa. Nielen maliarstvo a sochárstvo majú spoločného menovateľa, lež toho istého menovateľa majú aj všetky druhy umenia, teda kultúra všetkých národov všetkých vekov.

Ktokoľvek berie poéziu vážne,
ba dokonca aj čas, ktorý nikoho neberie vážne...

1 A. Malraux, *La tête ďobsidienne,* Paris 1974, s. 113.
2 Odkaz, s. 142.
3 A. Malraux u. d., s. 200.
4 tamt., s. 128.

to všetko,
tí všetci,
a všetci —
ako sa môžeme nerozumieť?» [5]

Všetko sa navzájom rozumie v posledných dôsledkoch, lebo všetci hovoria o tej istej veci, len iným spôsobom a inými nástrojami.

Náznakový zvrat básnika môže niekedy spôsobiť až fyzickú bolesť a to vtedy, «keď sa vlastnej reči bojí myšlienka, tušiac, že sa pravdy dotkla» [6] čiže keď básnikov výklad skutočnosti postaví nás skoro tvárou v tvár Bytia. Hovorím «skoro», lebo nikdy nie «celkom». Ale toto naše dvihnutie je len chvíľkové: z výšok zase padneme do prostredia hmoty, ktorou sme stále opantaní. Avšak toto «zdvihnutie», ktoré má aj nesporný gnozeologický ráz, i keď chvíľkové a prechodné, ostane s nami ako jeden z ušľachťujúcich prvkov a akoby dielčia predpríprava na Veľké Stretnutie.

Básnik a spisovateľ sú pútnikmi vo viditeľnom svete, ktorí vidia to, čo iní ľudia si dostatočne nevšimnú: zobrazujú zážitky človeka takého, aký je, teda konkrétneho, ktorý žije od sklamania ku sklamaniu, deň po dni, hľadajúc niečo, čo mu stále chýba, bez toho, že by to vedel pomenovať vlastným menom, lebo to ani mena nemá, ale predsa je skryté celé v každej, i tej najmenšej veci. Básnik (a spisovateľ) svojim slovom urve časť tohto tajomstva a zanechá v nás cez svoje slovo hlbokú jazvu, lebo jeho poznanie nás raní ako ranilo jeho. Básnický obraz odhalí trošku oponu hmoty vecí a i vlastne ani neodhalí, lež len navedie nás tušiť pravdu za tým, čo vidíme. Tá «pravda» je neviditeľná, ale nie je menej pravdivá, ba je pravdivejšia než to, čo vidíme. Ako pútnik, básnik (a spisovateľ) ochutná všetko a všetko zanechá v jeho ústach blen práve tak ako každému z nás. Avšak jeho hľadanie a jeho objav majú za úlohu dešifrovať skrytý kódex vecí, aby sme mu rozumeli. On nám sprístupňuje svoje poznanie a uisťuje nás o jeho bytostnom (ontologickom) zmysle. Jeho skúsenosti so svetom a jeho sklamania práve tak ako naše sú určitým druhom osobného zjavenia. Preto básnici sú prorokmi Pozahmotna, Neviditeľna, nech ho už národy

5 Odkaz, s. 142.
6 tamt., s. 8.

akokoľvek nazývajú. Jeho skutočnosť je daná viditeľnosťou a hmotnosťou. Básnici sú v službe toho, čo oni vidia a vedú iných, aby tiež videli. Pravdepodobne toto mal na mysli E. Ionesco, keď napísal: «skúsenosť života, poznanie človeka a jeho duše môže byť vyjadrené len literatúrou, umením, básňou, hudbou».[7] Ale určite toto mal na mysli Karol Strmeň vo svojej Epištole Dr. J. Cincíkovi a Doslovom k Odkazu tými slovami, ktoré som uviedol. A na túto istú vec myslel Ernesto Sábato: «Umenie prispieva k pozdvihnutiu ľudského tvora z jeho jednoduchého stavu živočíšneho k prístupu do výšok duchovnej skutočnosti».[8] Nie však všetky básničky ako ani nie všetky vytlačené knihy majú tento odhaľujúci a oboznamujúci ráz. Báseň a veršotepectvo, hodnotný román a kiosková literatúra majú sa k sebe ako umenie a pseudoumenie alebo ako pravá modlitba ku modlitbovému mlynčeku. Kdesi som čítal, že Paul Valéry napísal, že deväťdesiatpäť percent kníh je úplne bez úžitku a päť percent sú potrebné. I keď ťažko zistiť percentá, je v tom mnoho pravdy: mnoho kníh by sa mohlo kľudne spáliť bez ujmy kultúry ľudstva.

Grafik, maliar a sochár svojimi nástrojami sprístupňujú «maľovateľnú» a «vykresateľnú» pravdu vecí.

Picasso chcel «prebudiť ľudí. Zvrátiť ich spôsob stotožňovania vecí. Bolo by treba stvoriť neprijateľné obrazy. Nech vyjde ľuďom pena z úst. Nútiť ich, aby pochopili, že žijú v nemožnom svete. Vo svete bez istoty. Vo *svete, ktorý nie je taký, ako si oni myslia...*» [9] (podčiarkujem ja). Teda pravý svet aj pre Picassa je iný než svet viditeľný. Keď sa trocha zastavíme, skôr, než ideme ďalej, a začneme myslieť na pravý obsah týchto slov, nuž toto Picassovo vyznanie patrí tomu, «kto príliš úbohý o pomoc volá...» Picasso ničil svojimi obrazmi prírodu, aby v nej našiel, čo sa len hľadá a nikdy tuná nenájde. «V maľbe veci sú znakmi».[10] Znakmi čoho? Malraux sa ho pýtal: «Vaše znaky značia niečo. Ale čo?» [11] Možno, že odpoveď je tam, keď sa priznal: «Ja tiež myslím, že Všetko je to Neznámo».[12]

7 u. miesto.
8 E. Sábato, *La cultura en la enerucijada nacional,* Buenos Aires 1973, s. 99.
9 A. Malraux u. d., s. 101.
10 tamt., s. 110.
11 tamt., s. 114.
12 tamt., s. 101.

Mám dojem, že Picasso bol napriek všetkému zdaniu pre svoj ukrutný zápas s «maľovateľnou» pravdou vecí omnoho religióznejší (hoci sa mu to nepáčilo) než modliaci sa mlynček, lebo tento nepozná trápenie o výklad znakov, kým mučivá neistota Picassova bola rozhodne určitým druhom očisťovania (katharsis), ktoré potrebujú všetci ľudia. Kto hľadá, ten už našiel.

Nad výstavou «André Malraux et le Musée Imaginaire»[13] živý Malraux pletie svoje myšlienky:

«Tvárou k tomu, čo oddeľuje tvary, myslíme na to, čo ich vnuklo. Od jaskýň až ku Picassovi, prechádzajúc cez Tiziana a bronzové sochy hittitské... väčšina týchto tvarov má spoločný bod, ktorý majú *všetky* tieto diela: byť rôznorodými v pomere ku tvarom zdanlivosti, byť rôznorodými ku zdaniu».[14] (Či nerobí to isté poézia? pýtam sa ja).

«Umelec nevychádza z modelu, aby ho napodobňoval alebo transformoval, lež z neviditeľna, ktoré sa pokúsi dosiahnuť cez viditeľno».[15]

«Základný vzťah Ďalekého Východu ku umeniu nie je iba estetický. Hoci netečné ku poznaniu vo zmysle západnom, toto umenie je prostriedkom zjavenia. Odokrýva a vyjadruje podstatu, ktorú vyberané veci skrývajú, lebo všetky tieto podstaty odrážajú najvyššiu Podstatu».[16]

«Umelec chce zachytiť unikajúcu «diaľku, chránenú jej vlastnou podstatou». «Nádhery Nezachytiteľna nie sú neznáme Tizianovi, Rembrandtovi». Umelec «akoby chcel imať tajomstvo, ktoré vyjadruje, ale predsa ho imá iba približne».[17]

Umenie je výkladom prírody, toho, čo ľudia môžu vidieť. Ale je zároveň «objasnením toho, čo ľudia nemôžu vidieť: posvätno, nadprírodno, neskutočno... toho, čo môžu vidieť len cezeň.[18]

Umenie «dáva tvar neviditeľnu». «Socha nie robená preto, aby napodobňovala osobu, ktorú predstavuje, lež aby ju zbavila sveta ľudí a aby ju spojila s druhým svetom».[19]

---

13 tamt., s. 137.
14 tamt., s. 170.
15 tamt., s. 189.
16 tamt., s. 200.
17 tamt., s. 203.
18 tamt., s. 213.
19 tamt., s. 222.

Aby som tieto myšlienky vyjadril v skratke, povedal by som: umelci sa usilujú zachytiť Nezachytiteľno, dobyť Nedobyteľno, poznať Nepoznateľno, dosiahnuť Nedosiahnuteľno, napodobiť Nenapodobiteľno, vyjadriť Nevyjadriteľno, vypovedať Nevypovedateľno. Čo je to to Nezachytiteľné, čo nám všetkým spôsobuje Tantalove muky? Umelec sám to len naznačuje, lebo aj on musí v pokore kľačať pred tajomstvom bytia a my s ním. Umenie práve tak ako báseň a román majú hlboký pedagogický zmysel v pomere ku poslednému zmyslu života človeka. Umenie učí pokore pred tajomstvom, po ktorom túžime.

Nie ináč majú sa veci so spevom a hudbou. Hudba je práve tak v úzkom vzťahu k národnej bytosti ako jej literatúra.

Cez spev, ktorého vozidlom je reč národa, anonýmni skladatelia piesní cez stáročia vyjadrovali to, čo básnik básňou, spisovateľ románom, maliar štetcom, sochár dlátom: zachytiť z pomeru k veciam a ľuďom okolo seba čo len kúsok «pravdy» ako útechu a odpoveď na to, čo trápi alebo nadchýňa vnútro človeka, to vnútro, čo práve robí človeka človekom. Čo všetko neospievali slovenské ľudové piesne? Ku nádhere básnických obrazov sa družia melódie, čo «duše sa chytia» a otrasú hĺbkami samej bytosti. Niet nijakého podstatného rozdielu medzi ľudovou a «umelou» piesňou: za jednou i za druhou je ľudská bytosť, čo o pomoc, útechu, pochopenie a družbu volá. V jednom prípade môže to byť neznámy predok spred tisícročia, v druhom prípade známy hudobník, čo prevedie do «reči» hudby slová známeho básnika. Aj takýchto umelých krásnych piesní je veľa a stále viac sa rodia a budú rodiť, kým človek bude žiť. Cez pieseň človek hľadá útek od samoty a chce aj v speve s inými a spevom hľadať a pokúšať sa o odpoveď na vyrovnanie svojho bytostného osudového nepokoja, ako som už vyššie spomenul.

Sem patria svojím hlasom speváci národní, akou bola napr. pre Arabov egyptská speváčka Um Khalsum, ktorá svojim zvláštnym pomalým hlasom bola budíčkom arabského národa cez celé posledné polstoročie a rozdávala šťastie a sny, prísľub veľkej budúcnosti a lásku k národu. A ktorý Francúz by nepoznal Edith Piaf? V nej sa videli všetci.

Ale hudba môže byť aj bez slov, teda bez spevu. Má ona totiž svoju vlastnú «reč». Veľkí majstri hudby tiež dávajú človeka do styku so svetom neviditeľným a nedosiahnuteľným. Ľudská

reč nemá na to slov, čo hudba «hovorí» nielen jednotlivému človeku, ale aj celej národnej pospolitosti. Veľké hudobné diela rodia sa síce v národnom prostredí, ale ich posolstvo je všeľudské tak ako všeľudský ráz má báseň alebo román. Čím národnejší je hudobník vo svojom spôsobe vyjadrovania, tým viacej obohacuje všeľudskú kultúru, lebo ju doplňuje o nové tvary krásy a obsahu.

A čo povedať o vede? Je aj pre ňu miesto v týchto úvahách? A či ona nepatrí kultúre národa?

Veda tiež patrí ku kultúre národa ako každé iné dielo ľudského ducha. Túžba po poznaní je spolupodstatná ľudskému duchu a je len obmenou základného ľudského nepokoja. Či sa človek vhlbuje mocnými ďalekohľadmi do útrob diaľkových makrokozmu alebo skúma spletité väzby hmoty mikrokozmu elektronickými mikroskopami, či vykopáva staré civilizácie a kultúry alebo hľadá zákonitosti ľudskej spoločnosti, všetky tieto úsilia o metodické poznanie len zväčšujú plochu toho, čo nepoznáme. Do nekonečna?

Veľkí vedci neboli a nie sú nafúkanými žabami. Boli skromní a pokorní pred unikajúcim tajomstvom poznateľna, lebo poznateľno je Nepoznateľné aj pre vedecké metódy, to isté Nepoznateľno, s ktorým sa stretá maliar a grafik, básnik, spisovateľ a filozof. To, čo vieme zmestí sa do veľmi skromného batôžka. Poznať viac alebo poznať menej nemení nič na základnom probléme človeka. Mnohým jednoduchým ľuďom celkom malý batôžtek poznania vystačí nato, aby pokorne kľačali pred Tajomstvom a čakali odpoveď na svoje volanie, lebo «každý úbohý o pomoc volá...» A vystačí im tiež na to, aby sa stali duchovne dokonalými bytosťami. Komu dáte prednosť v poslednom rozbore: pýchou nafúkanému vedcovi alebo skromnej ženičke, ktorá ako matka žiari krásou mravnej dokonalosti? Kto je viac v posledných meradlách?

Aj svätosť je kultúrny jav, lebo «zhmotňuje» ducha v ľudskom tele. Kultúra je nielen zduchovnenie hmoty cez hľadanie stôp Ducha v hmote, ale aj stelesnenie Ducha v hmote ľudského tela.

Cieľom národa nie je národ, lež cieľom národa je človek vo svojom vzhľade hmotnom i duchovnom. Ak zaistenie hmotných záujmov človeka je predmetom civilizácie, tak starosť o jeho duchovné záujmy je predmetom národnej kultúry. Teda prvým

a posledným adresátom tak civilizácie ako aj kultúry je ľudská osoba, ako je aj ich prameňom.

Preto ak podstatu národa tušíme v kultúre, tak zmysel národa a kultúry je ten istý a zmysel kultúry objasňuje aj zmysel národa, ako som vyššie povedal.

Blíži sa veľmi k pravde A. Malraux, keď označuje osud ako hlboké povedomie závislosti, opak to slobody a že umenie je úkon slobody a teda akýmsi druhom «proti-osudu» [20] a oslobodenia či slobody.

Lepšie sa vyjadroval Blondel: človek je v neustálom spáde, neslobodnom, nevyhnutnom v návrate ku svojmu začiatku. Aj Aristoteles bol si vedomý tejto Sily, o ktorej napísal, že «hýbe všetko ako milovaný» (kinei ta panta hos erómenos). Tento spád je podľa Blondela «vôľa chcená», vôľa neslobodná, zameraná k cieľu ako takému, ale len «vôľa chcejúca» je slobodná v prostriedkoch k jeho dosiahnutiu. Medzi tieto prostriedky patrí aj umenie všetkých druhov, veda a filozofia.

Ľudská bytosť nezadržiteľne spadá, letí k Niečomu. Umelca trápi toto nepoznateľné «Niečo» a trápi ho aj smrť.[21] Smrť je základný poryv, ktorý pociťuje človek tvárou k životu.[22]. A preto chápeme, prečo Malraux označuje nepremožiteľné povedomie smrti ako najživelnejšie povedomie netrvácnosti, teda pominuteľnosti a odchodu. Ale toto nie je pocit, čo vynašiel Malraux. Ako sme videli, už Gilgameša trápi povedomie smrti. Po smrti svojho priateľa Enkidu blúdil Gilgameš v púšti a kričal: «Ako môžem odpočívať? Ako môžem mať pokoj? Zúfalstvo je v mojom srdci. Čo môj brat je, budem ja, keď umriem».[23] Od Gilgameša až po Malrauxa literatúra sa zapodieva tým, čo človeka trápilo už dávno pred Gilgamešom a bude trápiť aj dlho po Malrauxovi.

Zmyslom všetkých prejavov kultúrneho diania a tvorby je ukazovať cestu človekovi pri riešení jeho osudu.

Keď sv. Pavol prišiel do Athén, videl tam sochu «neznámemu bohovi». A začal im hovoriť o Bohu, o tom, im Neznámom. Malraux vysvetľuje umenie maliarske a sochárske ako «rozho-

---

20 tamt., s. 240.
21 tamt., s. 221.
22 tamtiež.
23 u. d., 94.

vor človeka s druhým svetom»,[24] s Nepoznateľným. Je ten Nepoznateľný nejestvujúci? A ak jestvuje, aké dôsledky pre každého človeka pred Pavlovým neznámym Bohom?

Aj cez umenie hovorí k nám Tajomstvo «multifariam multisque modis» (rozličnými a mnohými spôsobmi) a to nielen pre všetkých spolu, ale individuálne pre každého, kedykoľvek a koľkokoľvekkrát sa potkýňame o trvalú prítomnosť, na ktorú nás upozorňuje tiež báseň, román, socha, obraz, pieseň, hudba, hranice vedy a filozofia.

Zmyslom kultúry je teda zušľachťovanie človeka, jeho pozdvihnutie k výškam duchovnosti, ako sme počuli povedať E. Sabata. A to je aj zmysel jestvovania národov, v lone ktorých kultúra sa rodí a ktoré z kultúry žijú. V rámci národa sa kladú prirodzené prostriedky pre riešenie ľudského osudu. Na začiatku národa a kultúry je človek. Na konci národa a kultúry je človek. Aj v tomto zmysle mierou všetkých vecí je človek. V tom však tiež spočíva filozofický základ humanizmu.

24 A. Malraux, u. d., s. 257.

Paul Claudel

Kantáta pre tri hlasy

(Úryvky)

Preložil Karol Strmeň

V Alpách, na terase zámku, obklopené lesmi, vinicami a tablami pšenice, sedia v noci letného slnovratu tri mladé ženy: Laeta, Fausta, Beata. Laeta je Latínka, Fausta Poľka, Beata Egypťanka. Laeta je zasnúbená a je teda akoby strapcom hrozna, Fausta žije ďaleko od manžela a jej symbolom je pšenica, Beata je vdova, preto jej obrazom je tieň. Snívajú, hľadia, rozprávajú sa a spievajú. Je noc, keď slnko postojí a príroda plne rozvitá zastane v slávnostnej nehybnosti. [...] Všetko sa musí pominúť, ale máme aspoň túto hodinu vrcholnej zrelosti a tri veci: opojný mystický strapec hrozna, zlato venčiace dlhú trpezlivosť zeme a tôňavu noci, ktorá pokrýva ich krehkosť a našu radosť a vlastníctvo zbavuje všetkej pominuteľnosti.

P.C. v marcovom čísle *La Revue de Paris,* 1913

LAETA

Hodina táto medzi jarou a letom

FAUSTA

A medzi mrkom a ránom, jediná ešte spätá s týmto svetom,

BEATA

Spánok, v ktorom sa bedlí a čaká, aby hviezdy zbledli,

LAETA

Noc bez noci, noc biela,

FAUSTA

Zovšade plná tajomných vtáčat a dozvukov piesne, ktorú čuť presne, hoci zanemela,

LAETA

V šelestí lístia štebot, ale i hukot a šum a vrava smelá.

FAUSTA

To volá z diaľky vodopád, ktorému letkom vietor blahoželá.

BEATA

Sinavá výška sa čistá blýska a luna zguľatela.

LAETA

Hodina drahá!

FAUSTA

Slzičky ťahá.

LAETA

Ach, slzy vlaha smutného blaha, čo nepomáha!

FAUSTA

Márne slzy, márna snaha...

BEATA

Deň zložil kriela.

LAETA

Jar odletela.

BEATA

Ráno sa začne veľká letná pochodeň.

FAUSTA

A siahodlhý deň.

LAETA

Plodiny zeme, bohatá žeň!

FAUSTA

Deň plamenistý!

BEATA

Slnko, blankyt čistý a závratná moc trvalého dňa.

LAETA

Teraz je ešte tma,

FAUSTA

Tma do vidna,

LAETA

Tma súmraku, tma posledná,

BEATA

Tma, z ktorej leto svitnúť má.

FAUSTA

Noc čarokrásna, skvelá!

LAETA

Na nebi znak stály, jedľa osamelá.

FAUSTA

Spochmurnela, a celá zvelebnela.

LAETA

Ťukaj, volaj, vyspevuj, biela Filoméla!

BEATA

Jupiter v sláve nad nami

FAUSTA

Rozzelený ohňami.

BEATA

Venuša, hľa.

FAUSTA

Už obehla, sme bez zlata a kadidla.

LAETA

Vidia ju z tamtej strany...

FAUSTA

Vždy budúcu, bo opúšťa, čo hasne,

LAETA

A u nás zjasnie na svitaní.

BEATA

Zas nebudeme šťastné?
Zas sklame nás a ničím neodmení
Ani len čas, čo je len raz?

FAUSTA

Chvíľočka v zátiší, od ktorej všetko závisí.

LAETA

Vrcholné slovo roka zeme
Ešte vždy ťažiacej otvoriť ústa nemé

FAUSTA

A zôkol vôkol síňava.
Ktorá sa chvie a všetko vie a vyčkáva.

LAETA

Keď ráno splýva s polosvitom večera

FAUSTA

A zdanlivý deň späť si líha do šera,
Pamäť sa z mrákot preberá.

BEATA

Žiaľ zosnul, nádej umiera.

LAETA

Čo ostalo a rastie?

BEATA

Len a len šťastie.

LAETA

Čujem len vodu nariekať a vo vetríku šuchoriť chrastie.

FAUSTA

Ledva mi bije, ledva srdce ustaté.

LAETA

Zaiskril dlhý meteor a spopolnil sa v šarláte.

BEATA

Pretože nepočúvate.

LAETA

Na chvíľu nebo spriesvitnie

FAUSTA

A vidno, že sme v hustej tme.

LAETA

Argus je celý v sláve a zlate

FAUSTA

A vidí slepú Io na zamate.

BEATA

Lebo sa dobre nedívate.

FAUSTA

Ujmi sa slova, Beata, dve sme a počúvame ťa.

BEATA

Tri sestry sme tu vykrášlené,

LAETA

Ruky a ňadra odhalené,

FAUSTA

A sedíme tu

BEATA

Do neba zahľadené,

FAUSTA

Sestra na sestru oka neuprieme,

LAETA

Sedíme trochu nazad prechýlené
A látka drahá
Po zlaté člienky nam siaha.

FAUSTA

Ten, koho ja tak rada mám,

LAETA

Ten, koho zajtra objať mám,
Bude mi vždy oddaný?

FAUSTA

Ten, koho ja tak rada mám
A odišiel mi, neviem kam,
Vráti sa mi, ach, po zajtrajšom svitaní?

BEATA

Ten, koho ja tak rada mám,
nielen že zajtra nepríde, ja nikdy viac ho neuzriem.

LAETA

Bo na ňom čierna zem?

FAUSTA

Nikdy viac tvojím nebude.

BEATA

Teda mi aspoň neujde.

LAETA

A ty nám chváliš šťastie krehkých minút?

BEATA

Pre mňa je mŕtve všetko schopné zhynúť.

FAUSTA

Čo ešte máme, keď je naraz po všetkom?

BEATA

Čas, ktorý nie je ani nocou ani dňom.

FAUSTA

Všetko, čo vzniká, zahynie.

BEATA

Len jedno nie,

Hodina táto medzi jarou a letom.

LAETA

A ty práve v tejto vrcholnej krajnej chvíli,

FAUSTA

Keď ničomu sa nechce žiť, pretože veci vyvrcholili,

LAETA

Nachádzaš milý vábnik a stánok akejsi nebeskej sily?

FAUSTA

Tá naša krása do rána zvädne

LAETA

A znepeknieme, sme len krehké ženy, stvorenia biedne.

BEATA

Ale dnes volá nás večnosť, a večnosť nevybledne.

FAUSTA

Beata, hovor za nás tri.

BEATA

A čo mám povedať?

LAETA

Spievaj a vysvetli,
Čo na dne srdca už záhadne chápem,
Totiž že táto vrcholná chvíľa
Sa premenila na jediné,
Čo nikdy nezahynie.

BEATA

To, Laeta, čo mi radíš?

LAETA

Nevypytuj sa, spievaj,
Nech v námesačnom prázdne umocnený hlas ozajstnej ženy
A spája vetu líškavú a láskavú
S mojou, čo vtedy predbehne ju a šeptom plným objavu
Uzákoní jej oktávu!

FAUSTA

Pridaj sa k hlasom materským veď túžia
Znieť s tvojím, mocným, prezraď im, prečo to práve
Hlboké šťastie

Spočíva v tejto hodine,
Keď srdce hľadá, koho nenachádza.

LAETA

Ospievaj ružu, veď jej niet.

BEATA

Ktorú ružu?

LAETA

Tú, ktorej kvetom sa rozvil a vonia svet.

(Nasleduje Spev o ruži, viď *Dobré slovo, str. 73-75.)*

*
*
*

Pieseň o réve

LAETA

Ak si on nemieni odtrhnúť hrozno,

ak nechce jeho výpary a objať vrúcne svah, zem svojich predkov, čo otvára mu svoju štedrú žilu,

ak chce ostať sudcom

a brániť si svoj úsudok, aby vyhol ohňu, ktorý v ňom zovšade praská a vyvrhuje plamene a iskry,

takže tu všetko žeravie a žiari,

škoda mu bolo nasadiť v kúte najmilšom slnku, pri rozpálených kameňoch, kde slnko púšťa do hĺbky najodolnejšie korene,

révu, dar potopy, tajomné znamenie spásy.

Ak sa mu strapec nevidí, nemal čo sadiť vinič. Ak kriví ústa nad kalichom, nemal čo sadiť radosť.

Ach, kto len prišiel na to,ako vliať slnko do pohára, aby nám bolo, vodou, ktorá všetko spája,

a vytlačil a zvýraznil z hrozien, čo mesiace ich spájalo?

Ach,kto len prišiel na to,ako nám naliať do pohára slnko, ba ešte aj oheň s tým červeno-žltým, čo vo vysokej peci obracajú železným hákom,

a dokonca i trpezlivú žeravinu?

To nebol človek, boh to bol, boh našiel aj spôsob ako v ľudskej krvi

stekutiť oheň.

Verte mi, boh to bol, boh prišiel na to ako nám podať v pohári
horúce slnko a červenú ružu a ostrú chuť krvi a pokušenie pitnej vody, boh
podal nám v čaši rozkladnú vodu a pažravý oheň,
aby nám dušu oslobodil.
Ak ten človek nechce, abu mu dievča verilo,
nemal ju chytiť za ruku a povedať jej, že ju ľúbi a že je pekná.
Ak nechce, aby išla s ním, nemal ju chytiť za ruku!
Ak nechce dopiť pohár, čo ho zdvihol k ústam?
Nie rozochvenú amforu to objím! Či nevidí,
že čisté srdce je mocnejšie než víno? a že páľava ohňa zlúčeného s vodou
je ničím
pri ohni, ktorý zlučuje telo s nezmariteľnou dušou?
Ničím je pri tej živej duši víno, hoci ho radi aj mŕtvi a preto im ho ukladáme do hrobu.
Lebo nie v inú hodinu, len a len v tejto chvíli našou je žena, ktorá je jedno so svojím telom a v ktorej všetko dokonale súvisí.
Ak nechce kalich, netreba mu révy!
Ak mieni iba jesť, stačí mu tvrdý klas.
Lebo čo dušu živí v tele, z toho sa nevysmädne.
Och, ak je lakomý a rád má len veci, ak si žgrloš hromadí,
ak mu nie je súrno, ak je trpezlivý a postupuje opatrne, ak na šťastie sa díva rozpačito a nemá v sebe ustavičné prázdno,
ak stále čosi najprv skončiť musí, povyzvedať sa, presnejšie vedieť, pouvažovať,
škoda mu k ústam pritýkať čašu, ktorá čas kráti a všetko dáva odrazu!
Život je, beda, pridlhý, čas nudný. Večná je iba chvíľa, ktorá netrvá.
Čo si mám počať, keď sa cítim ženou len v jeho tvrdom objatí a čašou vína iba v jeho srdci,
ak nechce to, čo nepodlieha času a prichádza k nemu z iného sveta?
Akže sa bojí popáleniny, škoda mu bolo uchopiť oheň,
a ak ho čaša zaráža,
čo žena neskôr? čo sama smrť?
— Dospievala som o réve, teraz ty, Fausta, spievaj o pšenici.

II. VEDECKO-NÁUČNÝ SEMINÁR O SLOVENSKU V ZÜRICHU
SLOVENSKÝ JAZYK A LITERATÚRA

Nadväzujúc na tradíciu slovenských kultúrnych podujatí v Zürichu, Združenie priateľov Slovenska vo Švajčiarsku a Slovenský ústav v Ríme usporiadali v tomto meste od 29. do 31. októbra 1976 II. vedecko-náučný seminár o Slovensku na tému *Slovenský jazyk a literatúra.* Náročnosť a rozsiahlosť programu prinútila usporiadateľov rozdeliť seminár na dve samostatné časti. V prvej časti sa rozoberali otázky dotýkajúce sa dejín slovenskej literatúry. Druhá časť, ktorá bola odročená, sa bude venovať výlučne slovenskému jazyku.

Program bol uvedený prednáškou profesorky *Francine Barthassat* zo Ženevy *Aperçu des relations littéraires slovacosuisses.* Prednášateľka sa v nej zaoberala len vzťahmi medzi slovenskou literatúrou a predstaviteľmi literatúry francúzsky hovoriaceho Švajčiarska. Hovorila o Ch. F. Ramuzovi a jeho vplyve na niektorých slovenských spisovateľov, o Jankovi Cádrovi a jeho vzťahu k Wiliamovi Ritterovi a o pomere tohto posledného k Slovensku a jeho kultúre.

Na okraj vývoja staršej slovenskej literatúry prednášal *Jozef Špetko* z Mníchova. Zdôraznil, že pohnuté dejinné osudy Slovákov a časté drancovanie územia Slovenska nedovoľujú urobiť si presný obraz o vývoji najstaršej fázy slovenskej literatúry. Vonkoncom nepoznáme tvorbu igricov a doteraz chýba aj synchrónny výskum folklórneho materiálu, ktorý by dovoľoval nejaké uzávery o jeho vývoji. Ide teda len o pokus o rekonštrukciu. Pre európsky stredovek platí všeobecne, že literatúra nehrala dominujúce postavenie vo vývoji umenia. Negramotnému človeku poučenie i ideu sprostredkoval obraz a reliéf. Toto umocnenie platí o vývoji slovenskej stredovekej literatúry. Ona sa v najstaršom období navyše nevyvíjala kontinuitne, ale v akýchsi skokoch. Vrcholom staršej slovenskej literatúry je paradoxne jeho začiatočné obdobie — literárna tvorba Veľkej Moravy. Hoci nám ju upiera časť českých bádateľov, Slovinci a Bulhari, je to bezosporu organická súčasť nášho literárneho vývoja. Pred veľkomoravským

obdobím Slovensko ako územie súvisiace s rímskou ríšou nebolo bez kontaktov s literárnymi a vzdelanostnými strediskami, ale umelá literatúra par excellence vzniká až zásluhou misie sv. Cyrila a Metoda.

Ďalším vrcholom slovenskej stredovekej literatúry je obdobie humanistické a renesančné. Podnety z Talianska prichádzajú cez rôzne filtre na Slovensko veľmi skoro a majú silnú ozvenu. Podmieňuje to aj rozkvet miest v 15. storočí. Navyše časť humanistov slovenského pôvodu pôsobí v európskom literárno-vzdelanostnom kontexte. Po prvý raz prichádza aj ku kontaktu s budínskym centrom — dovtedy slovenská a maďarská literatúra sa vyvíjali popri sebe, ale nezávisle jedna na druhej. Slovenskí literáti si dopisovali aj s poprednými členmi európskej vzdelanostnej obce, napríklad s Erazmom Rotterdamským, a boli členmi významných stredoeurópskych literárnych spoločností.

Reformácia sa spočiatku prejavuje v mravoučných sporoch. Po rekatolizačných zásahoch prechádza do obrany a útoku a nachádza podporu na európskom protestantskom území. Náboženská lyrika vrcholí v *Cithare Sanctorum,* ktorá je «team workom» celej slovenskej evanjelickej literárnej obce. Katolícka baroková tvorba nebola natoľko jednostranná, ako sa to pokúšali dokazovať protestantskí bádatelia, Jaroslav Vlček a marxisti. Korene umelej literatúry kotvia v nej a rovnako je to aj s folklórnou tvorbou. Jej vrcholom je tvorba Hugolína Gavloviča.

Jozef M. Rydlo z Lausanne sa vo svojej komunikácii zaoberal námetom *Periodizácia slovenskej literatúry.* Vo svojom krátkom príspevku podal prehľad názorov na túto problematiku, ktorá z mnohých hľadísk zostáva ešte nie celkom jednoznačne rozriešenou otázkou.

Slovenská literatúra od osvietenstva po romantizmus bola témou profilovej prednášky *Jozefa Vavroviča* z Ríma. Podľa prednášateľa tento úsek slovenskej minulosti, rozprestierajúci sa na dobu sto rokov (1780-1880), sa nám javí zhruba ako prebudenie Slovákov pod vplyvom osvietenských ideí najmä vďaka Bernolákovi a jeho škole, ako utváranie národa v dnešnom chápaní v období činnosti štúrovcov a napokon ako prehlbovanie národného povedomia a boj o národnú sebazáchovu v matičných rokoch, ktoré vo svornej spolupráci uskutočňovali obetaví činitelia obidvoch konfesií.

Ivan Lehotský z Zürichu hovoril na námet *Realizmus a predprevratová slovenská spisba.* Vo svojej prednáške sa zaoberal vývojom realizmu ako literárneho smeru najprv všeobecne a potom v priemete na slovenskú literatúru a jej hlavných predstaviteľov. Zvláštnu pozornosť venoval spisovateľsky činným ženám v našej národnej spisbe tohto obdobia.

Umelecké prúdy a ich predstavitelia v slovenskej literatúre v období rokov 1918-1945 boli problematikou, ktorou sa zaoberal vo svojom príspevku *Imrich Kružliak* z Mníchova. Podarilo sa mu veľmi výstižným spôsobom podať komplexný pohľad na literárne dianie významných rokov slovenskej spisby.

František Vnuk z Adelaide, South Australia prednášal o *Peripetiách a metamorfózach súčasnej slovenskej literatúry* a uviedol tak diskusiu na tému *Domov bez exilu, exil bez domova.* Vo svojej obsažnej prednáške podal takmer vyčerpávajúci pohľad na slovenské literárne dianie od roku 1945 do súčasnosti a to ako doma, tak aj v zahraničí, zdôrazniac jednotu národného písomníctva.

Do diskusie slovenských spisovateľov v zahraničí na tému *Domov bez exilu, exil bez domova* o našej literatúre prišlo dvadsať diskusných príspevkov.

Materiály z II. vedecko-náučného seminára o Slovensku *Slovenský jazyk a literatúra* vyjdú knižne vo vydavateľstve *Liber* v Lausanne, P.O. Box 80, 1010 Lausanne, Swiss, ktoré obdobne vydalo zborník *Slovensko v retrospektíve dejín* obsahujúci prednášky z I. vedecko-náučného seminára venovaného slovenským dejinám.

Z. M. Basel

ŽIVOT A DIELO JOZEFA VIKTORINA V NOVOM HISTORICKOM OSVETLENÍ

Milan S. Ďurica

Jozef Viktorin patrí k tým ešte stále početným osobnostiam slovenských dejín, ktorým sa doposiaľ nedostalo náležitého ocenenia v slovenskej historickej literatúre. Najjasnejšie to dokazuje už sama skutočnosť, že hoci Viktorina nemohli obísť základné slovenské, ba i české encyklopedické diela a syntetické spracovania dejín slovenskej literatúry minulého storočia bez ohľadu na obdobia a režimy, ktoré práve ich ideologicky usmerňovali, nik sa doposiaľ nepodujal na samostatnú monografickú štúdiu knižného rozsahu, ktorá by predstavila život a dielo Jozefa Viktorina. Odpomôcť aspoň čiastočne tomuto nedostatku bolo cieľom témy doktorskej disertácie, na ktorej pod vedením prof. Milana S. Ďuricu pracoval slovenský študent Ján Hnilica. Po troch rokoch usilovnej práce kandidát predložil jej výsledky jedenásťčlennej skúšobnej komisie Filozofickej fakulty Univerzity v Pa-

dove, pred ktorou dňa 20. júna 1977 úspešne prediskutoval svoju diplomovú prácu a dosiahol titul doktora filozofie.*

Je už dobrou tradíciou katedry slovenského jazyka a literatúry na univerzite v Padove, že diplomové práce, prijaté vedúcim katedry, vyznačujú sa rigoróznymi požiadavkami vedeckej metodológie a zakladajú sa napospol na priamom štúdiu doposiaľ nevydaných dokumentov z často nie ľahko prístupných archívov. Tejto tradícii ostal verný aj Dr. Ján Hnilica, ktorému sa podarilo obstarať si fotokópie pôvodných dokumentov nielen z hlavných archívov Slovenska, ale najmä aj z ostrihomského cirkevného archívu uhorského arcibiskupstva, ktorými mohol doplniť doterajšie poznatky o Viktorinovom živote a diele.

Po úvodnej kapitole, ktorou autor oboznamuje talianskeho čitateľa so všeobecnou politickou a kultúrnou situáciou na Slovensku v rozpätí oblúka Viktorinovho života — čo je vždy potrebné a veľmi užitočné, ak ide o vedecké spracovanie slovenskej tématiky v daktorom zo svetových jazykov — Dr. Hnilica podáva stručný životopisný profil svojho autora. Už zo samých biografických dát vystupuje nevšedná osobnosť. Chudobný syn česko-moravských prisťahovalcov, ktorý vlastnou námahou prekonáva svoju sociálnu pozíciu a dostáva sa do trnavského seminára, kde sa čoskoro stane nielen vynikajúcim študentom, ale aj ohnivým slovenským národovcom. Priateľstvo s Jánom Palárikom, ale aj s grófom Rudolfom Nyárym, uvedomelým Maďarom, ktorý sa však vedel zastať rečove diskriminovaných slovenských kolegov, znamenalo pre Viktorina jeden z tých životných momentov, ktoré dávajú definitívne usmernenie celej existencii.

Už v seminári Viktorin sa dokázal «nepohodlným» elementom. Keď maďarónsky rektor György Szemes vyhlásil za zradcu grófa Nyáryho a protiprávne skonfiškoval Viktorinovi a Palárikovi ich slovenské a slovanské knihy, časopisy, ba i osobnú korešpondenciu, títo poslední nijako neprijali bezprávie, lež pripravovali odvolanie na kardinála-primása a súčasne sa obrátili na záhrebského biskupa, Slováka Juraja Haulíka, aby mohli prípadne pokračovať vo svojich štúdiách v jeho seminári. Szemes neprestal prenasledovať Viktorina až po samú vysviacku za kňaza, ktorú mu chcel prekaziť ešte aj v poslednom momente. Iba zmysel pre spravodlivosť, ktorý dokázal ostrihomský arcibiskup J. Kopácsy a jeho generálny vikár J. Kunszt zachránili

---

* Università degli studi di Padova. Facoltà di lettere e filosofia. Istituto di filologia slava. Tesi di laurea: Jozef Viktorin (1822-1874) e la sua opera editoriale, letteraria e grammaticale. Con 14 documenti inediti. Relatore: Ch. mo Prof. Milan S. Ďurica. Laureando: Ján Hnilica. Padova, Anno accademico 1976-77, s. 266.

situáciu a Viktorín (aj s Palárikom) mohli prijať sviatosť kňazstva medzi prvými z kandidátov onoho ročníka, už 15. januára 1847. Na prvú kaplánku dostal sa Viktorín vo februári 1847 do Senice. Tam sa zoznámil a spriatelil s Jozefom Miloslavom Hurbanom a vošiel i do intímneho zväzku s rodinou Kolényiovcov, kde ho upútal zjav mladej a krásnej Anny, nadšenej slovenskej národovkyne. Otvorený a častý styk s týmito evanjelickými rodinami nemeškal vyvolať klebety a určité odcudzenie v jeho vlastnej farnosti. Po ôsmich mesiacoch dostal preto Viktorín nové určenie: bol menovaný kaplánom v Nádaši (dnes Trstín).

Revolučný rok 1848 vyvolal v Nádaši protižidovský «progrom». Maďarské úrady obžalovali Viktorina ako pôvodcu týchto neporiadkov a uvrhli ho 26. mája do žalára v Bratislave. Vyslobodilo ho iba víťazstvo Rakúšanov nad Maďarmi 24. decembra 1848. Cirkevnej vrchnosti však taký nepohodlný kaplán v slovenskom prostredí nepasoval: od 1. januára 1856 stal sa Viktorin kaplánom u sv. Anny v Budíne, kde ostal celých desať rokov. V apríli 1866, po dlhoročnom kaplánovaní dostalo sa mu konečne úradu samostatného farára vo Vyšehrade pri Dunaji. Toto kedysi slávne slovenské sídlisko bolo však už úplne ponemčené. Darmo sa dožadoval preloženia na slovenskú faru: biľag «panslavizmu» ostával tu neprekonateľnou prekážkou. Viktorin sa nedal znechutiť, pokračoval aj tu vo svojej národno-buditeľskej, organizačnej a spisovateľskej činnosti, kým ho nepostihla vtedy nevyliečiteľná nemoc, ktorá ho priviedla najprv o poznanie a potom i o život v pomerne mladom veku 52 rokov.

Životopisné črty J. Viktorina zrekonštruoval Dr. Hnilica nielen na základe doposiaľ známej literatúry a prameňov. Ním po prvý raz predložené dokumenty dovoľujú spresniť naše poznatky o živote tohoto významného muža slovenských kultúrnych dejín. Spomeňme iba skutočný objav štvrtej, doposiaľ žiadnym autorom neudávanej autobiografie Viktorina, ktorú Dr. Hnilica reprodukuje na základe fotokópie z ostrihomského archívu (pod č. 1744, praes. 23. 12. 1867). Podobne novými dokumentami osvetlil Dr. Hnilica poslednú fázu Viktorinovho života a jeho tragickú smrť. Našiel totiž Viktorinov testament (*Ultima voluntas,* archív arcibiskupstva ostrihomského, č. 3430/1874) aj s poslednou klauzulou, ktorú Viktorin pripísal krátko pred svojou smrťou (*Codicillus,* tamtiež, č. 34750, cat. 23) a správu vykonávateľa testamentu J. E. Feichtingera kardinálovi-primasovi zo 14. augusta 1874 (tamtiež). Všetky tieto dokumenty autor verne reprodukuje v prílohe svojho diela, čím ich sprístupňuje vedeckému bádaniu i širšej verejnosti.

Tretia kapitola Hnilicovej disertácie je venovaná rozboru organi-

začnej a vydavateľskej činnosti Viktorina — od almanachu «Concordia» z roku 1858 cez «Lipy» (1860, 1862 a 1864) až po vydania diel Jána Hollého a Jonáša Záborského.

Vo štvrtej a poslednej kapitole predstavuje Hnilica gramatické dielo Viktorina, ustaľujúc predovšetkým jeho autorstvo «Gramatiky» a poukazujúc podrobným rozborom jej jednotlivých častí na súvis medzi Štúrom, Hattalom a Viktorinom, ale aj na rozlišujúce znaky Viktorinovho gramatického diela a na jeho podstatný podiel na zovšeobecnení moderného slovenského pravopisu.

Pôvodnosť tejto literárno-historickej rozpravy, jej obsahove novoty a bohatá dokumentácia z prvej ruky znamenajú skutočné obohatenie talianskej slovakistiky a zaslúžili by si aj sprístupnenia širšiemu publiku slovakistov, slavistov a vôbec osôb, ktoré sa zaujímajú o dejiny slovenského národa.

JÁN STANISLAV MŔTVY

(12. 12. 1904 — 29. 8. 1977)

Profesor dr. Ján Stanislav symbolizoval svojím životom slovenské osudy. Sám hovoril o svojej detskej mladosti, že v jeseň pásaval kravy, piekol v pahrebe zemiaky a preskakoval ponad oheň. To bolo v jeho rodnom Liptove. Pochádzal totiž z Liptovského sv. Jána — neskoršie aj táto obec stratila svoj prívlastok svätý a nazýva sa dnes iba Liptovský Ján. Keď spomínal na svoju mladosť, hovoril, že «punktovnosť zdedil po otcovi — debnárskom majstrovi». «Múdry človek to bol — spomína naňho po rokoch — presný a precízny, pochodil kus sveta a prísne vychovával troch synov a dve dcéry. Mama pochádzala z Turca, od štrnástich slúžila v pánskych rodinách. Aj od nej sme sa mnohému priučili. Horšie bolo, keď ma dal otec do maďarskej štátnej školy v Liptovskom Hrádku. Ráno skoro vstávať, niečo zjesť a hybaj pešo do školy. Cesta trvala trištvrte hodiny, autobusy nechodili. Veru som si vtedy nemyslel, že bude zo mňa vedecký pracovník».

Takto by mohli na svoju mladosť spomínať mnohí poprední Slováci, ktorí sa dopracovali pozoruhodných úspechov. Ján Stanislav je len jedným z nich. Narodil sa 12. decembra a po celý život sa považoval za predvianočné dieťa. V rokoch 1924-1928 študoval na Filozofickej fakulte Komenského univerzity v Bratislave, kde získal aj doktorát filologických vied. Roku 1929 sa stal asistentom v slovenskom seminári

Karlovej univerzity v Prahe. Tu sa vlastne naplno začal venovať jazykovede. Jeho profesormi boli Albert Pražák a Miloš Weingart. Weingart ho poslal aj na štúdia do Paríža. Tu po dva razy študoval na Sorbonne. Potom si za štúdiom zašiel ešte aj do Krakova, Belehradu a Ľubľane. Na týchto štúdiách sa spoznal s poprednými slavistami, s ktorými potom udržiaval kontakty. S prvou vedeckou prácou sa prihlásil roku 1932, keď vydal *Liptovské nárečia.* A potom nasledovali jeho ďalšie vedecké práce. Knižných publikácií zanechal vari 40 a časopiseckých štúdií okolo 500. Obdivuhodná práca, o ktorej sám Stanislav hovoril: «Usiloval som sa vyplniť medzeru, ktorá tu bola. Čo-to som opísal, čo-to publikoval. Nehovorím, že sa mi to podarilo na 100 percent, ani to nie, že sa na to nedá pozerať inak. Ale to je už úloha mladých. Dôležité je, aby mali z čoho čerpať, aby poznali historické pramene. Veď budúcnosť, ako to povedal Anatole France, sa buduje na minulosti». Takto úprimne to Stanislav vyznal pri svojej sedemdesiatke roku 1974. Málo je vedeckých pracovníkov, ktorí by tak kriticky súdili o svojom diele.

Po promócii žil Stanislav v Prahe niekoľko rokov. Tu sa aj habilitoval. Do Bratislavy na Komenského univerzitu prišiel ako mimoriadny profesor roku 1937 a roku 1939 sa tu stal riadnym profesorom. Ak sledujeme jeho vedeckú prácu po vydaní Liptovského nárečia, treba povedať, že potom nasledovali jeho práce ako *Datív absolútny v starej cirkevnej slovenčine,* ďalej prekladal základné pramene ku kultúre Veľkej Moravy, z ktorých už roku 1933 vyvolala veľkú pozornosť malá knižočka *Životy Cyrila a Metoda,* ktoré preložil spoločne s Jánom Smrekom a vydal s ilustráciami Martina Benku. Vydal tiež zborník *Ríša veľkomoravská,* neskoršie zas *Kultúra starých Slovákov* a *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod* a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši. Ešte v Prahe napísal *Československú mluvnicu,* ktorá vyšla roku 1937 a ktorá sa stala základom jeho päťzväzkových *Dejín slovenského jazyka,* ktoré sa často označujú za najväčšie dielo o nejakom slovenskom jazyku, ktoré bolo napísané po druhej svetovej vojne. Kritika ho označila za «monumentálne dielo» a za «vážnu udalosť».

Stanislav venoval veľkú pozornosť staroslovienskemu jazyku. Na konci života dokončil ešte dva zväzky *Staroslovienskej gramatiky.* Do rámca týchto jeho štúdií patria aj *Slovienska liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo, Osudy Cyrila a Metoda a ich učeníkov v živote Klimentovom, Po stopách predkov* a iné.

Významné miesto v Stanislavovom jazykovednom výskume zaujíma jeho trojzväzkové dielo *Slovenský juh,* kde dokazuje prapôvodnosť slovenského osídlenia. Už o Veľkej Morave Stanislav napísal, že «etnická a jazyková oblasť, z ktorej sa vyvinuli Slováci, bola i v stre-

doveku oveľa rozsiahlejšia ako je dnes. Siahala na Morave po Dunaj, pod Blatenské jazero, za Tisu po Maroš, zaberala Bukové hory a Matru». A konštatuje, že «toto územie bolo v dotyku so sférou latinskej a gréckej kultúry.»

Podobne ako P. J. Šafárik aj Stanislav si všímal slovakizmov v textoch z Veľkej Moravy a Panónie. Tým však nenasledoval len Šafárika, ale aj Jagiča a iných. Keď študoval dejiny Bratislavy, kde strávil celý svoj dospelý život, zistil, že prvá slovenská duchovná pieseň so silnými slovakizmami je zachovaná práve v Bratislave z roku 1380. Slovenský život odkryl už pred rokom 1300 nielen pod bratislavským Hradom, ale i na Hrade samom. Popritom nachádzal slovakizmy aj u Dobrovského, ako to dokazuje v štúdii z roku 1929 «Slovenčina v diele Dobrovského».

Slovenčinu v jej historickom vývoji študoval aj v neskorších storočiach. Všímal si jej podobu u Bernoláka, napríklad v práci *K jazykovednému dielu A. Bernoláka,* a rovnako i u Štúra, napríklad v rozprave *Poznámky o pomere jazyka Štúrovej Náuky reči slovenskej a liptovského nárečia.* To sú práce zo začiatkov jeho jazykovedného výskumu. Pritom na jednej strane kritizoval čechoslovakistickú snahu po jazykovej asimilácii a na druhej strane sa staval proti prehnanej nacionálnej puristike.

Známe sú aj jeho práce z toponomastiky, ako *Zo slovenského miestopisu v neslovanských krajinách,* kde si všímal podunajské a alpské územie v Rakúsku a Panónii, z fonetiky, ako *Slovenská výslovnosť,* čím chcel pomôcť umelcom, ale aj verejným pracovníkom, a dialektológie, ako *Pôvod východoslovenských nárečí.* Pritom tu neuvádzame jeho štúdie, ktoré sme spomenuli už predtým a ktoré sa tiež dotýkajú týchto jazykovedných disciplín.

Ako slavista nemohol sa Stanislav vyhnúť ani štúdiu iných slovanských jazykov. Vieme, že si pozorne všímal historický vývin jazykov a nárečí u južných Slovanov, a že rovnako sledoval aj vývoj češtiny, slovenčiny a neraz sa vracal aj k osudu jazyka Lužických Srbov. Táto sústavná pozornosť slovanským jazykom mu veľmi pomáhala vidieť a hodnotiť slovenčinu v kontexte slovanských jazykov vôbec. Bol vlastne profesorom slovanskej porovnávacej jazykovedy a staroslovienčiny. A ako slavista bol známy aj vo svete. Zúčastňoval sa na rozličných vedeckých sympóziách v Paríži, Varšave, Moskve, Salzburgu, Sofii, Mníchove, Kolíne n/Rýnom, Berlíne, Neapoli, Orchide. A všade si získaval rešpekt a uznanie.

Dielo prof. dr. Jána Stanislava je príliš rozsiahle, aby sme ho mohli po zásluhe zhodnotiť v krátkej spomienke po jeho smrti. Jeho hodnotu potvrdzuje aj to, že bol členom Jazykovedného odboru Matice sloven-

skej, členom Slovenskej pravopisnej komisie, členom Slovenskej akadémie vied i Československej akadémie vied, členom Spoločnosti pre slovanský jazykospyt, členom Societé des Slavisants v Paríži a iných spoločností. Jeho diela vychádzali aj v cudzích jazykoch.

Od svojho príchodu do Bratislavy venoval sa starostlivo aj výchove slovenských jazykovedcov. Na univerzite patril medzi tých profesorov, ktorí si vedeli získavať obdiv a rešpekt intelektom a pracovitosťou. Odbornosť, vedeckú serióznosť a pracovitosť žiadal aj od svojich žiakov. Po P. J. Šafárikovi bol to najvýznamnejší slovenský slavista. Dielo, ktoré zanechal bude dlho slúžiť ako vážny základ pre ďalší vývoj slovenskej jazykovedy.

Imrich Kružliak

POŽEHNANÝ MÍĽNIK NAŠICH JEZUITOV

Ich príchod do Kanady a ich dvadsaťpäťročné dejstvovanie medzi kanadskými a americkými Slovákmi bolo dvojakým ďalekosiahajúcim požehnaním: náboženským a kultúrnym. So skutočnými požehnaniami je to tak, že ich nemožno vyčísliť; že siahajú hlbšie ako čísla. O koralových ostrovoch sa hovorí, že vidno z nich iba končeky, ale ich svahy siahajú do morských hlbočín, kde je život, z ktorého rastú.

Na tomto mieste rád by som sa zmienil o kultúrnom požehnaní činnosti našich jezuitov. Keď sa dívame na dejiny jezuitskej rehole, nemusíme sa dlho namáhať, aby sme videli dva prúdy, ktorými sa nieslo a uskutočňovalo ich vznešené poslanie: duchovný život a z neho vyvierajúca kultúra. Tá mnohotvárna nadstavba, ktorá zvýrazňuje všetko ľudské podnikanie; krásna literatúra, poézia, próza, dráma, hudba, maliarstvo, sochárstvo, všetky odvetvia ľudskej tvorivosti.

Často hovoríme o renesancii, o novej jari, o novom vzkype, o novej sviežosti, o radostnom ľudskom tvorení. Bez rozpakov a zveličovania môžeme povedať, že pre odumierajúce slovenské slovo v cudzine, pre jeho nový vzmach, pre jeho nový život — príchod našich jezuitov bol príchodom historickým: nová jar, nové zdravé semená na dedičnej roli slovenskej a radostná žatva: bohaté strapce na slovenských viničoch, ktoré síce dozreli pod cudzím nebom, ale sú naliate slovenským muštom; je to slovenská láska, ktorou sa nalievali a je to závan írečitého slovenského ducha.

Nemám na porúdzi čísla, aby som mohol povedať, koľko je to

vytlačených knižných a časopiseckých strán. Len jedno viem isto, že je to doteraz tisíce a tisíce strán cenného, dobrého a čistého slovenského slova. S tak málo ľudskými silami, ale s toľkým grafickým vkusom — výkon ozaj hrdinský, ktorý nik nevymaže z dejín slovenského písomníctva.

Keď som pri otvorení Duchovného a kultúrneho strediska 2. septembra 1973 hovoril o jeho zmysle a poslaní, povedal som a napísal: «Tu bude vyvierať živá voda slovenskej kultúry; tu sa bude obnovovať náš slovenský duch; stade nás bude napĺňovať zdravou hrdosťou. Z tej čistej vody budeme piť, aby sme vládali ďalej putovať a budovať v sebe slovenskú kultúru, slovenské slovo, slovenské umenie, tie výsostné znaky slovenskej osobitosti.»

Tieto smelé nádeje sa splnili nad všetko očakávanie. To nie sú už len zbožné želania, ale radostné skúsenosti. Bohatá slovenská knižnica, galéria slovenského umenia — to všetko nás napĺňuje čistou kultúrnou radosťou a precítene si šepceme: Žije, žije duch slovenský...

Kedysi som napísal, že «...kultúrne stredisko chce byť zberňou a zásobárňou všetkých kultúrnych a duchovných slovenských žatiev». Treba sa mi opraviť a povedať: nielen chcelo byť, ale je tou zberňou a zásobárňou. Naši jubilujúci jezuiti zasiahli svojimi knižnými a časopiseckými vydaniami tisíce a tisíce Slovákov po šírom svete: od Austrálie po Ohnivú zem Južnej Ameriky. Na slovenské slovo z tlačiarne našich jezuitov čakajú naši misionári na známych i menej známych ostrovoch Oceánie. To je pozdrav slovenskej domoviny.

Nečudo, že ročne zíde sa na Odpust slovenských jezuitov v Cambridge, Ontario tisíce Slovákov na duchovnú obnovu, ale aj na obnovu v slovenskej kultúrnosti. Pomaly ale isto vytvára sa tu príjemné ovzdušie slovenskej spolupatričnosti. Každý rád príde do Cambridge, lebo vie, že tam slovenskí jezuiti udržiavajú teplý kozub nielen čistej viery, ale aj čistej slovenskej kultúry.

Všakových jubilejí je habadej v našom živote; významnejších i menej významných. No tento požehnaný míľnik našich jezuitov je ozaj radostnou zastávkou na našej vyhnaneckej púti. Treba sa pri ňom zastaviť a s úprimnou láskou a obdivom ho pohladiť. Kto sa nevie hlboko radovať zo živej slovenskej kultúry, kto oslepol pre slovenské farby, kto ohluchol pre slovenské slovo, je už len suchou ratolesťou na slovenskom rode a biednou pleveľou na národnej roli dedičnej.

Žalmista kdesi hovorí: Blažený ľud, ktorý vie oslavovať. My Slováci chceme byť takým ľudom, ktorý vie oslavovať. Sme radi, že pri tomto historickom míľniku môžeme radostne zaplesať a privolať našim slovenským jezuitom: Sláva vám v Cirkvi a v národe! Stvorili ste už doteraz dielo zvučnejšie nad bronz cvendžiaci!

MIKULÁŠ ŠPRINC, *Tiché vody.* Zbierku vydal Slovenský ústav v Clevelande. Básnik ju napísal v decembri 1976 na Floride, pod strechou svojho starého priateľa dr. Jozefa Cincíka, ktorému zbierku aj venoval. Ide tu o útlu, 40 stránkovú knižku, ktorá obsahuje jednu veľkú nepomenovanú báseň. Titul zbierky Tiché vody možno viac chápať obrazne pre chvíle, v ktorých písal tieto verše. Po prečítaní by sa nám zdalo, že je to básnikovo lúčenie s poéziou; z jeho veršov totiž vyplýva, akoby to mal byť básnikov testament. Dúfame, že tomu tak nie je, a Mikuláš Šprinc prispeje ešte do Slovenskej exilovej poézie viacerými básnickými knihami, lebo — ako to ukazuje aj posledná zbierka Tiché vody — teraz sa najviac prejavuje zrelosť básnikových myšlienok, múdrosť a krása jeho poézie.

Keď Mikuláš Šprinc roku 1964 slávil svoje päťdesiatiny, napísal Andrej Žarnov «Chválu na básnika», kde medzi iným čítame: «Kvety by bolo treba natrhať na kyticu k oslave slovenského básnika... No záhrady pustnú a sady sa pokrývajú padajúcim listím, takže si človek nevdojak spieva s Puškinom že «osin nastupajeť grustna vsio krugom...» ... a bez ironickej radosti si citujeme riadky z Rabindranatha Tagoreho: «Básnik, nadchádza večer, a vlas tvoj šedivie...»

«Ak sa zahľadíme na životnú púť Mikuláša Šprinca, na jeho zápasy, strádania a na jeho krásy, ktoré vytočil vo svojej poézii na poli slovenského ducha, mávame rukou a vravíme si, čo na tom, že vlas mu šedivie? Je to on, čo sa tu týči velebne, aby nám jasne vravel, že je čosi vyššie v živote ako prostá skyva závisti a pažravosti; že je čosi vznešenejšie ako korbáč, kazajka alebo zlato a tróny; a že je tu čosi stálejšie ako vrtkavá chrbtová kosť a ako všakové polopravdy, pomiešané na mise s brudnou šošovicou. Dnes, keď mnohí sa podusili vo svojej nútenej mlčanlivosti po rodných kútoch, je to on, ktorý reprezentuje vzmach a vzlet slovenskej poézie v slobodnej cudzine a dáva jej pečať nehynúcej krásy, pravdy a lásky...»

Túto Žarnovovu «Chválu na básnika» bolo treba odcitovať práve pri novej Šprincovej zbierke Tiché vody; lebo ide tu o poéziu, ktorá zostane ako «pečať nehynúcej krásy» aj potom, keď niekto napíše nekrológ za týmto básnikom. Ide tu o poéziu, ktorá prežíva časy i roky

básnikovho života. Šprinc akosi symbolicky už prvú svoju zbierku veršov nazval Ozveny v samotách. A od tých čias najkrajšie plody jeho básnickej tvorby sa zrodili v tichom úkryte ducha, v zamyslení do seba, v samote, kde človek sa rozpráva len so svojím inšpiračným duchom. Tiché vody sú tiež výplodom takejto chvíle. Vo venovaní, ktoré vpísal na prvú stránku tejto zbierky svojmu priateľovi Imrichovi Kružliakovi, sú tiež slová: «pre tiché chvíle Tiché vody». — A naozaj, túto zbierku možno čítať len v tichosti chvíle, lebo myšlienky, ktoré básnik tu obliekol do básnického rúcha žiadajú zahĺbanie. To nie je poézia pre potešenie sa slovom a veršom, to nie je poézia vitálneho vzrušenia alebo milostných emócií — to je kniha na rozjímanie o živote a človeku, o jeho mieste v kozme, o jeho určení pre «všetkého bytia nevýslovné zbratanie», pre «milosti veľkej nevídané dielo», pre «tajomstvo Božie plodných križovatiek», pre «nádherné tajomstvo a čaro hanblivé», pre «vnútornú krásu a jej čerenia», pre «brieždenie dávno strateného rána», pre «tie pareniská bledých mýtov», pre «temená jasom zaplavených holí» — preto, aby «pustinu trochu božou krásou zdobil».

Objavil som zvláštny súhlas na rovine ľudskej medzi lyrikou Alexandra Tvardovského a Mikuláša Šprinca. Oboch básnikov časove delili len štyri roky života, ale viac ako čas ich delili svety, ideológie, cesty životom, sny o ideáloch. Ak Tvardovský vyznával Lenina — jedno už do akej miery dušou a do akej iba ústami a slovom —, Šprinc ako básnik — kňaz vyznával Krista. A napriek tejto obrovskej priepasti v ideológii nachádzam tu ľudský most, ktorý v mnohom zbližuje lyriku jedného i druhého básnika.

Tvardovský v Knihe lyriky spieva:

Nie však z rozmaru a bez príčiny
tomu kraju ticha daň dať mám:
je mi drahé
to čo ľuďom iným.
A čo mi je drahé — vyspievam.

A takto, podobne, spieva aj Mikuláš Šprinc; vyspieva to, čo mu je drahé: život pre človeka, plný ľudskosti, ale aj viery a lásky, aj novú skutočnosť zbratania všetkých. O tom Šprinc spieva:

Pre novú skutočnosť ti treba nový výraz,
čo núka sa jak bezhraničné mlčanie.
Ku jeho brehom odovzdane priraz:
všetkého bytia nevýslovné zbratanie.

Tvardovský spieva ako by mal rád «pomíňané sily a otvorený účet rokov».

Ako by vtedy mohla rásť
v duši, ktorá sa neskormúti,
tá vytrpená žitia slasť,
tá viera, vôľa, sila, strasť,
ktoré sú hodny múk i smrti.

A u Šprinca zas čítame verše:

Vrátiť sa — šepce večné pokušenie,
útulne bolo na kvitnúcom poli,
pre srdce stačilo aj snenie.
Objatie večna ale nepovolí.

Poézia viedla tuchu moju za ruku —
a teraz choď už opatrne sám.
Viera ti dala spoľahlivú záruku,
že dôjdeš k večným záhradám.

Púť pravého básnika, ktorý sa pre vieru vo fantómy nezbavil prirodzenej ľudskosti, speje do pokoja ducha. Ale básnik vie, že ani so smrťou nezostane sám. Tvardovský to vyjadril takýmito veršami:

Verím: môj odchod — už či pôjdem sivý,
a či už zajtra poberať sa mám —
privolá účasť mojich druhov živých
a so smrťou tam nezostanem sám.

A Šprinc zas to vyjadruje veršami:

Volal som na púti tých, čo bokom stáli:
Priskočte k tejto spievajúcej karaváne!
Na čelách sa im slzy ligotali
a smädní boli ako žalmistove lane.

Beda, ak človek nezatúži po prameni,
čo vytreskuje do života večného.
Beda, ak v noci priamu cestu zmení
a slepý vedie púšťou slepého.

Ale vráťme sa ku knihe Mikuláša Šprinca, k jeho zbierke Tiché vody, v ktorej sa už ozýva «smútok času zákerný», lebo vie, ako kresťan veriaci i ako človek mysliaci, že ľudská stopa pominie na tejto zemi. V čase, kedy sa vraví, že «nieto nadprírody v ničom», že treba «rozložiť všetko», náš básnik spieva o večnom snení:

Nechajte ľuďom aspoň modré nebesá,
nech píšu na ne svoje inotaje,
životná miazga nech v nich neklesá,
pre večné snenie musia byť aj večné kraje.

Básnik si všíma nepokojného času a ľudí v ňom; ukazuje na ich situáciu, na ich triašku, ale naznačuje im aj cestu, aby zachránili svoj pokoj.

Večnosti nieto, pime teda hašiš,
k blaženosti každá cesta strmá.
Za rohom ráno objednávku napíš,
večer sa vráti triaška, trma-vrma.

Nemožno srdce takto nehorázne zabíjať,
najhlbší stred tvoj vzlyká po Bohu.
Zoschneš jak zahodená zemiaková vňať,
bo zle si miloval a našiel iba mátohu.

Najkrajšie znejú Šprincove verše, keď spieva svoj obdiv životu, láske i osudu:

Bo spev sa rodí iba z obdivu,
obdiv je láska, ktorá stále žasne
a mení všetko v žiaru ohnivú:
meteor, čo len pri dotyku cieľa zhasne.

Keď rozum zlyhá, pieseň ostáva —
to najkrajšie ľudské požehnanie,
keď skosia lúky, dvihne sa z nich otava
a z piesne nový obdiv neprestajne vanie.

Spevy sú iskry, svetlá z tvrdých úderov,
osud náš je tým ťažkým perlíkom,
a predsa, predsa matkou našich snov,
ó, pieseň, ďakuj za názvuky slávikom.

Šprincova zbierka Tiché vody nám pripadá ako básnikov testament. Hlása, že už nezmení svoj štýl, ale zamýšľa sa hlboko nad osudom, nad lampou, ktorá podvečer sa mu vo vetríku kníše a priznáva, že čas mu pomaly silu srdca vysal. Zamyslime sa nad týmito veršami, myšlienkou tak blízkou Beniakovým *Sonetom podvečerným.*

Starnúci básnik nezmení svoj štýl,
slúžil mu celý život verne.
Pokusy nové nedodajú krásy jeho chvíľ,
nezmnožia žatvu podjesennej zberne.

Život je teraz posplietaných dejov,
kovadlina a výhňa stofarebných iverov,
je rodiacou sa dramatickou epopejou,
jak montáž fantastických záberov.

Osud náš bude iba jeden výrez,
zaokruhlený z úžasného freska.
Na slávnosť parabol si svoju prines,
hoc chudobná by bola ako trieska.

Na starosť človek testament si píše,
porúča aj to, čoho vlastne nemá.
Podvečer sa mu lampa vo vetríku kníše,
odchádza život ako biela morská pena.

Ak by som viacej veršov nenapísal,
nech ostanú tu aspoň tieto hanblivky.
Čas pomaly mi silu srdca vysal
a z dlhej piesne ostali len úryvky.

No nech je každá chvíľa zvelebená,
a tma i svetlo — všetko boží dar.
Pod novým nebom budú nové mená,
pod jeho slnkom zhorí starý snár.
Kto si a čo si celý život robil?
Bol som len kňazom — básnikom.
Pustinu trochu božou krásou zdobil
a ladil hrdlá trilkujúcim slávikom.

ĽUDO BEŠEŇOVSKÝ, *V krvi ťa nosím.* Verše. Túto knižku veršov napísal a pre svojich priateľov v 25 exemplároch rozmnožil autor. Winnipeg, Canada 1976, str. 80.

Je bolestné písať o tejto zbierke veršov. Bolestné preto, že vyšla stylografovane len v 25 exemplároch a mala výjsť aspoň v 500 exemplároch. Mala sa dostať do našich redakcií, do našich slovenských knižníc ako dokument, ako básnické svedectvo bolestného osudu slovenskej emigrácie. Je to našou kultúrnou povinnosťou zaznamenávať pre budúcnosť slovenskej zahraničnej literatúry.

O čo vlastne ide v tejto zbierke? Čo to vlastne nosí básnik Ľudo Bešeňovský v svojej krvi? Nič via a nič menej: Slovensko.

V krvi ťa nosím a ťažký je to dar,
vklinený hlboko, hlbšie jak vlastné bytie;
či klesám v peklo dní, či stúpam pred oltár,
do srdca útočiš jak večné vlnobitie...

Tento ťažký dar pochopí len ten, pre koho Slovensko nebolo len kus podtatranskej zeme, ale čosi hlboko osobného, čosi živého. A vlastne nie čosi, ale ktosi. Koho osud vytrhne aj s koreňami z tejto živej postati, je to akoby mu roztrhali srdce. S tou krvácajúcou polovicou chodí po šírom svete; s otvorenou a večne krvácajúcou ranou.

Tieto Bešeňovského verše sú prierezom tridsaťročného putovania, trýznivého pokusu zapustiť nové korene a v pevnej viere a nádeji začínať každý deň, ktorý bezcitne gáni na emigranta. Táto poézia je poéziou najčistejšej lásky a nostalgie. Je čistá a mocná, lebo sa rodí z bolesti.

Kto kedy nepocítil i po tridsiatich rokoch to jarivé cnenie po rodnej zemi, tú bezhraničnú nostalgiu za stratenou domovinou? Ale musí prísť básnik, ktorý ju zachytí v slove. Tak Bešeňovský v poslednej básni tejto zbierky:

Len raz sa ešte domov vrátiť
z bezmernej tejto bôľavy,
z úžasu týchto chvíľ sa stratiť
k prameňom tichej úľavy,
rozvinuť dušu v nové snahy,
na rodných poliach zasa stáť,
privinúť tých, čo sú mi drahí,
dať kráse dušou pretekať,
v šík nerozborný zase splynúť
a zlobe mocnú stavať hať,
zúfale život k srdcu vinúť
a milovať ho — milovať.

Na modrom lístku, ktorý mi kolega Bešeňovský vložil ku venovaniu, napísal: «Dovoľujem si Vám poslať túto zbieročku veršov, ktoré som dal dokopy na Vianoce 1976. Sú to verše ťažkých rokov nášho vyhnanstva, keď bolo treba dvíhať klesajúcich.» Takáto čistá vlastenecká lyrika bude vždy i v budúcnosti dvíhať a kriesiť omdlievajúceho slovenského ducha.

Mikuláš Šprinc

JOZEF MIKUŠ, *Slovakia and the Slovaks*. Washington, D.C. (Three Continents Press) 1977, pg. 224.

V tomto pozoruhodnom diele dostáva čitateľ do rúk kompendium slovenských dejín z autorovho prenikavého hľadiska. Dr. Mikuš pokladá za veľkú národnú čnosť, priam za základ slovenskej sebazáchovy, húževnatosť, s akou sa slovenský národ pridŕžal svojich náboženských, rodinných a kultúrnych tradícií na území, ktoré tento postoj umocňovalo prirodzenými bariérami horských pásem a hlbokých údolí. Slovákov pred Turkami zachránila totiž nielen ich odolnosť, ale aj geografický ráz ich krajiny.

Štýl diela je populárny, informatívny, cieľom autora je zrejme preniknúť do širokých vrstiev. To však nijako neznamená, že by šlo o dielo ľahšieho typu, práve naopak: všetky tvrdenia autora sú prísne vedecké a založené na dlhoročnej trpezlivej výskumnej práci. Pre viacerých z nás priam vzrušujúcim čítaním je prehľad slovenskej borby za slobodu spod maďarskej nadvlády a peripetie slovenského osudu od konca prvej svetovej vojny podnes. Tejto našej národnej ságe venuje autor z celkového počtu 224 strán plných 195.

Veľmi živá je aj kapitola o slovenskej literatúre. Nie je ľahko napísať zaujímavý a pritom faktami preplnený prehľad, treba informovať a súčasne vyhýbať sa prípadnej nude, aká môže vzniknúť pri výpočte mien, titulov a dát. Myslím, že táto potrebná — ale nevďačná — úloha sa autorovi diela podarila výborne. A to znamená, že čitateľ priam túži po ďalších faktoch, po ďalších podrobnostiach. Svojím spôsobom totiž aj literatúra je politikum, ako konečne aj Otčenáš. V slovenskom živote zápas o národný jazyk (o «čistú» slovenčinu) a literatúra, ktorá ho odráža a kráča s ním ruka v ruke, sú kapitolami neraz až martýrskeho hrdinstva. Zaujímavé je porovnať, čo hovorí Mikuš o slovenskej literatúre, s tým, čo do Čínčurovej «Anthology of Slovak Literature» napísal Karol Strmeň. Obaja hovoria o tom istom predmete a sú v plnom súlade. A predsa Strmeň je až priveľmi prísne literárny, vidieť na ňom tvorivého literáta, ktorý píše, aby sme tak povedali, v domácej kuchyni. Mikuš, ináč tiež vynikajúci literát (nezabúdajme na jeho «Kráže dediny»), píše skôr z hľadiska konzumenta literatúry. To je stanovisko skromné, ale je to stanovisko veľmi náročného konzumenta — a veľmi kritického.

Autor diela tvrdí, že podobné dielo nemal napísať sám; je to sympózium, žiadali sa viacerí odborníci. V tom autor hreší proti skromnosti, ale každý hriech proti skromnosti je predsa len pekný a je celkom možné, že v budúcnosti diela tohto druhu budú vychádzať ako mnohohlasné. Pre nás pisateľ diel ostáva však kliesniteľom cesty a

radujeme sa že dobrú cestu robiac, vedie ju dobrým smerom. Čestne sa pridružuje k priekopníckym dielam našich starších i novších autorov a pritom od univerzitárskeho suchoparu smutno bežného u autorov neslovenského pôvodu (mená neuvediem) líši sa životnosťou štýlu a šírkou «backgroundu».

Úvod do diela napísal dobre známy Michael Novák.

Myslím, že máme v rukách príručku o Slovákoch, o ich reči a dejinách a o ich nádejách (dobre pochopené dejiny sú formou nádeje). Prečítal som ju na jeden dych.

Andrej Pír, O.S.B.

DR. ŠTEFAN POLAKOVIČ, *Tvárou k budúcnosti.* Buenos Aires, Zahraničná Matica Slovenská, 1975, str. 246.

Kniha, podľa autora «je náčrtom náuky o bytí národov, čiže pokusom o ontológiu národov». Súčasne, «... chce byť: pokračovaním slovenskej národnej filozofie, ktorú nám v zárodku načrtol génius našich novodobých dejín Ľudovít Štúr». Ku tejto charakteristike knihy samým autorom treba ešte pridať autorovo konštatovanie, že kniha nadväzuje na jeho eseje *K základom slovenského štátu* (1939), a že sa k problémom, načrtnutým v *Tvári k budúcnosti* autor vráti v chystaných odborných prácach: *The Nations and Their Life,* ako aj vo *Vidinách o slovenskom národe.* Recenzent, bez spomínaných textov poruke, musí preto postupovať mnohoohľadne. Urobím tak aj ja, jednak preto, že som autorovu prácu *K základom slovenského štátu* nečítal a tiež preto, že ma autor čiastočne oboznámil s obsahom chystaných prác, počas jeho študijného výskumu v New Yorskej knižnici.

Ktokoľvek bude čítať recenzovanú knihu, poteší sa nielen nástojčivosti argumentov za «našu vec», ale nadobudne dojem, že obsah knihy vystihuje dokonale titul. Ide opravdu o «tvár» slovenského národa, o jeho vlastnú tvár, ktorou sa má uchádzať o právo na budúcnosť. Vlastnou tvárou národa je jeho duchovná osobnosť a zárukou budúcnosti je «ratio» vývoja, že pokoj, mier a sloboda, ako cieľ ľudského úsilia môžu jestvovať len pri priznaní národom ich prirodzenoprávnych nárokov na život. Úvahy v tomto rozpätí sú stavané na ontologickom — bytostnom rozbore s teleologickým zameraním po funkčnom poslaní národov ako nositeľov mravnej úlohy.

Úvahy podelil autor do 10 kapitôl v logickom slede od pojmu národa po funkciu národov vo svete budúcnosti. Všade tam, kde autor

mohol vychádzať z platnosti mravných a kresťanských princípov, urobil tak, a diskutovanú otázku podriadil všeobecne prijatej mravnej zásade, či pravde. Špecifické, rozoberané problémy zapojil takto na prijatý platný princíp. Touto deduktívnou metódou riešil problém osobnosti národov ako aj kategorizovanie národotvorných procesov, činiteľov a zákonov. V tej časti štúdie, kde autor polemizuje a súčasne navrhuje, ako je to v kapitole o Etnickom prázdne, o Podstate národa, o Druhu národnej pospolitosti, o Národe a štáte, o Práve na národnosť ako aj o Národoch a svete budúcnosti, treba vyzdvihnúť, že autor skvele používa nástroj indukcie: z množstva individuálnych faktov a na základe výstižných analógií dochádza k normotvorným uzáverom, ktoré predkladá čitateľovi nenásilne k hodnoteniu a diskusii.

Vecný obsah knihy je oživovaný príkladmi zo života národov minulosti ale hlavne prítomnosti. Nasledujúce tézy sú pospájané do presvedčivej logiky: Národ stojí nad štátom. Národ sa vyvíja, rodí a zomiera, čiže etnogenéza je procesom trvalým. Tento proces je podmienený rodinnou a kmeňovou príbuznosťou, tou istou rečou, spoločným utrpením, povedomím odlišnosti, ba aj odlišným náboženstvom (židia), zákonným systémom, literatúrou. Národy sa vytvárajú integráciou a hynú desintegráciou. (Anglický národ sa rodil integráciou za 1000 rokov, zatiaľčo národotvorný proces ešte trvá v USA a v Južnej Amerike). «Národ predstavuje duchovnú jednotu všetkých členov, vedomých si tejto jednoty na základe spoločných dejín, spoločnej reči, spoločnej kultúry, spoločne vykonaných diel. Toto spoločenstvo môže jestvovať aj vtedy, keď je zbavený štátu, lebo je duchovnou a mravnou jednotkou.» (str. 41)

Za národotvorné činitele autor označil: územie, rasu, krvnú príbuznosť, reč a náboženstvo; k tomu literatúru, umenie a kultúru vôbec považuje za tak podstatné, že bez nich je národ nemysliteľný. (str. 52) Ku národotvorným procesom autor priradil aj «národotvorné zákony», ku ktorým počíta zákon množstva, zákon reči a zákon kultúry.

Pri výskume národotvorných činiteľov a zákonov autor došiel k záveru, že v istých podmienkach môže jestvovať aj etnické prázdno, kedy v určitom priestore niet národnej bytosti. Sú tam ľudia, ale niet tam národa. Tento svojrázny postoj slúži autorovi na zdôraznenie samej podstaty národa, ktorá je personalitná. «Národy ako samobytné, svojstojné bytosti sú medzi sebou nezameniteľné a nakoľko ich samobytnosť je povahy duchovnej, hovoríme o nich ako o osobách.» (str. 116) Národ je nadčasovou silou, bez národa by nám chýbala jedna dimenzia duchovného vývinu. Národ má vôľu a povedomie. Za prirodzených vodcov národa autor pokladá básnikov, umelcov a filozofov, lebo

oni sú nie falošnými prorokmi a podkušovateľmi sporov, ale sú ustarostení o duchovosť národa (str. 176). Národ je nesmierne viac ako štát. Do národa sa človek narodí; na druhej strane, ľudská osoba môže si získať štát toľko razy, koľko razy chce (str. 196).

Dr. Polakovič venuje samostatnú kapitolu otázke práva na národnosť. Žiada túto zásadu vteliť do medzinárodného práva. Dôvodí, že toto právo úzko súvisí s právom na kultúrne sebauskutočnenie. Pri rozbore tématiky Národov sveta budúcnosti, konštatuje, že «všetky národy sveta majú v podstate rovnaké práva, lebo majú rovnaké poslanie, a teda rovnakú zodpovednosť, i keď je z druhej strany pravdou, že detské národy nevedia používať správnym spôsobom tieto práva» (str. 226) Vidinou budúcnosti mu je svet, zložený z národov, uznaných v ich špecificite kultúry. Za tento ideál hovorí imanentné úsilie ľudstva po univerzalite, po obetovaní egoistických národných a štátnych záujmov ako aj zmysel pre nadzávislosť a túžba po svetovom pokoji.

Svoje úvahy Dr. Polakovič uzatvára myšlienkou o Potrebe novej filozofickej disciplíny. Ide zrejme o ontológiu národov, ktorú autor už načal touto knihou a ohlásil ako vedecky podopretú náuku v budúcej publikácii.

Tvárou k budúcnosti je kniha nádeje, optimizmu a národného programu. Autor tu vystupuje už nie ako politizujúci filozof ale ako filozofujúci politik. Myšlienkový vývoj u autora je badateľný aj v tom, že upustil od politicky časovaných štúdií, brožúr a pamfletov a od r. 1955, teda od doby čo opustil politické kolbište emigrantských skupín, zameral svoj čas na systemizovanie myšlienok do kódexu, ktorým chce zdôvodniť a opodstatniť prácu za národ. Túto povýšil na piedestál bohumilej žertvy.

Štúdia je nabitá myšlienkami, citátmi, referenciami a osobnými sondážami a skúsenosťami. Číta sa ľahko, je zrozumiteľná, podnetná a informatívna. Je tiež lákavou predzvesťou ohlásených štúdií.
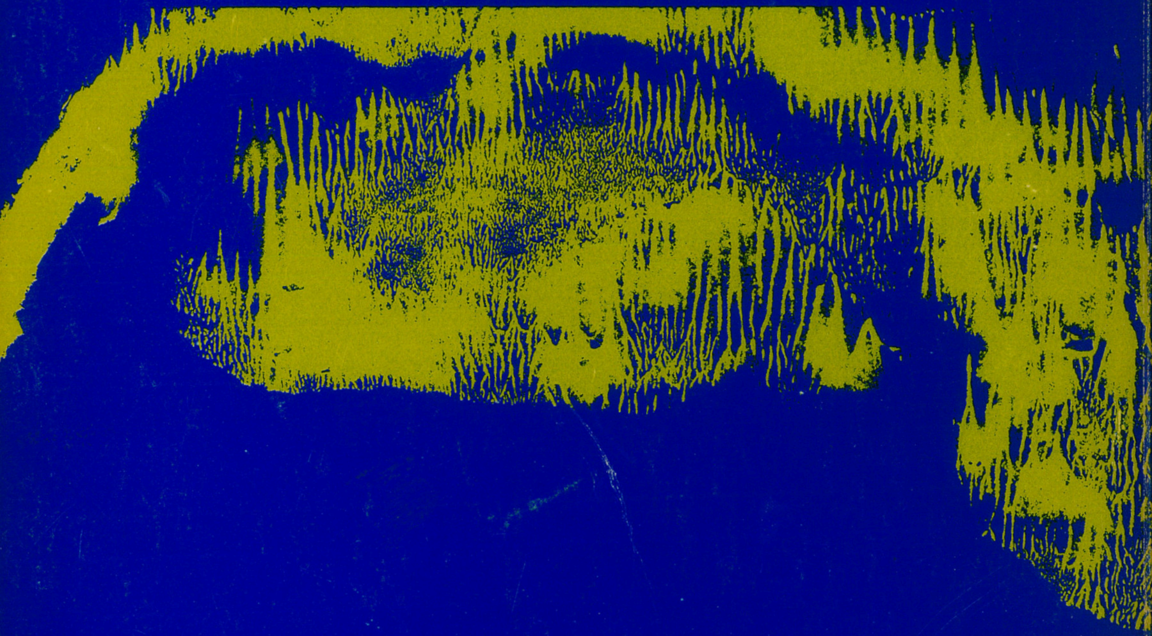
Dr. Jozef Staško